

T.C

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK

LİSANS PROGRAMI

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİL
ÜZERİNDEN ULUS İNŞA SÜRECİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba Yaşar

200019328

İstanbul, 2022

T.C

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK

LİSANS PROGRAMI

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİL
ÜZERİNDEN ULUS İNŞA SÜRECİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba Yaşar

200019328

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Oya Dağlar Macar

İstanbul, 2022

ETİK KURALLARA UYGUNLUK

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

TUĞBA YAŞAR

TEŐEKKÜR

Öncelikle Tez çalıőmamın her aőamasında bana yardımcı olan, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, motivasyonumun düőtüėü dönemlerde güler yüzüyle daima bana destek olan değerli hocam Prof. Dr. Oya Dağlar Macar'a ve kendilerinden ders almış olduğum tüm hocalarıma teőekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans eğitim hayatım boyunca her daim yanımda olan ve her sorunumu sıkılmadan dinleyip yardımcı olan kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Ayfer Genç Yılmaz'a ayrıca teőekkür ederim.

Başta sevgili annem Tenzile Yaşar olmak üzere tez yazım süreci boyunca bana anlayış gösterip destek olan aileme ve tüm sevdiklerime çok teőekkür ediyorum.

Tuğba Yaşar

İstanbul, 2022

ÖZET

1839 yılında Tanzimat'ın ilan edilmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nde bir dizi reform yapılarak geleneksel millet sisteminden, modern bir toplumsal yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Modernleşmenin bir getirisi olarak devletin, merkezileşme ve kamuoyu oluşturma ihtiyacının ortaya çıkmasının yanında Batılı düşünce akımlarının daha çok eğitilmiş kesim tarafından kamuoyunda tartışılmaya başlanması yazı dilinde reform yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Dil, toplumsal bütünleşme ve ayrılıkçı hareketlere karşı önemli bir unsur olmuş ve dil çerçevesinde Cumhuriyet Dönemini de kapsayan çok boyutlu bir tartışma başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında uluslaşma yolunda atılan adımlarda dil önemli bir unsur olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde dil ve ulusal kimlik arasında kurulan ilişki bir tek Türkçe'nin yaygın duruma getirilmesini değil Türkçe'nin özüne kavuşturulmasını da içermekte idi. Ulusal bir kimliğin oluşturulabilmesi için öncelikle toplumun Batı uygarlığına dahil edebilecek bir zihniyetin oluşturulması gerekmekte idi. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi'ne Osmanlı geçmişinden kültürel bir miras olarak kalan dil, negatif bir unsur olarak algılanmıştır. Dil, Cumhuriyet Dönemi'nde ulus-inşa süreci boyunca kültürel mirasın önemli bir ögesi olarak baştan oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus-inşa sürecinde dil ve dil politikalarının gelişim süreçlerinden bahsedilerek dilin politik bir araç olarak nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Güneş Dil Teorisi, Milli Kimlik, Ulus-Devlet, Ulus İnşası.

ABSTRACT

As a result of the declaration of the Tanzimat in 1839, a series of reforms were made in the Ottoman Empire and a modern social structure was tried to be created from the traditional millet system. As a result of modernization, the emergence of the state's need for centralization and forming public opinion, as well as the fact that Western thought movements began to be discussed in public by more educated people, revealed the necessity of reforming the written language. The language problem has been an important element against social integration and separatist movements and within the framework of language, a multidimensional debate has started, including the Republican period.

Language has been an important factor in the steps taken towards nationalization at the beginning of the Republic and after. The relationship established between language and national identity in the Republican Period included not only the dissemination of Turkish, but also bringing Turkish to its essence. In order for a national identity to be formed, it was necessary to create a mentality that could include the society in Western civilization. In this context, language, which was left as a cultural heritage from the Ottoman past to the Republican Period, was perceived as a negative element. Language was tried to be reconstructed as an important element of cultural heritage during the nation-building process in the Republican Period. In this study, language and language policy development processes in the nation-building process in the Republic of Turkey were mentioned and how language was used as a political tool was examined.

Keywords: Language, Sun Language Theory, National Identity, Nation-State, Nation Building.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE DİL YAPILANMASI	10
1.1 Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Çabaları ve Dilde Yapılan Düzenlemeler.....	13
1.2 Dilin Sadeleşmesi Çabaları	21
1.3 Alfabe Seçimi Tartışmaları.....	25
1.4 Matbaanın Yaygınlaştırılması ve Matbaa Kapitalizminin Dil Çalışmalarına Etkisi.....	28
1.5 Dilde Modernleşmenin Osmanlı Devleti'ndeki Sonuçları	31
2. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUS-İNŞA SÜRECİNDE DİLDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	34
2.1 Dilin Ulus-İnşa Sürecindeki Fonksiyonları	34
2.2 Ulusal Dilin Toplumsal Kabulü İçin Kullanılan Araçlar	44
3. BÖLÜM: YAZILI DİLDE YAPILAN DÜZENLEMELER	49
3.1 Latin Harflerinin Kabulünün Mecliste İlanı	49
3.2 Latin Alfabesine Geçiş ve Basındaki Yansımaları	56
3.3 Eğitim Seferberliği ve Ulusal Kimliğin Yaratılmasında Dilin Kullanımı.....	59
3.4 Matbaanın Ulusal Dilin Yaygınlaştırılmasındaki Etkisi	64
SÖZLÜ DİLDE YAPILAN DÜZENLEMELER	66

3.5 Dilin Sadeleştirilmesi Çalışmaları Çerçevesinde Güneş Dil Teorisi ve Türk Dilinin Kökenleri Tartışmaları	66
3.6 Türk Dil Kurumunun Kurulması ve Gündemi	71
3.7 Dil Kurultayları ve Yapılan Tartışmalar.....	73
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

- a.g.e** : Adı Geçen Eser
- C** : Cilt
- ev.** : Çeviren
- Ed.** : Editör
- Haz.** : Hazırlayan
- İTC** : İttihat ve Terakki Cemiyeti
- s.** : Sayfa
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- TDTC** : Türk Dili Tetkik Cemiyeti
- yy.** : Yüzyıl

GİRİŞ

Dil bir toplumun milli kimliğini şekillendirmekle beraber, o toplumun duygu ve düşüncelerini etkileyerek hayatlarına yön verir. Bir toplumun ulusal benliğinin en önemli unsurlarından biri dildir. Bir toplumu değiştirmek ve ona yeni bir yaşama düzeni getirmek büyük ölçüde o toplumun diline bağlıdır. Dil her şeyden önce bir iletişim aracıdır. Dil ile dil toplulukları arasındaki bağ çok güçlüdür, birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Bu doğrultuda diller, ulusal kimliklerin inşasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski ve toplumsal yaşayış için önemli bir unsur olan dil, yalnızca bireyler arasındaki iletişimi kurmakta görülen bir araç olmaktan ziyade toplumsal olarak ortak bir yaşam değeri katabilmesi ve toplumların birlik olup örgütlene bilmeleri adına da esas şartlardan birisidir. Dil, insanın varoluşunu gerçekleştirmesine ve dünya ile ilişki kurmasına yardımcı bir faktör olarak birey-toplum-devlet ilişkisini de belirler. Bununla beraber uygarlığın gelişimi ile değişir ve kendi kendisini yeniler. Her kuşak yenilendikçe dile de kendisinden bir şeyler katar ve dilin gelişimini etkiler.

Dinsel sadakatin bir kimlik esası olarak kabul gördüğü modern öncesi zamanlarda dil, politik açıdan bir problem teşkil etmiyordu. Bunun nedeni, düzeni oluşturmakla yükümlü devletin vatandaşı ile iletişim kurarken belirli ölçülere sahip bir dile ihtiyaç duymaması ve farklı dinsel kimliklerin siyasi birliğe karşı bir tehdit unsuru olarak görülmemesiydi. Avrupa’da ise bu yaklaşımın değişmesi ve dil unsurunun politikada bir araç olarak kullanılmaya başlaması mutlak monarşi dönemi ile başlamıştır. Çünkü artık geleneksel toplumlardan farklı olarak merkezi devlette bürokratik işlemler geçmiş ile kıyaslandığında bir hayli artmış ve devlet bu işlemleri gerçekleştirebileceği bir “halk diline” ihtiyaç duymuştu.

Halk dillerinin “idari dil” olarak benimsenmesi matbaanın icadıyla ortaya çıkan gazete, dergi, roman gibi edebi ürünlerin tedavüle girmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Çünkü artık yayıncılık “kar” amacı taşıyan ticari bir faaliyete dönüşmüş, daha fazla kar elde etmek isteyen girişimciler, halkın kullandığına yakın bir dili “yayın dili” olarak belirlemek durumunda kalmışlardır.

Modern dönem ile beraber ortaya çıkan ulus-devletler ve reform olarak adlandırdığımız yenilenme hareketleri, Latin dilinin etkisini zamanla kaybetmesine sebep olmuş ve yerel dillerin önem kazanmasında etkili olmuştur. İletişim kurmanın yanı sıra, politik bir araç olarak da kullanılmaya başlanan dil, yönetim mekanizmasını kolaylaştırmak amacıyla kullanılarak yeni siyasi kimliklerin inşa edilmesinde önemli bir yapıtaşı olmuştur.

Ulus-devlet, vakit kaybetmeden her alanı ulusal bir akılla yeniden var etmeye başladı. Amaç, yurttaşların en üst aidiyet şekliyle “ulus”a ait kılınması idi (Sadoğlu, 2010, s. 3). Dil bu anlamda en önemli uluslaştırma araçlarından birisi olarak görülmüş ve ulusal yayın dili, ulusal eğitim dili, ulusal kültür dili, gibi farklı alanlarda yaygınlaştırılmıştır.

Milliyetçiliğin ortaya çıkması devletin onayladığı dilin resmi dil olarak kabul görmesini ve halk tarafından kullanımının gerekliliğine neden olmuştur. Bu da dilin siyasal alandaki işleyişinin ve öneminin artmasını sağlamıştır. Ulus-inşa sürecinde dilsel ve kültürel homojenliğin önemli bir amaç haline gelmesi ulus-devletin iç ahenk anlayışına dayalı siyasi milliyetçiliğin yükselişe geçmesi ile beraber olmuştur. Çünkü ulus-devlet kendi sınırları içerisinde ulusal kimlik ile siyasal kimliğin birbirleriyle örtüşmesini ve uyumlu olmasını şart koşmaktadır.

Dil, hem millet kurgusunda, ortak kimliğin ve “bizlik” bilincinin temel bir göstergesi ve ispatı sayılmış, hem de bu kurgunun siyasi pratiğe döküldüğü zamanlarda, ulus devlete mensup nüfusu dönüştürmek yolunda asli bir araç olarak kabul edilmiştir. Dil, ulus kavramını derinden etkileyen ve ortak bir kimlik oluşturarak “biz” algısını uyandıran bir gösterge konumundadır. Bununla beraber, ulus-devlete olan bağın güçlendirilmesinde ve tebaanın ulus-devlete olan aidiyetinin arttırılmasında birincil bir araç olarak kullanılmıştır (Kasımoğlu, 2012-2013, s. 166). Sabit veya önceden tahmin edilebilir bir ilişkiye sahip olmayan dil ile ulusal kimlik kavramları arasındaki ilişki zamana ve ülkeden ülkeye göre farklılıklar gösterir. Bu noktada milli bir kimliğin oluşumunda dilin üstlendiği rolü etkileyen çok sayıda etken vardır (Kasımoğlu, 2012-2013, s. 166).

Ulusal dil kavramı 19. yüzyıl da Romantizm akımıyla beraber gelişmiştir. Ulusal dilin Almanya’daki öncüleri Fichte ile Herder gibi romantik düşünürlerdir. Bu

düşünürler göre dil, milletin varlığındaki en değerli unsur olarak kabul görmüştür. 19. yüzyıl ile gelişim gösteren milliyetçilik hareketlerinde üzerinde en çok durulan unsur ‘‘dil’’ olmuştur. Avrupa’da gelişen milliyetçilik hareketlerinin sonucunda, kurulan çoğu ulus-devlette dil, devletin temel unsuru haline gelmiştir (Kasımoğlu, 2012-2013, s. 167).

Modernci yaklaşımın öncülerinden biri olarak görülen Karl Deutsch’a göre, geleneksel toplumdaki modern topluma geçme süreci ulusların ve milliyetçiliğin meydana çıkmasını sağlamıştır. Bu süreç içerisinde gelişen bir olgu olan iletişim, ulusun meydana gelişindeki en önemli faktördür. Deutsch, iletişim ve ulus ilişkisini modern toplumlarda ortaya çıkan toplumsal iş bölümü olgusu ile açıklayarak; bu iş bölümünün toplumu oluşturan bireyler arasında etkili ve sürekli bir iletişimi zorunlu kıldığını öne sürmüştür. Ulusların ortak bir kimlik edinebilmesinde iletişim olgusu etkili olmuştur (Çoban, 2012, s. 346). Artan iletişim ‘‘dillerin bütünleşmesi’’ olgusunu ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak dil birliği, halkların bir standartlaşmış dil etrafında birleşmesine yol açacaktır.

Modernci yaklaşımın bir diğer temsilcisi olan Paul Brass da ulus ve milliyetçilik kavramlarının modernitenin getirdiği bir sonuç olduğu fikrini ileri sürmüştür. Brass milliyetçiliği seçkinlerin mevcut siyasi iktidarı koruma ya da ele geçirme mücadelelerinde kullanmış oldukları bir araç olarak görmektedir (Özkırımlı, 2019, s. 127-132). Brass, bir insan grubunun millet olmadan önce genellikle etnik dönüşüm geçirdiklerinin ancak bunun tek taraflı olmadığından yola çıkar ve dilin milliyetçilikteki önemini de bu çerçevelerde değerlendirir.

Brass için milliyetçilik nasıl bir araç olarak görünüyorsa dili de bu süreçte kullanılan (özellikle modernleşme süreciyle beraber önemi daha fazla artmıştır.) önemli bir araç olarak anlatmaktadır. Modernleşme süreci pek çok etnik gruptan herhangi birisinin, bir başkasının kültürü ve dili içerisinde asimile olduğu eşitsiz bir ortam oluşturabilir. Brass’a göre bu durum, ancak iktidar politikalarının da söz konusu asimile sürecine vereceği destek ile mümkün olabilirdi. Bunun içinde en önemli araç eğitimidir. Bu durum henüz standart bir yerel dile sahip olmayan ya da modern hale getirilmemiş eski dillerin konuşulmaya devam ettiği (modernleşen toplum) bölgelerin diğer bölgelerden geri de kalması ile ortaya çıkabilirdi. Bu gibi durumlarda bölgede

genellikle kentleşme ve sanayileşme gibi durumlar sınırlı düzeydedir, eğitim imkanı ise yerel dilden farklı olarak devletin resmi olarak kabul ettiği dil ile mümkündür.

Başka bir husus daha asimilasyona katkıda bulunmakta ve etnik kimliğin yükselmesinde düşüslere neden olabilmektedir ki bu durum, yönetici etnik grubun kültürü ve dilini modernleşmenin aracı olarak kullanan bir azınlık etnik grubun varlığıdır (Kahraman, 2018, s. 32). Brass bu duruma Macaristan'da yaşayan Yahudilerin 19.yy. ortalarında Macar siyasi elitleri ve aristokratları ile iş birliğine gitmeleri ve Macaristan'daki sanayileşme ve ticaretin ilerlemesine ciddi destekler sunmalarını örnek olarak göstermektedir.

Günümüzün modern devletlerinin önünde dil ile doğrudan ilişkileri bağlamında “iletişimsel” ve “siyasal” olarak nitelendirilebilecek iki sorun mevcuttur. Bu sorunların çözümü için ilgili devletlerin standart bir dil oluşturması ve bu dilin yaygınlaştırılmasını öncelikli hedef haline getirmesi son derece önemlidir.

Ernest Gellner'de ulus ve milliyetçiliği modern çağa özgü bir olgu olarak kabul etmektedir. Ona göre modern öncesi çağlarda ulusların ve milliyetçiliğin ortaya çıkması mümkün değildir. Bu durumun temel sebeplerinden birisi Gellner'in ifade şekli ile toplumdaki iletişim kopukluğuydu. Ortak bir dilin olmaması, okuma yazma öğrenmenin sadece belirli ve küçük bir kesime özgü olması. Gellner'in bahsettiği iletişim kopukluğunun ana unsurudur.

Onun için modern topluma geçiş ise yüksek (ortak) bir kültürün toplumun tümüne yayılması süreciyle eş zamanlı gerçekleşir. Gellner'e göre dil ve eğitim aracılığıyla bireyleri bahsettiği yüksek kültüre uyumlu hale getirmek modern toplumun bir zorunluluğuydu. Bunu da yalnızca resmi eğitim ve dil politikalarına ile devlet gerçekleştirebilir idi. Devlet tarafından sunulan bu eğitim aynı zamanda bireylere aşılana kültür aracılığı ile meşruiyet kazanmakta idi. Böylece yüksek kültüre uyumlu ve kültürlü bireylerin yetişmesi sayesinde devlette kendi ulusunu yaratmış oluyordu (Gellner, 2018, s. 135-146). Ernest Gellner'in ifadesi ile “yüksek bir kültür tüm toplumu kaplar, onu tanımlar ve devlet tarafından devamlılığının sağlanması gerekir. Ulusçuluğun sırrı da budur” (Gellner, 2018, s. 91).

Eric J. Hobsbawm, Ernest Gellner'in ifadesini kabul ederek milliyetçiliği ulusal ve siyasal birimlerin uyumluluğunu zorunlu hale getiren bir ilke olarak

tanımlamıştır. Ulus yalnızca modern ve toprak esansına dayanan bir devlet ile yani ulus-devletle ilişkilendirildiği oranda toplumsal bir birimdir. Ona göre uluslar teknolojik ve ekonomik gelişme bağlamında varolabilirler. Bu iddiasını ise milli dillerin günümüzdeki haline ancak matbaa sayesinde yaygınlaşmış bir kitlesel okuryazarlık ve kitlesel eğitim ile ulaşabilmiş olduğuna dayandırmaktadır (Hobsbawm, 2017, s. 24-26).

Modernci yaklaşımın başka bir temsilcisi olan Benedict Anderson'a göre ulus ve milliyetçilik olguları inşa edilmiştir. Anderson dil unsurunun ulusların ve milliyetçilik ideolojisinin oluşumundaki rolü üzerinde durmuştur. Benedict Anderson için de dil milliyetçiliğin en önemli araçlarından birisidir ve milletlerin doğuşu ile dil bilimindeki gelişmeler eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Anderson'un diğer teorisyenlerden farklı olarak dil ile ilgili asıl dikkat çekmek istediği nokta matbaacılıkla beraber ortaya çıkmış olan basın dili ve kapitalizmin ilerleyen süreçlerdeki etkisiydi.

Anderson toplulukları gerçek ya da sahte olarak değil hayal edilme türlerine göre ayırt etmekte, milletleri de hayal edilmiş topluluklar olarak tanımlamaktaydı. Onun tanımıyla Modern uluslardaki hayali cemaatler oluşmadan önceki klasik cemaatler kutsal bir dil ve yazı aracılığıyla hayal ediliyordu.

Anderson, modern öncesi cemaatlerin büyük dinler çerçevesinde özbilinçsiz bir tutarlılığa sahip olduklarını mayalarının ise kutsal diller tarafından oluşturulduğunu söyler. Ancak klasik cemaatlerin orta çağın sonundan itibaren zayıflama sürecine girdiğini ve bunun iki temel nedenden kaynaklandığını belirtir. Bu nedenlerden birisi Avrupa dışındaki dünyada yapılmış olan keşiflerin etkisi iken diğeri ise kutsal dilin kendisinin giderek itibar kaybetmesiydi. Latincenin hegemonyasını kaybetmesiyle, Latince yayımlanan kitapların sayıları azalmış ve halk dilindekilerin sayılarında ise artış meydana gelmiştir (Avrupa'daki kitap ticareti birçok parçaya bölünmüştür).

Halk dillerinde yayın yapılmasıyla beraber, yayın yoluyla dil artık kitlelere ulaşabilmiş ve ulusçuluğun en önemli parçalarından birisi haline gelmiştir. Bunun için örnek olarak Türk ulusçuluğunun başlangıcının da 1870 yılındaki dil çalışmaları ile ilişkili olduğunu anımsatır. Anderson 'un dil çalışmalarıyla anlatmak istediği eski dillerin canlandırılmasından çok kolayca anlaşılabilir dil etrafında birleşilmesidir.

Anderson'un ulus oluşumunu açıklarken özellikle önem verdiği husus kitap basımıdır. 15. yüzyılın sonlarında Avrupa'da dinsel ve bilimsel çalışmalar için kullanılacak kitapların basılması fonksiyonunu gören matbaalar ortaya çıkar. Anderson 'un kitabının asıl kavramı da matbuat kapitalizmidir (yeni kapitalist yayıncılık). Matbaaların ortaya çıkmasıyla beraber Avrupa'daki halklar arasında konuşulan dillerde üretilen edebiyat, Latinceye oranla çok daha yüksek seviyelere çıkmaya başlar. Bunun sonucunda ise anadiller gittikçe güçlenir ve halklar kendi dillerinde okuyup yazmaya başlarlar. Bu gelişmeler elit kesimde de bir değişime yol açar ve evrenselliği bir kenara bırakıp milli değerleri sahiplenmeye başlarlar.

Kapitaliz girişimciliğin eski biçimlerinden birisi olan kitap yayıncılığı, matbaanın da ortaya çıkmasıyla beraber kapitalizmin pazar arayışını yaşadı. Avrupa'da ilk yayınevlerinin şubeleri kurularak uluslararası kapsamda yayınevleri ortaya çıktı. Ulusal sınırları ortadan kaldıran bu yayım evlerinde kitap satıcılarının ise önem verdikleri kar etmek ve ürünlerini satmaktı bu nedenle de öncelikli olarak geniş kesimi ilgilendirecek yapıtlar aradılar. Bunun sonucunda ise kapitalizm halk dillerinin basın yoluyla yaygınlaşmasında devrimci bir etkiye sebep oldu. Anderson yeni ulusal toplulukların hayal edilebilirliğine asıl katkıda bulunanın, yeni bir üretim ilişkileri sistemi (kapitalizm), bir iletişim teknolojisi olarak (matbaa) ve insanın mahkum olduğu dilsel çeşitlilik arasındaki, belki de rastlantısal ama altüst edici bir etkileşim olduğunu ifade etmekte idi (Anderson, 2006, s. 63).

Anderson'a göre ulusal bilincin temellerini yayım dilleri üç farklı yoldan atmıştı: Bunlardan ilk ve en önemli olanı, Latincenin altında fakat konuşulan halk dillerinin üzerinde bir seviyede, birleşik mübadele ve iletişim alanı yaratmak oldu (Anderson, 2006, s. 65). Konuşurken birbirlerini anlamakta güçlük çeken, bazı zamanlarda ise tamamen başarısız kalan, envai çeşit Fransızca, İngilizce veya İspanyolcalardan birisini bilenler, artık birbirleriyle kağıt ve baskı aracılığıyla anlaşabiliyorlardı. Aynı zamanda kendi dil alanları içerisinde yer alan yüzbinlerce, hatta milyonlarca insanın farkına vardılar ve yalnızca o yüzbinlerin veya milyonların bu şekilde kendileriyle aynı alana ait olduklarını da anladılar (Anderson, 2006, s. 65).

Anderson ikinci olarak da kapitalist yayıncılığın dile yeni bir sabitlik kazandırdığını söyler. Bu sabitlik, uzun vadede, öznel millet kavramları için merkezi bir rol oynayan kadimlik fikrinin inşa edilmesine katkıda bulunmuştur.

Üçüncü olarak ise Anderson, kapitalist yayıncılığın eski idari halk dillerinden farklı şekillerde bir iktidar dili yarattığını söyler (Bazı lehçeler belli bir yayının diline daha yakındı ve o dilin alacağı nihai biçimi tayin ediyordu) (Anderson, 2006, s. 65).

Anderson'un ifade şekliyle kısaca kapitalizm ve basım teknolojisinin insanın dilsel çeşitliliğe mahkûmiyeti çerçevesinde birbirine yaklaşması, yeni bir cemaat tarzının hayal edilmesini mümkün kılmış, bu da temel morfolojisi itibariyle modern uluslara zemin hazırlamıştır (Anderson, 2006, s. 67).

Konuyu Türkiye ve Osmanlı Devleti üzerinden inceleyecek olursak; Osmanlıda modernleşme çabalarının görüldüğü Tanzimat döneminde dile çok büyük önem verilmiştir. Modernleşme için en temel unsur, büyük kitlelerce paylaşılan ortak bir dilin yaratılması idi. Osmanlı Devleti'nde devlet haberleşmesine hâkim olan dil, toplumun konuşma dilinden uzak küçük bir azınlık tarafından kullanılan işlemeli bir yazı diliydi. Bu yüzden geniş kitlelerin anlayabileceği şekliyle dilde sadeleştirmeye gidilmesi gerekmekte idi. Bu aşamada Türk matbaasının gelişmesinin de etkisiyle öncülük yapanlar Türk gazetecileri olmuş, konuşma Türkçesine oldukça yakın olan standart bir yazı dilini Türkçeyi oluşturmak için bir hareket oluşturmuşlardır.

Tanzimat Dönemi itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar geçen süreç içerisinde ulusal birliğin sağlanmasına yönelik çabalardan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyasetleri ortaya çıkmış ve bu siyasi yönelmeler doğrultusunda dil tartışmaları yapılmıştır. Bu tartışmalar Cumhuriyet ile beraber gerçekleştirilen dil devrimi ile sona ermiştir.

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle Türkçenin yazı dilinin sadeleştirilmesi ve yabancı kelimelerden arındırılması konusu yeniden gündem olmuş; Atatürk, Türk dilinin ulusal benliğine kavuşması için Türkçenin yapısına uygun olmayan, öğrenimi ve öğretimi güç olan Arap alfabesinin yerine Latin alfabesine dayalı Türk alfabesini getirmeyi amaçlamıştı.

Bu çalışmada ulus, ulusçuluk, ulus-devlet, dil gibi olgular ilişkilendirilerek birincil kaynaklara gidilmiştir. Agah Sırrı Levend'in Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri adlı eserinde dilin Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemindeki edebi, terimsel, bilimsel ve resmi gelişiminden bahsedilmektedir. Hüseyin Sadoğlu'nun Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları adlı eseri Türkiye'de 1839-1950

arasında uygulanan dil politikalarını ulusçuluk bağlamında inceleyen ana kaynaklardandır. Rekin Ertem'in Elifbadan Alfabe'ye Türkiye'de Alfabe Tartışmaları adlı eseri harf devriminin sebeplerini bu konuda yapılan çalışmaları, tartışmaları ve hazırlıkları, devrime geçişi ve kanundan sonraki süreci etraflı bir şekilde ele almıştır. Füsun Üstel Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi adlı eserinde Türkçe'nin eğitim dili olması doğrultusunda okulda verilen dersler ile oluşturulmak istenen insan ve yurttaş modelini incelemiştir.

Özellikle birincil kaynaklar kullanılmış Türk Dil Kurultay Müzakere Zabıtları ve Tezler, Türk Dil Kurultay Kılavuzları gibi çeşitli tarihsel belge ve dokümanlar incelenmiştir. İkincil kaynaklar olarak ise Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri başta olmak üzere birçok gazetenin 1929-1936 tarihleri arasındaki sayıları incelenmiştir.

Tezin temel sorunsalını ve kapsamını Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde yapılan dil ve dil politikaları çalışmaları ve uluslaşma sürecinde dilin kullanımını oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak Türkiye'de gerçekleştirilen dil çalışmaları incelenmiştir.

Çalışmamızda aşağıdaki temel sorulara cevap alınarak, Türkiye'de ulus inşa sürecinde yapılan dil politikaları üzerinde durulacaktır.

- Osmanlı modernleşme süreci ile dil reformu arasındaki ilişkinin nasıl geliştiği?
- Osmanlı döneminde matbaa kapitalizminin dil çalışmalarını hangi yönde etkilediği?
- Erken Cumhuriyet Döneminde dilin üst bir kimlik olarak topluma nasıl kabul ettirildiği?
- Erken Cumhuriyet Döneminde dilin politik bir araç olarak nasıl kullanıldığı ve kimlik inşasında nasıl bir etkisi olduğu?

Tezin amacı Türkiye'de 1839-1936 yılları arasında gerçekleştirilen dil politikalarının incelenmesi ve Erken Cumhuriyet Dönemi ulus inşa sürecinde dilin politik bir araç olarak Türk kimliğinin oluşturulmasındaki önemini ortaya çıkarmaktır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nde dil yapılanması anlatılarak Osmanlı modernleşme süreci ile dil reformu arasındaki ilişkinin gelişim süreci incelenmiştir. Aynı zamanda dilde yapılan

düzenlemeler, sadeleşme çabaları ve alfabe seçimi tartışmalarından bahsedilerek Türkçe matbaanın yaygınlaşması ve matbaa kapitalizminin dil çalışmalarına etkisi ortaya koyulmuş ve dilde modernleşmenin Osmanlı Devleti'ndeki sonuçları açıklanmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, Cumhuriyet döneminde ulus-inşa sürecinde Kemalist ulusçuluğun dönüşümünde dilin önemi açıklanmış. Bu bağlamda ulusal dilin toplumsal kabulü için kullanılan araçlardan bahsedilerek başta eğitim ve basın olmak üzere dil çalışmalarına olan katkıları üzerinde durulmuş ve halk kültürüne yönelik çalışmalardan bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde ise yazılı ve sözlü dilde yapılan düzenlemeler ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda Latin harflerinin kabul süreci ve basına yansımaları üzerinde durulmuş, Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu ve kurultaylarda yapılan tartışmalar incelenerek Güneş Dil Teorisi açıklanmıştır. Ayrıca Erken Cumhuriyet döneminde ulusal kimliğin oluşturulmasında dilin kullanımı eğitim çerçevesinde ortaya koyulmaya çalışılmış, matbaanın ulusal dilin yaygınlaştırılması sürecindeki etkisi incelenmiştir.

1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE DİL YAPILANMASI

14. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde Anadolu'da kullanılmakta olan yazı dili "Eski Anadolu Türkçesi" veya "Eski Oğuz Türkçesi" olarak ifade edilirken, 14. yüzyıl sonrasında genel olarak ifade edilen "Osmanlı Türkçesi" ya da "Osmanlıca" olmuştur (Develi, 2013, s. 70-71). Anadolu Türkçesindeki değişimi gösteren bu yeni ifadeler, Osmanlı Türkleri'nin kullandığı günlük konuşma dilini değil, Arapça ve Farsça'dan etkilenerek şekillenen bir yazı dilini göstermektedir (Tulum, 2011, s. 4).

Osmanlı Devleti milletler, ırklar, dinler ve kültürlerin toplamından meydana gelmekteydi. Bu nedenle Türk dili yalnızca "reaya dili" olarak varlığını sürdürmekteydi (Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2021, s. 255). İktidar devlet katmanında yer alan kişilerin kullandıkları dil ise, Arapça, Farsça ve Rumca'dan zengin fakat halk için anlaşılabilir olan bir dildir. Halkın konuştuğu dilden ayrı olarak gelişmekte olan bu dilin temeli Türkçe olmakla beraber yapı ve köken bakımından Türk diline kendi ile bağı olmayan dil ailelerinden sözcüklerin yanında kurallar da sokulduğu için, konuşma dili olarak değil fakat yazı dili olarak Türk dili konuşmakta olan halkın dilinden koparak tamamen ayrı farklı bir dil olmuştur (Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2021, s. 255).

Türkçe de edebiyat, sanat ve yönetim alanında görülen Arapça ve Farsçanın etkisi Selçuklular ile başlamış Osmanlılar ile devam etmiştir¹. Medreseler ve adli kurullar başta olmak üzere Osmanlı bürokrasisi de Selçuklular gibi çok sayıda Arap ve Fars unsurlarını bünyesinde barındırıyordu. Medrese sistemi Selçuklular döneminde kurulmuştu ancak onu geliştirip toplumsal eğitimin temel kurumu haline getiren Osmanlılar olmuştur (Sadoğlu, 2010, s. 51).

II. Mehmet dönemiyle birlikte üstün duruma gelen medreselerde Arapça ve Farsçanın kullanılması kültürel açıdan hâkim duruma gelmelerinde etkili olmuştur.

¹ Kendilerinden önceki Türk devletlerinin yönetim dilinin Türkçe olmasına karşılık hem Büyük Selçuklular hem de Anadolu Selçuklu hanedanları yönetim dili olarak Farsçayı, bilim dili olarak ise Arapçayı kabul etmişlerdir. Bknz; Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2010, s.50-51.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, yazı dilinde Arapça ve Farsça terimlerin ön plana çıkmasını sağlayan en önemli kurumlardan birisi Enderun Mektebi olmuştur. Enderun'a kabul edilmeden önce okula alınacak çocukları Türkçe öğrenmeleri için öncesinde Türk ailelerin yanına vermelerine rağmen, mektep de alınan katı Arapça-Farsça eğitim, kitabet sınıfının yazı dilini belirliyor idi. Berkes de bu dilin gelişmesinde toplumdaki ayrı kalan medrese, Enderun ve tasavvur kurumlarını kaynak olarak göstermektedir (Berkes, 2021, s. 255).

Toplumun kullandığı konuşma dilinden ayrı olarak gelişmekte olan bu işlemeli yazı dili aynı zamanda yüksek sınıfların bir imtiyazı olarak ortaya çıkmaktaydı, bu nedenle sosyal hiyerarşiyi de muhafaza eden bir araç işlevi görmekteydi. Osmanlı Devleti'nde toplumdaki avam ve havas ayrımını belirgin hale getiren unsurlardan birisi de dildir. Böylece Osmanlı Devleti'nde 16. ve 18. yüzyıllar arasında toplumdaki günlük konuşma dilinden farklı olarak gelişme gösteren bir yazı dili oluşmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu “millet sistemiyle”² yönetiliyordu ancak millet kelimesi ulus anlamında kullanılmıyordu (Karpat, 2017, s. 154-156). “Millet” kavramına dair olan görüş, İslam dininde dini veya mezhepsel açıdan bir topluluğa bağlılık anlamına denk geliyordu. Bu nedenle Osmanlı içinde yer alan millet sistemi de yine dini temelli oluşturulmuş, dinsel ve mezhepsel açıdan farklı olan halkın siyasi, hukuki ve yönetsel ilişkilerini yöneten bir kuruluş olarak var olmaktadır (Eryılmaz, 1990, s. 17).

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve hukuk alanlarında özerklik hakkına sahip milletler bulunmaktaydı. Bu milletler siyasal açıdan aynı otoriteye bağlı olmalarına rağmen farklı toplumsal haklara sahip, birbirlerinden olabildiğince izole edilmiş topluluklardan oluşmakta kendi din, dil ve kültürlerine göre yaşamaktaydılar (Eryılmaz, 1990, s. 32).

Dinsel kültürün meydana getirmiş olduğu mekânsal ayrıma ek olarak Osmanlı'nın klasik döneminde resmi olarak da kurumsal bir birliktelikten söz edilemez. Gayri Müslimler kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla bizzat kendilerine ait olan mahkemelere başvurma haklarına sahiptiler sadece taraflardan

² Millet sistemi esas itibarıyla Osmanlı Devleti'nde dini yapıların bürokratikleşmesi anlamına geliyordu. Bknz; Kemal Karpat, **Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, İstanbul: Timaş Yayınları, Eylül 2017, s.154-156.

birinin Müslüman olması durumunda ceza davalarının tek sorumlusu şer’i mahkemeler idi. Yargılama esnasında bu mahkemelerde Türkçe kullanılırken tarafların Türkçe konuşmak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu sorun, mahkemelerde taraflar için tercüman kullanma mecburiyetini de beraberinde getirmiştir.

Millet Sistemi, Osmanlı Devleti’nin himayesinde olan gayri Müslimlerin eğitim kurumlarının etkinliklerini Tanzimat’a kadar sürdürmelerinde etkili olmuştur. Genel olarak ilk ve orta seviyede eğitimin verildiği kısıtlı sayıdaki bu okullarda millet sistemine uygun olarak cemaatlerin kendi dilleriyle eğitim verilmekte idi (Tekeli & İlkin, 1999, s. 9-10).

Tanzimat dönemine kadar varlığını devam ettiren Millet sistemi Türkçe dilinin gayri Müslimler arasında yayılmasının önünde önemli ve büyük oranda etkili bir engel olmuştur. Bu doğrultuda Türk dili, Osmanlı Devleti içinde yer alan egemen ve sosyal kesime ait bir dil iken gayri Müslümler ve Türk olmayan gruplar için ancak esnafların ve zanaatkârların sıklıkla kullandığı ikinci bir dil niteliği taşıyordu.

Tanzimat dönemine kadar geçen süreç içerisinde Osmanlı Devleti tarafından Türkçe konuşmayan halka herhangi bir dil politikası uygulanmamıştır. Ancak Tanzimat dönemi ile beraber bu süreç başlayacaktı. Fakat bunlara rağmen, Araplar, Pomaklar ve Arnavutlar Türk dilini sıklıkla kullanmış hatta Araplar, daha önce Osmanlı egemenliği altında iken aldıkları görevlerde yükselebilmek için Türkçe öğrenmişlerdir (Sadoğlu, 2010, s. 61). Bu duruma benzer olarak özellikle kentlerde oturmakta olan Pomaklar da Müslüman olduktan sonra eski dillerini neredeyse unutmuşlar ve tamamen Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Arnavutlar ve Boşnaklarda ise bu eğilim daha zayıf olmakla beraber Türk dili, özellikle “gayri Türk” Müslüman unsurlar arasında görülür derecede yerleşmişti. Çünkü hem egemen sınıflarla diyalog kurabilmede hem de sosyal statü göstergesi olarak Türkçe en önemli araçlardan birisi olarak görülmekteydi (Lewis, 1993, s. 7).

1.1 Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Çabaları ve Dilde Yapılan Düzenlemeler

Birçok düşünürün göre Türk modernleşmesi içinde Tanzimat Fermanı Batılılaşma/Modernleşme hareketinin başlangıcı olarak görülmektedir. Tanzimat, sözcük anlamı olarak da “nizam verme” (düzen) anlamını ifade etmektedir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile açıklanan reform paketi idari ve askeri alanda yenileşme politikalarının yanında geleneksel Millet Sistemi'nden modern toplumsal yapıya geçme isteğinin de bir göstergesiydi. Batı'da “kameralizm”³ olarak da anılan yönetim sisteminden etkilenen bu politikalar genel olarak kralın mutlak yetkilerinden taviz vermeden ekonomik verimliliğin artırılmasını, eğitimin yaygınlaştırılmasını ve yönetimin modernleştirilmesini amaçlıyordu (Mardin, 2020, s. 12-13). Fakat yapılmak istenen reformların başarıya ulaşabilmesi için konuşma diliyle yazı dilinin birbirine yaklaştırılması gerekmektedir.

Tanzimat Fermanının ilan edildiği dönemde Paris merkezli çıkan Le Siecle adlı gazetesinin 1839 yılına ait kopyasında Osmanlı'daki reformların başarılı olabilmesinde bu soruna dair gerçekleştirilecek çözüm büyük önem taşımış hatta çözüm bizzat buna bağlanmıştır. Tanzimat dönemine miras kalmış olan resmi dil, bugün Osmanlıca dediğimiz dildi ve bu yazı dili, yeni fikirlerin yayılmasına, fikir hayatının genişleyip ilerlemesine engel olan en büyük etkendi. Devlet dili de aynı şekilde zincirleme kullanılan ibareler ve anlamsız deyimlerle anlaşılabilir içinden çıkılmaz bir duruma gelmiş idi (Korkmaz, 2005, s. 34-41). Bu nedenle bu dönemden başlayarak, Cumhuriyet döneminde de devam edecek bir dil reformu ortaya çıkmıştır.

Tanzimat'ın öngördüğü düzenlerden birisi de devlet ile cemaat arasındaki ilişkinin devlet-birey ilişkisi şekline dönüştürebilmektir. Bunun paralelinde devlet, ırk ve din farkı gözetmeksizin tebaasına karşı belirli bir sorumluluk alıyor, karşılık olarak ise tebaasından bu devletin bir üyesi olmaktan kaynaklanan kamusal ödevlerini yapması bekleniyordu. Ancak bu hakların kullanımı ve sorumlulukların yerine

³ Kameralizm, Batı'da “aydın despotizmi” olarak adlandırılan siyasi görüşün teorik yapısını oluşturmaktadır. Bknz; Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s.12.

getirilebilmesi için devletin resmi dilinin bilinmesi gerekiyordu. Toplumsal yapı olarak birçok farklı rengi içerisinde yaşatan Osmanlı'nın böyle bir dönüşümü sağlayabilmesi için iki temel unsuru gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunlardan birisi eğitimdi, tüm halk ortak bir eğitim sisteminden geçirilmeliydi. İkincisi ise dildi, yazı dilinin konuşma diline yakınlaştırılmasıydı.

Tanzimat ve Islahat reformlarıyla beraber gayri Müslim cemaat liderlerinin üzerindeki denetim kaybedilmiş ve bunun sonucunda da eğitim dünyevileşmeye başlamıştır. Dini cemaat liderlerinin direnmelerine rağmen, 19.yüzyıldan itibaren güçlenen gayri Müslim burjuvazisinin kontrolünde açılan hem modern hem de sekülerist eğitim kurumları Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan ve merkezi konumda olan vilayetlerinde kısa zamanda yayılmaya başladı. Başta İstanbul, İzmir, Ayvalık ve Selanik gibi özellikle ticaret merkezlerinde açılan gayri Müslim cemaat okulunun yanı sıra Protestan ve Katolik misyonerlerin açtığı “yabancı okullar”, Osmanlı eğitim kurumlarını geride bırakmıştır (Ortaylı, 2003, s. 116). Kendi cemaat dillerinde eğitim veren bu okullardaki seküler eğitim, etnik kimliği zayıflatmanın aksine güçlendirmekteydi.⁴

Devletin eğitim aracılığıyla “Osmanlılık” temelinde siyasal bir kimlik inşa etmek ve Türkçeyi yaygınlaştırmak için bütün eğitim kurumları gayri Müslimler de dâhil olmak üzere tüm tebaaya açıldı. Ancak eğitim dilinin Fransızca olduğu Galatasaray Sultani ve Mekteb-i Tıbbiye dışında gayri Müslimlerin bu okullara katılımı düşük kaldı.⁵

Tebaayı eğitim yoluyla Osmanlılaştırmanın bir başka yolu olarak ise, gayri Müslim cemaatlerin yönetimlerindeki eğitim kurumları üzerinde denetim mekanizması kurulmaya çalışıldı. Buna göre ilköğretim eğitiminin tamamı Türkçe olarak planlanmış ve tüm tebaa için zorunlu hale getirilmişti. İlköğretim sonrasında ise her cemaat istediği takdirde kendi dilinde eğitim verebilir idi. Bunun sonucunda Müslim ve gayri Türk okullarının açılmaları ruhsata bağlanmakla beraber ders kitaplarının ve programlarının da denetlenmesi öngörülmüş ancak pratikte bir

⁴ Sadoğlu, a.g.e., s.124'ten Gerasimos Augustinos, “**Küçük Asya Rumları-19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite**”, Çev. Devrim Evcı, Ankara: Ayraç Yayınları, 1997, s.280.

⁵ a.g.e., s.64'ten Paul Dumont, “**Tanzimat Dönemi, (1839-1878)**”, Ed. Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi İçinde, İstanbul: Cem Yayınevi, C.2, 1995, s.86-87.

uygulama yapılamadığı için cemaatlerin her biri ilkokuldan başlayarak kendi dillerinde eğitim uygulamalarına devam etmişlerdir (Ortaylı, 2003, s. 168-169).

Osmanlı İmparatorluğu'nda da resmi kurumların, Batı'daki örnekleri dikkate alarak yenilenmeye başlamasıyla beraber Türk edebiyatı da bu anlayış çerçevesinde yeni bir ruhla şekillenmeye başlamıştır. Tanzimat'tan önce edebiyat ve sanat elit bir zümreye hitap etmekteyken Tanzimat ile bunun tam tersi bir anlayış ortaya çıkmış ve halk önemli bir unsur haline gelmiştir. Osmanlı kuşağının tamamına yakınında kabul gören düşünce yazılı metinlerde halkın anlayabileceği sade ve anlaşılır bir dilin kullanılmasıydı. Bu sebeple edebiyat da dil ve içerik bakımından halkın seviyesine indirilmeliydi.

Yeni Osmanlıların halka aşılacak istediği vatan, millet ve hürriyet kavramları, gazete, tiyatro ve roman gibi yeni edebi türlerin ülkeye girmesini ve dilin sadeleştirilmesini zorunlu kılıyordu (Köprülü, 1999, s. 300-302). Ulusal edebiyatın ilk adımlarını atan bu kuşağın içinde Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi genç aydın kişiler yer almaktadır. Bu isimler içerisinde Namık Kemal, dilin siyasal yanına da değinerek çağdaşlarından ayrılmaktadır.

Namık Kemal İslamiyet'in, tüm etnik ve dilsel farklıları önemsiz hale getirerek, siyasal birliği ve bütünleşmeyi sağlayabileceği görüşündeydi. Bu nedenle Müslümanlar arasında Kürtlük, Lazlık, Araplık, Arnavutluk gibi ayrımlar ve buna bağlı olarak söz konusu olan etnik grupların dilleri siyasal bir ayırım unsuru olamazdı (Kemal, 2019, s. 41). Namık Kemal'e göre, İslamiyet; Müslümanlar arasında siyasal beraberliği emretmektedir (Kemal, 2019, s. 41-42).

Osmanlı Devleti, içerisinde Fransız Devrimi'nin etkisi olarak özellikle Balkanlar'daki ayrılıkçı hareketlere karşı Osmanlıcılık hareketi ile halklarını birlik ve beraberlik içerisinde bir arada tutma gayreti gütmekteydi. Namık Kemal İslam temeline dayandırdığı Müslüman öğelerin bütünlüğünü savunduğu bu yolda, tarihsel argümanlara da gayri Müslimler için başvuruyordu. Ona göre farklı dinden olmalarına rağmen gayri Müslimler Osmanlı yönetimi altında huzur içinde yaşamış ve adaletle yönetilmişlerdir. Namık Kemal için yeni bir siyasal bütünlüğün oluşmasında dil birleştirici bir öğe olabilirdi. Farklı dilleri içerisinde barındıran bir siyasal birliğin parçalanmasına neden olamazdı. Siyasal bütünleşme yolunda dili önemli bir araç

olarak gören Namık Kemal'in edebi dil konusundaki tutumu sadeleştirmeyeyle sınırlı kalmıştır.

Namık Kemal gibi Ziya Paşa'da Divan edebiyatının dilini net bir şekilde eleştirmekle beraber daha da ileri giderek Farsça ve Arapçanın yalnız sözcüklerle değil, "millet" olarak düşüncelere de nüfus ettiğini ifade etmekteydi.

Tanzimat döneminde dil ve yazı tartışmalarında radikal bir değişim olmamakla beraber özellikle dil alanında yenileşmeye doğru çığır açacak bir araç olarak basın ortaya çıkmıştır (Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2021, s. 260). Türk basın hayatının, 1831 tarihinde çıkartılan Takvim'i Vakayi gazetesiyile başladığı ifade edilemez. Çünkü Takvim'i Vakayi bir haber kâğıdı, daha doğrusu padişahın aldığı reform kararlarının tanıtılması için çıkartılan resmi bir yayın idi (Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2021, s. 260).

Türk basın dilinin gelişmesinde ilk katkısı olan kişi Tasvir-i Efkar-ı çıkarmaya başlayarak ilk özel gazeteciliği başlatan İbrahim Şinasi olmuştur. Şinasi, gazetede herkesin kolaylıkla anlayacağı, okumakta zorluk çekmeyeceği bir dil kullanımını araç olarak gören ilk kişi olmuştur. Onun için önemli olan yazının sade bir dil üzerinden yazılarak açık ve net olması, anlam karmaşasının bulunmaması ve olabildiğince geniş bir kesimin anlayabilmesiydi. Şinasi, yazıya siyasal ve toplumsal konularda yeni kavram ve anlamlarda getirmiştir. Ancak yeni kavramların ortaya çıkmasıyla anlamsal sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İkinci bir sorunu ise harf sorunu oluşturmaktadır. Dilde sorunun asıl kaynağı olarak cahil ile okumuşun arasındaki fark görülmekteydi. Bundan dolayı dil sorunun çözümü halk arasında okuryazarlığı genişletmekte ve Osmanlı yazı dilini yaymakla çözülebilirdi (Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 2021, s. 264).

II. Abdülhamid'in başa geçmesiyle beraber İslamcılık temelinde bir beraberlik kurma isteği, Osmanlı'da politik tartışmaların yanı sıra dil tartışmalarına da yeni bir boyut kazandırmıştır. II. Abdülhamid bu düşüncesi doğrultusunda dilin de Arapça olması taraftarıydı. İslamcı siyasetin bir getirisi olarak Arapça eğitimin II. Abdülhamid tarafından desteklenmesi farklı tartışmaları ortaya çıkartmış, fakat bu durum bir devlet politikası haline gelmemiştir. Çünkü Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle beraber devlet dili resmiyette Türkçe olmuş, gittikçe güçlenen basın, devlet denetiminde

olmasına rağmen, İslamcılıkla karşı karşıya gelme pahasına Türkçenin sadeleşmesi yönünde bir yol izlemiştir.

Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle beraber Türkçe bilmeyen mebuslara dört sene içerisinde öğrenme zorunluluğu getirildi. Devlette işe girme şartlarından birisi de Türkçe öğrenmek oldu ve Türkçe bilmek devlet ile ilişki kurmak isteyen herkes için zorunluluk haline geldi (Bakır, 2021, s. 100-101). Diğer taraftan 1869 yılında çıkarılan Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi, devlet içerisindeki tüm ilköğretim okullarında Türkçeyi zorunlu hale getirmesine rağmen gayri Müslim okullarından bu zorunluluğa uyan olmamıştı.

Abdülhamid yönetimi bu durum karşısında yeni bir denetleme sistemi getirmiş ve Türkçe dil eğitiminin gayri müslim ve yabancı okullarda zorunlu olarak verilmesini tekrar uygulamaya koymaya çalışmıştır. Türk dilinin gayri Müslim okullarında zorunlu olarak okutulması için 1894 yılında bir başka düzenleme daha yapılmıştır. Bu düzenleme ile zorunluluğun tüm okulları kapsamına ek olarak dil sınavlarının bakanlık gözetiminde yapılması kararlaştırılmış (Kushner, 1979, s. 146). Emre uymayan okulların ise kapatılması öngörülmüştür. Fakat yapılan bu düzenlemeler Tanzimat döneminde olduğu gibi uygulamada zayıf kalmış, gayri Müslim ve yabancı okullardaki Türkçe eğitim sorunu çözülememiştir. Eğitimde dil sorunu devam etmekle beraber II. Abdülhamid döneminde birçok eğitim kurumu açılmış ve Müslüman nüfus arasında da eğitim genişlemeye başlamıştır (yine de gayri Müslimler arasındaki hıza ulaşamamıştır) (Ahmad, 2006, s. 77).

İletişim araçlarının gelişmesinin Osmanlı İmparatorluğu'na yansımaları da II. Abdülhamid döneminde olmuştur (Mardin, 2018, s. 95). Abdülhamid döneminde, çok katı bir sansürün uygulanmasına rağmen, gazetelerin, dergilerin ve kitapların tirajları büyük ölçüde artış göstermiştir (Zürcher, 2016, s. 29). Bu yayınların, içeriklerinin tümünün siyaset dışı olmasından dolayı, modern bilim ve düşünsel gelişmeler, edebiyat ve teknoloji gibi konularda İmparatorluk dışındaki dünya hakkında halkın aydınlanmasını sağlamıştır (Zürcher, 2016, s. 30). Dil böylelikle yalnızca saray çevresine hitap eden ve edebiyatçıların yönetiminde olan bir alan olmaktan çıkarak politik açıdan da önem arz eden bir kavram olmakla beraber sosyal yapılar arasındaki etkileşimi sağlayan bu nedenle de dönüştürülmesi gerekli görülen işlevsel bir iletişim alanı olmuş idi (Balçık, 2017, s. 779).

Bu dönemde Tanzimat döneminde yaşanan dildeki tartışmalar devam etmiş, dönemin aydın isimlerinden Şemsettin Sami Türk dili ve Türk kimliği arasında bir paralellik kurmuştur. 1890'lı yıllarda özellikle eğitilmiş kesimler arasında Türklük bilinci belirgin şekilde kuvvetlenmiştir (Sadoğlu, 2010, s. 119).

II. Abdülhamid yönetiminde uygulanan sansür ve diğer siyasi kısıtlamalar, gizli bir muhalefetin gelişimine de neden olmuştur. Jön Türkler (daha sonra İttihat ve Terakki adını alacaktır) ismiyle bilinen örgütlenme, uzun süre yurt dışından II. Abdülhamit yönetimine karşı muhalefet faaliyetleri yürütmüş ve sonunda 1908 devrimi ile Meşrutiyetin ikinci defa ilan edilmesini sağlamıştır.

Jön Türkler, Yeni Osmanlılar hareketinin devamlılığı niteliğindedir. Jön Türkler'in de esas amacı İmparatorluğun dağılmasını engellemektir. Namık Kemal tarafından da sıkça ifade edilen "Vatan" ve "Osmanlılık" kavramlarıyla toplumda bulunan tüm kesimin bağını umdukları bir sadakat merkezi oluşturmak istemekteydiler. Yeni Osmanlılardan devrildikleri "Osmanlılık" ideolojisi ve "Osmanlı Milleti" kavramlarını topluma nüfus ettirmeye çalışmışlar. Siyasal olarak "Türkçülük" çağrıştıracak bir bütünleşme fikrinden ilk zamanlarda kaçınmışlardı. Jön Türkler için Türk olmak etnik kimliğin yanında siyasi kimliği de ifade etmekteydi (Karpas, 1972, s. 280).

Abdülhamid yönetimine karşı ilk siyasal örgüt olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin başlatmış olduğu 1908 devrimi sonucunda İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bunun beraberinde de 18 Ocak 1908'de Türk Derneği'nin kurulmuş olmasıyla örgütlü bir döneme geçilmiştir. İkdâm Gazetesi'nin sınırlı şekilde ifade edebildiği dilde Türkçülük hareketinin bir örgüt olma imkânını elde etmesinde Türk Derneği etkili olmuştur (Sadoğlu, 2010, s. 128).

Türk Derneği kuruluş amacını 1909'da çıkarmaya başladıkları, Türk Dergisinin ilk sayısındaki beyanname ile bildirmişlerdir. Beyannameye açıklanmak istenen esas fikirler şöyle özetlenebilir:

1. Osmanlı Türkçesinin, bütün Osmanlılar tarafından konuşulan milli bir konuşma dili olması ve gönülleri bir olan Osmanlıların tümünün aynı kutsal gaye etrafında toplanması.

2. Bunun sağlanması doğrultusunda Türkçe öğrenmenin önündeki zorluk olarak görülen tüm engeller kaldırılacak ve bunun için de Türk dilinin özelliklerini ortaya çıkartmak amacıyla bugüne kadar geçirmiş olduğu değişimler incelenecektir (Levend, 1960, s. 300-301).

Türk Derneği Dergisi'nin belirtmiş olduğu amaçları çerçevesinde, 1904' Yusuf Akçura tarafından yayımlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesinde bahsettiği Türklerin Birliği düşüncesini yansıtmaktadır (Oba, 2020, s. 216-217).

Türk Derneği, Türkçenin yalnız Osmanlı siyasal sınırları içerisinde değil, uluslararası çevrede de yaygınlaştırılmasının zorunluluğuna işaret etmekteydi. Nitekim kurucular ve daha sonra katılan üyeler arasında bir fikir birliği sağlanamamış ve dernek kısa bir süre sonra dağılmak zorunda kalmıştır. Derneğin ömrü kısa olmasına rağmen Türkoloji alanının gelişmesine büyük katkı sağlamış. II. Meşrutiyet dönemini içerisinde ortaya çıkacak olan kendisinden sonraki Türkçü örgütlere de kadro ve ideolojik yönden Türkçülüğün gelişmesi için önemli bir katkı sağlamıştır.

Türk Derneği dağıldıktan sonra çalışmaları, Selanik'te Yeni Lisan hareketi adıyla ortaya çıkan bir grup aydın genç tarafından çıkartılan "Genç Kalemler" dergisi ile devam etmiştir. Bu akımın öncüleri arasında, Aka Gündüz, Ziya Gökalp, Ali Canip, Kazım Nami, Ömer Seyfettin gibi isimler yer almaktadır.

Genç Kalemler dergisinin ikinci cildinin ilk sayısında "Yeni Lisan" başlıklı ilk yazısı ile hareket başlamıştır. İmza yerine soru işareti bulunan bu yazının Ömer Seyfettin tarafından yazıldığı bilinmektedir. Ömer Seyfettin bu yazısı ile Türk Derneği'nin "beyanname"sinde bahsedildiği şekliyle milli dili tüm Osmanlılar arasında konuşulan Osmanlı Türkçesinin oluşturacağını kabul etmesinin yanında milli bir edebiyat içinde milli bir dilin gerekliliğini vurgulamaktadır. Genç Kalemler Türk Derneği'nin ortaya koyduğu "milli dile" ek olarak "milli edebiyat" kavramını da kullanmaktaydı (Ahmad, 2006, s. 313-314). Ömer Seyfettin'in bu makalesi, Türk edebiyatı için yeni bir anlayışın başladığını belirtmesinin yanında siyasal Türkçülük izleri de taşımaktaydı.

Ömer Seyfettin, edebiyatımızın taklitçi olduğu kadar dilimizin de taklitçi olduğunu ifade etmekteydi. Onun için 'Batı'da Fransa'ya, Doğu'da ise İran'a özenen dilimiz taklitçilikten ileriye gidemeyen hasta bir dildir' (Çalışkan, 2014, s. 86). Uyanış

seviyesine gelen Türkler adına milli edebiyat, kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. Bu da yalnızca milli bir dilin var olmasıyla olabilirdi. Türkçeye yerleşmiş olan yabancı kelimelerin kalmasını fakat kelimeler dışındaki yabancı kuralların çıkarılması gerektiğini belirtir.

Genç Kalemler 'de dil-milliyet ilişkisi üzerine yazıyı ilk kaleme alan kişi “Türkçe mi, Osmanlıca mı? Başlıklı yazısıyla Kazım Nami'dir. Bu yazısıyla Kazım Nami Arapça ve Farsça kelimelerin dilimizde bu denli hakim olmasını, tarihsel açıdan normalleştirmekle beraber Türkçenin daha kolay anlaşılıp öğrenilebilmesi için sadeleştirme girişiminin önemli olduğunu savunuyordu. Fakat Kazım Nami, Osmanlı Türklerini, Turan ailesinin bir parçası saydığı için mevcut dilin Osmanlıca olarak ifade edilmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı (Sadoğlu, 2010, s. 143). Bu düşüncesine dayanak olarak II. Meşrutiyet'in kültürel Türkçülerinin başvurduğu “siyasal aidiyet-etnik aidiyet” farklılığını işaret ediyordu.

Ziya Gökalp ise, Türkçülük hareketi içerisinde aşılması gereken en önemli meselenin dil olduğunu söylemekte dil hakkındaki düşüncelerini de “Türkçülüğün esasları” başlıklı eserinde belirtmektedir. Gökalp'e göre dildeki problemlerin çözülebilmesi için farklı dillerden alınan gramer kuralları çıkartılmalı, sıfat tamlamaları ile beraber yeni isimlerde de tamamen Türkçenin kuralları kullanılmalı, dile Farsça ve Arapça kökeninden gelen sözcükler Türkçe nasıl okunuyor ise öyle yazılmalı, bilimsel terimlerde Arapça kullanımına devam edilirken diğer Türklerin kendi lehçelerine göre kullandığı kelimeler alınmayıp İstanbul Türkçesi yazı dili olarak benimsenmelidir (Çalışkan, 2014, s. 88).

Balkan Savaşı'nın çıkması nedeniyle dergi faaliyetlerini durdurmuş olsa da “Yeni Lisan” hareketi edebiyatımıza önemli bir katkı sağlamış ve bu hareket ile Tanzimat döneminden itibaren dile getirilen düşünceler uygulanmaya başlamıştır.

1911 yılı sonlarında kurulan Türk Yurdu dergisi dilde sadeliği kabul etmenin dışında esas olarak Türkleri, milliyet fikrinin etrafında toplamayı amaçlamakla beraber Türk milletinin tarihini araştırmış, gençlerin dikkatini ise sosyal ve ekonomik konular üzerine çekmeye çalışmıştır (Levend, 1960, s. 336).

Balkan Savaşı sonucu ise bir felaketle sonuçlanmış, Rumeli'nin de kaybedilmiş olmasıyla toplumda Türkçülük fikri daha fazla benimsenmiştir. Milliyet hareketlerine

karşı küçümseyici tavrıda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk Ocağı'nın çalışmalarına katılmış, ‘‘Halka doğru’’ ve ‘‘Türk sözü’’ dergileri de Türk yurdu dergisinin hizmetinde çıkartılmaya başlanmıştır. Her iki dergi de milliyetçilik ideolojisi etrafında halkı bütünleştirici bir unsur olarak görülen dilin yalın bir şekilde kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmış, herkesin anlayabileceği bir dil kullanarak halka seslenmeyi amaçlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla fikir ve sanat hayatında da durgunluk hakim olmuştur. Meşrutiyet'in ilanıyla hürriyet kazanan basın hayatındaki heyecan söner, gazete ve dergilerin birçoğu faaliyetlerini durdurur. Türk yurdu dergisi ise Cumhuriyet dönemine kadar etkisini devam ettirmiştir.

1.2 Dilin Sadeleşmesi Çabaları

Dilin sadeleşmesinde öncü olan kişi ilk özel gazete niteliğini de taşıyan Tercüman-ı Ahval 'de yazmış olduğu ‘‘mukaddime’’ ile Şinasi olmuştur. Şinasi yazmış olduğu ‘‘mukaddime’’ de: ‘‘Söz isteklerimizi ifade etmeye ait bir kudretin hediyesi olduğu gibi, insan aklının en güzel icadı olan yazmak sanatı da sözün kaleme canlandırılmasından ibarettir. Bu hakikatin kıymetine dayanarak gittikçe bütün halkın kolayca anlayabileceği seviyede işbu gazeteyi ele almak lazım olduğu da makam münasebeti ile şimdiden hatırlatılır’’⁶ diyerek halkın anlayabileceği bir dille yazmanın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bu düşüncesinden hareketle Şinasi, dildeki Arapça ve Farsça kelimeleri azaltmakla beraber eski şiirlerdeki uzun cümlelerinin yerine kısa cümleler kullanmıştır. Şiirlerinde de konuşma dilini kullanmayı tercih ederek günlük dilde kullanılmayan kelimelere yer vermemiştir.

⁶ Mustafa Özkan, ‘‘Yenileşme Sürecinde Türk Dili’’, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.XXXII, S.0, 2012, s.93.

Tanzimat döneminde dilin sadeleştirilmesi konusunu ilk ele alan ve bunu bir akım haline getiren Şinasi'nin arkasından Namık Kemal gelmektedir. Kemal, 1882 tarihinde Midilli'de kaleme almış olduğu "Celal" mukaddimesinde bu konudaki fikirlerini söylemekle beraber kendi yazılarında da süslü yazma alışkanlığından vazgeçemediğini görüp bu alışkanlığından şikâyet etmiş, yeniden yalın bir dil kullanarak kaleme almayı ikinci baskısında tasarlamıştır. Halk için yazmış olduğu tiyatrolarda sade dil kullanımına dikkat eden Kemal, makale ve romanlarının büyük bir kısmını herkesin anlayabileceği sade bir dille kaleme almaya özen göstermiştir.

Ziya Paşa'da, Namık Kemal ile çıkardıkları Londra'daki Hürriyet gazetesinde yazmış olduğu "Şiir ve inşa" başlıklı yazısıyla, Divan edebiyatı şairlerini eserlerinde ağır ve süslü bir dil kullanmaları nedeniyle eleştirerek sanat uğruna kullanılan ancak asıl amacı iletişim olan ve karşılıklı anlaşılma gördüğü işlevini yitiren dilin sanat için kullanılan bir araca dönüştürülerek anlamını yitirdiğini ileri sürmüştür. Osmanlı şiiri nedir sorusuna yanıt aramış ve hiçbir şiiri Osmanlı şiiri olarak kabul etmeyerek, Osmanlı şairlerini kendi şiirlerini geliştirmek için hiçbir çaba göstermemekle suçlamıştır (Cucunel, 2004, s. 66).

Ali Suavi ise daha çok edebiyat ve fen alanlarında kaleme alınan yazıların anlaşılma zorluğundan şikâyet etmektedir. İstanbul'da çıkmaya başlayan ulum gazetesinin ilk sayısı için yazmış olduğu ön sözü şu cümle ile bitiriyor: "Tasrihi caiz olan her şeyi, Asitane'de kullanılan adi lisan ile yani herkesin anlayabileceği ifade ile yazacaktır" (Levend, 1960, s. 115). Gazete başlıklı başyazısında ise gazetelerin gerekliliği ve faydaları hakkındaki düşüncelerinden bahsettikten sonra şunu ifade etmektedir: Haydi ittifak edelim. Mesela "şarap" diyecek yerde "ateş-renk" demeyelim, düzce "şarap" diyelim. İsteğimiz mesele anlatmakken niçin halkı bir de ibare için düşündürelim (Levend, 1960, s. 116). İstanbul'da gazeteleri avam lisanı olan Türkçe ile yazalım.

Türk dilinin sadeleşmesi çalışan ve bu konuda "Lisan" adıyla ilk eserini vermiş olan bir diğer isimde Şemsettin Sami'dir. Sami, dil hakkındaki düşüncelerini ifade etmeden önce çıkarmaya başladığı Sabah gazetesinin birinci sayısında içerdiği dil açısından gazete hakkında şunu söylemektedir: "Şürut-ı lazıme-yi cami olan bir gazeteden olunacak istifadenin umumi olması iki şeye mütevakıftır: birincisi herkesin anlayabileceği bir lisanla ve usanç vermeyecek surette muhtasar yazılmak: ikincisi herkes

suhuletle alacak kadar ucuz olmak⁷. Sami’de, gazetelerin herkesin anlayabileceği sade bir dille yazımın ve herkesin ulaşabileceği kadar ucuz olmasının gerekliliğini bu sözleriyle ortaya koymuştur. Sami aynı zamanda Türkçe için oldukça önemli sözlüklerden biri olan Kamus-ı Türki ve Kamus’ül Alam adlı eserleri kaleme almıştır. Kamus’ül Alam, günümüzde önemini korumaya devam eden ansiklopedilerdendir.

Tanzimat’tan Meşrutiyet’e kadar çıkan birçok gazete, “avamın anlayabileceği” sade bir dili kullanacaklarını çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir. Meşrutiyet dönemi ile dilde sadeleşme hareketi daha bilinçli bir hal almış aynı zamanda dilin sadeleşmesi konusunda yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Meşrutiyet döneminde de Tanzimat’ta olduğu gibi dilin sadeleştirilmesi savunulmakla beraber biraz daha ileriye gidilerek açıkça dil ulusçuluğu da yapılmaya başlanmıştı. Dönemin en çok tirajlarından birisine sahip olan İkdam gazetesinin bile logosu “Türk Gazetesidir” yazısı ile çıkmakta idi. Tanzimat dönemi aydınlarının ortaya koymuş olduğu “en sade Osmanlıca” görüşüne karşılık olarak dilde tamamen Türkçülük görüşünü benimsemişlerdir. İkdam gazetesinin yazı kadrosunda Veled Çelebi, Emrullah Efendi, Necip Asım gibi isimler yer almaktaydı. İkdam, Farsça ve Arapçanın Türkçe içerisindeki işlevini bir “işgal” olarak görmekle beraber dilde yapılacak olan reformu Türkçenin “istiklalini temin etmek” olarak kabul ediyordu (Levend, 1960, s. 217-218). Bu nedenle gazete, uyguladığı dil politikalarından dolayı Servet-i Fünuncular tarafından “tasfiyecilik⁸” ile suçlanmıştır (Sadoğlu, 2010, s. 121).

Fuad Köseraif için ise yapılmak istenen dil reformunun sonunda Türkçe içerisinde bulunan Arapça ve Farsça dahil olmak üzere tüm dil kuralları ve yabancı kelimeler atılmalı idi. Atılan sözcüklerden kalan boşluklar ise Azerice, Tatarca, Kırgızca gibi Türk lehçeleriyle doldurulmaya çalışılmıyordu.

İkdam da dil ve tarih alanlarında yazılarıyla tanınan güçlü kalemlerinden birisi de Necip Asım’dır. Necip Asım dilde Türkçeleşmeyi savunmakla beraber eleştiriler karşısında tasfiyeci olmadığını belirtmiştir. Asım Türkçenin bir ulus dili olabilmesi

⁷ Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960, s.115.

⁸ Tasfiyecilik, sadeleştirmeden dilde ırkçılığa kadar uzanan çeşitli düzeylerde “dildeki bütün yabancı kelimelerin atılmasını ve yerlerine Türkçelerinin getirilmesini isteyen bir dil akımı”dır. Bknz; Sadoğlu, **a.g.e.**, s.121.

için tek sorunun yabancı kelimelerden kaynaklanmadığı görüşündeydi. Sadeleştirmenin veya tasfiyenin, Türk dili üzerinde fakirleştirici bir etkisi de olabileceğini ifade ediyordu. Bunun için gelişmiş ulusların dillerinin ve söz dağarcıklarının zenginliklerini gösteriyor. Çözüm olarak ise sadeleştirme ile lügati zenginleştirmenin beraber düşünülmesi gerektiğini ifade etmekteydi.

II. Meşrutiyet'ten sonraki süreçte ise Necip Asım'ın öncülüğünde Fuat Köseraif, Velet Çelebi, Ahmet Mithat, Bursalı Tahir gibi aydınların yer almış olduğu Türk Derneği'nin 1908 yılında temellerinin atılmasıyla, dilin sadeleşmesi konusundaki gelişmeler de bir yıl sonra Derneğin aynı adla çıkardığı dergisinde devam eder. Türk Derneği dergisi tarafından açıklanan beyanname de derginin dil hakkındaki amaçları açık bir şekilde ortaya koyulmuştur.

Dernek Türk dili hakkındaki düşüncelerini 9. Maddesinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Osmanlı dilinin Arapça ve Farsça dillerinden yararlandığı inkâr edilemez olduğundan ve Osmanlı Türkçesini bu muhterem lisanlardan ayırmak hiçbir Osmanlının hayalinden bile geçemeyeceğinden, Türk Derneği Arabi ve Farsi kelimelerini bütün Osmanlılar tarafından kolayca anlaşılacak yönüyle şayi' olmuşlarından intibap edecek ve bundan ötürü Derneğin yazacağı eserlerde kullanacağı lisan en sade Osmanlı Türkçesi olacaktır”⁹.

Bu beyanname ile dernek, tasfiyeden hiç bahsetmemekle beraber derneğin esaslarından birisinin de kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde sade bir dil anlayışının olacağını açık bir şekilde ifade etmektedir. Türk Derneği'nin dil politikası Tanzimat aydınlarının düşünceleri ile benzerdir. Üyeleri arasında görüş ayrılıkları olmasına rağmen Türk Derneği sadeleştirmeden yana bir tutumu esas almıştır. Türk Derneği'nin dağılmasından sonra dilin sadeleşmesi üzerinde yapılan çalışmalar, Genç Kalemler'de Ömer Seyfettin tarafından yazılmış olan “Yeni Lisan” makalesi ile devam eder.

Ömer Seyfettin “Yeni Lisan” başlıklı makalesi ile Türkçenin yazı dilindeki durumunu tespit eder ve sadeleşmenin gerekliliği üzerinde durur. Ömer Seyfettin'in yazı dilinin sadeleşmesi için gerekli gördüğü düzenlemeler,

⁹ Levend, a.g.e., s.301.

- Arabi ve Farsi isimlerden ve tamlamalardan dili sadeleştirmek,
- Yazı ile konuşma dillerinin arasındaki bağı kuvvetlendirmek,
- Cümle yapısında Türkçeyi hâkim duruma getirmek,
- Başka dillerden sözcük almak yerine Türkçelerini kullanmak (Garipler, 2014, s. 124). Şeklinde belirtmektedir. Ömer Seyfettin Yeni Lisan hareketini başlattıktan sonraki süreçte yazdığı şiirlerdeki dilini ve üslubunu da değiştirerek sade bir söyleşi benimsemiştir.

Ziya Gökalp'te Genç Kalemler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Gökalp, 2 Nisan 1916 tarihinde yayımlanmış olduğu "Lisan" başlıklı şiiriyle dildeki sorunların çözümü için, başka dillerden alınan gramer kurallarının atılması, Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe okunuşlarıyla yazılması, farklı Türk lehçelerinden kelime alınmaması ve yazı dilinin İstanbul Türkçesinden oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur.

1.3Alfabe Seçimi Tartışmaları

Tanzimat'tan sonra basın ve yayın faaliyetlerinin artması, Arap alfabesindeki güçlükleri ortaya çıkarmıştır. Çünkü matbaa, hareketli harflerin basımında bir kolaylık sağlamıyordu. Her harfin başta, ortada ve sonda farklı şekillere geçmesinin yanında, harfler kendi içlerinde başka harfler ile birleşirken de birçok farklı şekle girmektedirler. Arap harflerinin farklı düzen ve biçimlerde yazılabilmesi nedeniyle baskı kullanılan dizgi kasasında 432 bölme bulunmaktaydı (Koçak, 2009, s. 290). Bunun yanında halkın okuyup anlayabilmesi için de alfabe çözümlenmesi gereken bir sorundu. Özellikle Tanzimat döneminde matbaacılığın ve gazeteciliğin ilerlemesi sonucunda kullanılan Arap alfabesi, okunması ve öğrenilmesinin zorlayıcı olmasının yanında eğitim sürecini de külfetleştiren ve Türkçe için yeterli olmadığı düşünülen bir alfabe şeklinde görünmeye başladı.

Ahmet Cevdet Paşa Tanzimat döneminde bu sorunu ilk belirten kişi olmuştur. 1851’de kaleme almış olduğu ‘‘Kavad-i Osmaniye’’ isimli eserinde Osmanlı Türkçesi’nde yer alan bazı seslerin Arap alfabesinde karşılığının olmadığını, daha doğru bir söylemle bu noktada Arap alfabesinin yetersiz kaldığını ve bu durumun bir çözüme kavuşturulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Aynı sene Encümen-i Daniş’in sohbet toplantılarında bu konuyu üst düzey insanlar karşısında gündeme getiren Ahmet Cevdet Paşa, çözümü alfabeye yeni işaretler ekleyerek Türkçedeki seslerin karşılığını bulmakta görmüş ve alfabe değişikliğinde karar kılmıştır (Sadoğlu, 2010, s. 216). 1851 yılında Encümen-i Daniş tarafından alınmış olan bu karar uygulamaya geçirilemedi ancak alfabe ıslahına yönelik girişimler sonraki yıllarda da devam etti.

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Derneği’nin kuruculuğunu üstlenen Münif Paşa, 1862 yılında dernekte gerçekleştirdiği konuşmada Arap alfabesinin zorluklarından ve okuma-yazmanın önünde bir engel teşkil ettiğinden bahsetmiş, yalnızca bununla kalmayıp ilim ve fen alanlarında ilerlemekte de alfabe reformunun mutlaka yapılması gerektiğini tekrarlamıştır (Tekin, 1997, s. 118). Münif Paşa’yı alfabe reformunun gerekliliğine sevk eden bir diğer neden de mevcut alfabenin matbaacılık sektöründeki kullanımının elverişsizliğiydi. Paşa, Batı’daki gibi daha işlevsel, pratik bir harf sisteminin gerekliliğini savunmaktaydı. Böylece ülkedeki okuma-yazma oranı artacak ve ucuz maliyetli kitaplar toplumun farklı kesimleri tarafından alınabilecekti.

Tanzimat döneminde alfabe değişimiyle ilgili bir başka önemli girişimde Mirza Fethali Ahundzade’den gelmiştir. Ahundzade’ye göre Batı karşısında İslam dünyasının geri kalmasının esas nedeni okuma-yazma oranının düşük olmasıydı. Bunun içinde kolay öğrenilebilecek bir alfabe sistemi gerekiyordu. Münif Paşa’nın davetiyle Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de yeni alfabe sisteminin teknik detaylarını açıklamış ve harflerdeki herhangi bir ıslah girişiminin İslam inancıyla çelişmeyeceğini özellikle vurgulamıştır. Ahundzade’nin önerisi uygulamada külfete neden olacağı nedeniyle reddedilmiştir.

Arap harflerinin değiştirilmesi konusunda ilk ciddi tartışmalar 1860 yılında özel gazeteciliğin de başlamış olduğu dönem de başlamıştır. Tanzimat dönemi aydınları bilgilerini, fikirlerini ve birikimlerini halka yayma isteğiyle basın-yayın konusuna özellikle önem vermişlerdir (Zorlu & Temel, 2019, s. 15). O dönemde

yayınlanan Hürriyet, Terakki, Ruzname-i Ceride-i Havadis gibi gazetelerde de alfabenin ıslahına yönelik tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalarda Namık Kemal, Ali Suavi, Ebuzziya Tevfik gibi dönemin aydın ve gazeteci isimleri yer almaktaydı, okuma-yazma oranlarının yükseltilmesi ve harflerin ıslahını teknik olarak değerlendirmişlerdir.

Namık Kemal için mevcut Arap alfabesinin ıslahından okuma-yazmayı kolaylaştırması bağlamında bahsedilebilirdi. Namık Kemal, Menemenlizade Rıfat Bey'e yazmış olduğu mektupta alfabe değişikliğinin eğitim ile yayın hayatındaki etkilerinden ziyade siyasal sonuçlarının üzerinde durmaktaydı. Kemal'in Latin alfabesine geçilmesinde tutucu olmasının nedeni İslam kültürü çevresinden kopma endişesiydi. Onun için Arap harfleri, Kuran'ın okunmasını sağlayan harflerdi.

Ali Suavi'de alfabenin değiştirilmesine karşı çıkmış mevcut alfabenin ıslah edilerek muhafaza edilmesi gerektiğini savunmuştur. Suavi'de Namık Kemal'e benzer bir fikir doğrultusunda geçmişe dair bağların kesilmesine dair endişelerinden dolayı yapılacak olan harf değişikliği hususunda konuya negatif baktığını belirtmiş ve bu fikre karşı çıkmıştır (Zorlu & Temel, 2019, s. 16).

Tanzimat dönemi aydınlarının çoğu asıl sorunun alfabeden değil öğretilmesindeki usullerden kaynaklandığını savunmakla beraber alfabenin değiştirilmesi yerine mevcut alfabenin daha sade bir hale getirilmesinden yana tutum sergilemişlerdir.

Arap alfabesindeki tartışmalar ve şikâyetler II. Meşrutiyet döneminde de devam etti. Bu dönemdeki tartışmalar harflerin ıslahı ya da değiştirilmesi üzerine iki ana düşünce çevresinde gelişti.

Bu dönemde Batıcılığında önemli temsilcilerinden Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı, Hüseyin Cahid (Yalçın), gibi isimler ise alfabe değişikliğinden yana bir tutum sergilemişler ve Latin alfabesine geçilmesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Nedenlerinin büyük bir kısmı Latin alfabesinin daha işlevsel ve basit olması üzerine yoğunlaşıyordu. Latin alfabesinin Müslümanlar arasında ayrılığa neden olacağı endişelerine karşı yanıt ise Tanin yazarı Hüseyin Cahid tarafından gelmiştir. Cahid yapmış olduğu açıklamayla arada bir ayrılığın olacağını fakat zannedilenin aksine bu

ayrılığın lisanımızdaki gayr-ı muvafık harflerle cahil kalacağımızdan dolayı olacağını ifade etmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde alfabenin ıslahı ya da değiştirilmesinden yana örgütlü girişimlerde olmuştur. 1911 yılında Milaslı Hakkı İbrahim'in öncülüğü ile kurulmuş olan İslah-ı Huruf Cemiyeti, kuruluş amacı alfabe değişikliğine dair ıslahatı içeren Yeni Yazı adında dergi bile çıkarmıştır (Sadoğlu, 2010, s. 220). Dernek amacını açık bir şekilde “harfleri tadil ve ıslah yoluyla mükemmel bir hale getirmek” şeklinde ifade etmiştir. Dernek 3 Şubat 1912’de bu amaçla bir kongre düzenlemiş, kongrede Latin harflerini İslam dünyasına kabul ettirmenin zorluğundan dolayı ayrı harf sistemi ve yeni işaretler ile gerçekleştirilecek olan bir “ıslah” fikri genel kabul görmüştür.

Yine II. Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmalarına katılan Necip Asım, Ziya Gökalp, Ahmet Hikmet gibi dönemin Türkçü olarak adlandırılan isimleri de alfabe değişikliğine karşı Arap harflerinde ısrar etmişlerdir. Arap harflerinden vazgeçildiği takdirde Müslümanlar arasındaki bağların zayıflayacağını savunmuşlardır. Türkçüler aynı zamanda Arap alfabesini, Türk lehçelerini yazıda birleştirebilecek bir unsur olarak da görmekteydiler.

I. Dünya Savaşı’na kadar gündemde olan harf tartışmaları savaşın başlaması ile kesintiye uğramıştır. Ancak buna rağmen alfabe reformu projesinden vazgeçilmemiş. Cumhuriyet döneminde de devamlılığını sürdürmüştür.

1.4 Matbaanın Yaygınlaştırılması ve Matbaa Kapitalizminin Dil Çalışmalarına Etkisi

Dünya tarihinde de önemli bilimsel, kültürel, siyasi değişimlere neden olan matbaa Osmanlı topraklarına ilk 1494 (II. Beyazıt dönemi) yılında İspanya’dan gelen iki Yahudi kardeş tarafından getirilmiş fakat kullanımı o dönem yaygınlaştırılmamıştır (Rukancı & Anameriç, 2009, s. 150). Osmanlı topraklarında ilk gayri Müslimler tarafından kullanılan matbaanın yaygınlaştırılması 1718-1730 tarihleri arasında Lale Devri dönemiyle Batıya açılma eğilimi sonucunda ortaya

çıkılmış, devlet tarafından yapılması planlanan bir “devlet matbaası” kurulmasına karar verilmiştir.

İlk Türk matbaası ise 1726 yılında İstanbul’da İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur. 1729 yılında bu matbaada ilk defa Arap harfli Türkçe kitap basılmıştır (Atbaşı, 2017, s. 38). Nitekim İbrahim Müteferrika’nın vefatından sonra uzun bir süre matbaanın kullanılmaması bu alanda gelişimin önüne geçmiştir. Kullanılmamasının önem arz eden nedenlerinden birkaçı da matbaacılıkta o dönem rekabete izin verilmemesi, basılacak kitap sayısının ve fiyatının hükümet tarafından belirlenmesi durumuydu.

Türk Matbaacılığının Müteferrika’nın ölümünden yaklaşık 200 yıl kadar süre boyunca gelişmemesinin esas sebebi şeriattan değil Osmanlı devlet sistemindeki lonca sınırlamalarından kaynaklıydı. İbrahim Müteferrika, basma sanatının gerekliliğini yazdığı bir raporda Türkiye’de bu sanatın çok eskiden beri bilindiğini, Arap harfleriyle kitap basıldığını ve bunların yanlışlarla dolu olduğunu ifade eder. Müteferrika zamanında (14 yıl içerisinde) toplam 23 cilt olan 17 eser basılmıştır (Berkes, 2021, s. 55-63).

Osmanlı Devleti’nde matbaa faaliyeti gazeteler ve süreli yayınlarla beraber gelişmiştir (Gezgin, 2007, s. 43). 1831 yılında II. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti’nin IV. Matbaası olan Tak-yimhane-i Amire Bayezit’de kuruldu ve ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi’de bu matbaada basılmaya başlanmıştır (Güzey, 2018, s. 149).

Takvim-i Vekayi devlet tarafından çıkarılan, halkı bilgilendirmek ve kamuoyu oluşturmak için çıkarılan resmi bir gazete idi. Bu sebeple gazete Fransızca, Rumca, Ermenice, Farsça ve Arapça nüshalarıyla toplumun her kesimine hitap edebilecek şekilde çıkarılmaktaydı (Özyurt, 2004, s. 159). Fakat gazete istenildiği gibi geniş bir kamuoyuna ulaşamamış kullanılan dilin halka hitap etmemesi II. Mahmud tarafından bile eleştirilmiştir.

Tanzimat döneminde Agah Efendi ve Şinasi tarafından devletten bağımsız olarak çıkardıkları ilk özel Türkçe gazete olan ve 1860’ta yayınlamaya başlayan Tercüman-ı Ahval gazetesi hem Türk hem de Osmanlı basın tarihlerinde yeni bir süreci başlatmıştır (Koloğlu, 2010, s. 62).

Şinasi Tercüman-ı Ahval ve arkasından Tasvir-i Efkâr gazetelerinde yapmış olduğu çalışmalar ile Türkçe basın hayatına iki önemli yenilik getirmiştir. Bunlardan birisi Şinasi'nin önceki devlet tarafından çıkarılan gazetelerin aksine sütunlarında gerçek okuyucunun fikirlerini yansıtmaya ve gerçek okuyucuların diline yakın sade ve açık bir dil kullanması diğeri ise Arap harflerinden oluşan dizgiyi kolaylaştırmayı amaçlayarak dizgiyi oluşturan harf sayısını 112'ye düşürmesiydi. Bu aynı zamanda Arap harflerinin iyileştirilmesi ve Latin harflerine geçilip geçilmeyeceği konusunda önemli bir tartışmanın da açılmasını sağlamıştır (Koloğlu, 2010, s. 66).

1860 senesinden sonra gazetecilik halk arasında da ilgi görmeye başlamıştır. Örneğin önemli gazetelerden birisi olan ve Namık Kemal'in de yazılarının yayımlandığı İbret gazetesinin ilk sayısı iki baskı yaparak 25.000 gibi bir rakama ulaşmış gazetenin tirajı ise yayın hayatı boyunca 12.000'in altına düşmemiştir (Koloğlu, 2010, s. 69).

Devletten bağımsız özel gazetelerin ve süreli yayınların yaygınlaşmasıyla, matbaacılık alanında bir rekabetle beraber ekonomik kaygılarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bundan dolayı 1870 yılından sonra matbaa faaliyetlerinin çoğalmaya başlamasıyla beraber standart herkesin anlayabileceği bir dil aracılığıyla geniş bir kitleye hitap etme isteği daha fazla ortaya çıkmış, matbaanın gelişmesiyle dildeki eksiklikler daha fazla görülür hale gelmiş bunun paralelinde ise dilde sadeleşme ve harf tartışmaları uzun süre basın hayatında önemli bir yere sahip olmuştur.

Türk gazeteciliğinin başlamasıyla artarak devam eden basın faaliyetlerinin sonucunda 1860–1866 arasında sadece İstanbul'da toplam 17 yayın görülmekteydi bu da her yıl 2.5 yayın demektir. 1867 ile 1878 yıllarına gelindiğindeyse artı 113 tane daha yeni yayın mevcuttu yani ortalama her yıla on yayın düşmekteydi (Koloğlu, 2010, s. 92).

1908 Jön Türk Devrimi beraberinde bir “basın patlaması” yaşanarak matbuat hayatında bir neşriyat tufanı kopmuş, aynı zamanda Osmanlı matbuat kapitalizminin de gelişimine tanıklık edilmiştir. II. Abdülhamid döneminin denetim mekanizmalarını sonlandıran 1908 devrimi aynı zamanda bir “basın devrimi” mahiyetindedir. 1908 senesindeki basın patlaması: süreli yayın sayısı ve tirajlarda gelişen olağanüstü artış, türsel ve dilsel çeşitlenme, coğrafi alanda genişleme, içeriğin

(yazı ve görsel metnin) yapısal dönüşümü şeklinde çok boyutlu olmuştur (Odabaşı, 2021, s. 14-15).

Meşrutiyetin ilk yıllarında hemen hemen herkeste bir gazete/dergi çıkarma ve okuma isteği meydana gelmiştir. Rakamlar bir kesinlik ifade etmemekle beraber; 1907 sonu ve 1908 başında tüm Osmanlı topraklarında çıkan süreli yayın sayısı 120 iken, II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber başlayan süreç içerisinde ilk bir buçuk ay gibi kısa bir sürede 200'den çok yayın ayrıcalığı alınmış, bu sayı zamanla giderek artmış ve 1909 yılına gelindiğinde 730'a ulaşmıştır (Odabaşı, 2021, s. 16).

Osmanlı matbuatını kapitalist yayıncılık yönüyle değerlendiren Schick, II. Meşrutiyet döneminde matbuat kapitalizminin büyük bir ivme kazandığını ifade ederek, söz konusu ivmenin sadece süreli yayınlara (dergi ve gazetelere) özgü olmadığını, özel matbaa ve yayınevlerinin artış göstermesini, basılan kitap sayısındaki gözle görülür artışların meydana gelmesinin de etkili olduğunu belirtmektedir (Odabaşı, 2021, s. 3).

Özel matbaalarda basılan kitap sayılarının 1876-1907 ile 1908-19012 arasında üç kat, 1901-1907 ile 1908-19012 arasında ise dört kat artması, Osmanlı İmparatorluğu'nda kar güden canlı bir matbaacılık sektörünün yerleştiğinin göstergesidir. II. Meşrutiyet'te Türkçe kitap sayısının patlamasının yanında özel matbaa sayısında da bir patlama yaşanmıştır (Odabaşı, 2021, s. 20).

1.5 Dilde Modernleşmenin Osmanlı Devleti'ndeki Sonuçları

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayıp I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreç içerisinde dil ve ulusçuluk ilişkisi çerçevesinden bakıldığında iki farklı eğilim saptamak mümkündür. Buna göre Tanzimat dönemi yazı dilinde "sadeleştirme" hareketinin başlangıcı, Jön Türk dönemini ise yeni bir ulusal yapının oluşturulmasında dili temel alan bir dönem olarak belirleyebiliriz (Sadoğlu, 2010, s. 291).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile yenileşme politikalarının başlaması birbirleriyle ilişkili olarak bürokrasi, eğitim, edebiyat ve basın dillerinde uzun süre devam edecek olan bir dönüşüm sürecini de başlatmıştır.

Tanzimat'tan kısa bir süre sonra ortaya çıkan dilin sadeleştirilmesi girişimi ideolojik bir tavırdan çok, iletişim sorunu olarak ifade edilmiştir. Tanzimat reformları doğrultusunda yönetim aygıtlarının yeniden yapılandırılması, bürokratik işlemlerdeki artışlar, eğitim sistemindeki yaygınlaşmanın sonucunda okur-yazar kitlesinin genişlemesi ve yazılı iletişimde matbaa kullanımının sağlamış olduğu kolaylıklar yazı dilindeki değişimin habercisiydiler.

Eğitimden yargıya kadar geniş bir reform sürecini başlatan devlet, merkezi bir devletin ihtiyacı olarak tebaasıyla olan ilişkisinde de daha anlaşılır ve basit bir yazı dili kullanmak zorundaydı. Fakat o dönem Osmanlı Türkçesi, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalardan oluşan yalnız eğitilmiş sınıfların anlayabileceği bir dildi.

Dil problemi gazete gibi halka yönelik yeni edebi türlerin yayılmaya başlamasıyla daha gözle görülür bir hale geldi. Yazı dili ve konuşma dilinin birleştirilmesi ile Türkçenin Arapça-Farsça kelimelerden kısmen arındırılmasını şiddetle savunanların büyük bir kısmını gazetecilikle uğraşan Genç Osmanlı kuşağı oluşturmaktadır. “Sadeleştirme” hareketi olarak tavsif edilen bu eğilim, yazı diline yerleşmiş olan Arapça-Farsça kelimelerin halk tarafından anlaşılmadığı gerekçesiyle karşı çıkmaktaydılar.

Bu süreçte yönetimin üst dil tercihi sade bir Türkçe'ye evrilmiş konuşma dili ile yazı dili arasında bir yakınlaşma olmuştur. Devlete parlamenter bir şekil vermek ve farklı mezhep, din ve etnisiteye sahip bireylerin eşitlik esası temelinde bir ulus oluşturmak amacıyla hazırlanmış olan Kanun-u Esasi'nin 18. maddesi gereğince Türkçe dili artık Osmanlı Devleti'nin onaylanmış resmi dili haline gelmiştir. Fakat sorun çözülememiş ve farklı boyutlar kazanmıştır.

Bu tarihten sonra da dil üzerindeki tartışmalar artarak devam etmiştir. Bir taraftan Tanzimat ile başlayan Arapça ve Farsça'dan gelen yabancı kelimelerin Türkçe üzerindeki etkilerine karşılık “dilde sadeleşme” hareketi devam ettirilirken diğer taraftan Türk lehçelerinin, İstanbul lehçesi temel alınarak bütünleştirilmesine çalışılarak, Türkçe'nin standart bir dil haline gelmesi amaçlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde dil için yapılan çalışmalarda özellikle eğitimin yaygınlaştırılması, kitap ve gazete sayılarının ve tirajlarının artması önemli bir katkı sağlamıştır (Özyurt, 2004, s. 163).

Jön Türk döneminde ise dil sorunu farklı bir boyut kazanmıştır. Dilde sadeleşme ve Osmanlıcı politikaların istenen başarıyı sağlayamaması asıl amaçları devleti kurtarmak olan Osmanlı aydınları arasında “Türklük” düşüncesinin güçlenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti içerisindeki farklı diller ayrılıkçı hareketlere neden olabileceği gibi Türkçe bir dil olarak Osmanlı Devleti dışındaki Türkleri akla getirmekteydi. Dönemin yayın organlarının büyük bir kısmı Türkçü ideolojiyi benimsemişler ve resmi Osmanlıcılığa karşılık Türkçe konuşanlardan oluşan yeni bir bütünleşme fikri dillendirilmeye başlamışlardır.

Siyasal olarak destek bulamayan Türkçülük ideolojisi (dil Türkçülüğü) dil planlaması açısından ise sadeleşmenin ötesine geçerek sorunu anlama ve anlaşılma kaygısından ötesine getirmiş ve dilde “tasfiyecilik” yaklaşımını meydana getirmiştir. Bu yaklaşıma göre Türkçe yabancı olan bütün unsurlardan temizlenmeliydi. Fakat dilde tasfiyecilik, özellikle Osmanlıcı – İslamcı kesimler tarafından aşırı eleştirilere maruz kaldığı gibi Türkçüler tarafında da fazla tutulmamıştır. Bu durumda Türkçüler içinde makul bir çözüm yolu olarak dil planlaması, Osmanlıca temelinde Türk lehçelerini birleştirmek olarak görülmüştür.

2. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUS-İNŞA SÜRECİNDE DİLDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1 Dilin Ulus-İnşa Sürecindeki Fonksiyonları

Kavram olarak ulus, aynı toprak üzerinde yaşama, aynı kökten gelme ve aynı dili kullanma gibi birçok farklı ölçütlerle ele alınabileceği gibi, bir halk topluluğu olarak belli bir ülkede aynı yasa ve kurumlara bağlılığı esas almasıyla da tanımlanabilir (Şen, 2004, s. 10). Mustafa Kemal Atatürk'te ulusu şu şekilde ifade etmiştir: 'Ulus, dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi içtimai heyettir'¹⁰.

Cumhuriyet modernleşmesi beraberinde Kemalist devrim de Osmanlı'dan farklı olarak yönünü daha çok batıya dönmüş din devlet görüşüne karşı ulus devlet görüşünü temel alarak hukuk, eğitim, dil, yazı başta olmak üzere genel olarak kültür ve yaşam alanında değişimler olmuştur (Berkes, 2021, s. 521).

Cumhuriyet'e vücut veren Kemalist devrim millileşme, laikleşme, çağdaşlaşma (batıcılık) ve halkçılık üzerinde yükselmekteydi (Kaynar, 1988, s. 521). Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformların çoğu Ziya Gökalp'in 1918'de bahsetmiş olduğu Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak ülküsünün etkisiyle şekillenmiştir.

Kemalizm'in düşünsel arka planını oluşturan temel ilkelerde Ziya Gökalp'in etkisi doğrudan veya dolaylı olarak görülmektedir. Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak'ından 1923'te Türkçülüğün Esaslarına gelindiğinde ilk başlarda kapalı bir şekilde geri plana itmek istenen İslamcılık, sonrasında ise açık bir şekilde geri planda bırakılmıştır. Hars ile medeniyet arasındaki ayrım görece daha

¹⁰ Y. Furkan Şen, Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet, Yargı Yayınevi, 2004, Ankara, s.14'ten Afet İnan, "Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları", Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969, s.18.

fazla yumuŖatılarak ön plana “muasırlaşmanın” çıkarılmasına imkan tanınmıştır (Belge, 2009, s. 32).

Türkiye’de ulus inşa sürecinin en önemli sorunlarından biri Batı ve Batılılaşma anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Çünkü esas olarak farklılıklar temelinde inşa edilen ulusal kimlik kendinden olanları içselleştirirken dışarıda kalanları ötekileştirmekteydi. Bu nedenle tümenden bir Batılılaşma Türk ulusçuluğunun mahiyetini zedeleyebilirdi. Gökalp için de Batılılaşma ve Türk ulusçuluğu arasında düşünölenin aksine uzlaştırılmaz bir zıtlık yok idi. Çünkü her iki akım da birisi “medeniyet” diğeri “kültür” olmak üzere iki farklı alanı temsil etmekteydi (Sadoğlu, 2010, s. 190)

Gökalp’in karşı çıktığı Doğu ve Batı medeniyetlerinin birleştirilmesi düşöncesiydi. Kendisinin önerdiği medeniyet bilimsel ve teknik ilerlemeyle sınırlıydı. Gökalp, Batı kadar güçlü olmanın asıl yolunu “ilimlerde, sanayide, hukuk ve askerlik teşkilatlarının en az Avrupalılar kadar gelişmesinde” görmektedir (Gökalp, 2014, s. 58-64).

Gökalp, aynı alanlarda birbiriyle rekabet eden Doğu ve Batı medeniyetleri ilişkilerindeki karşıtıktan ziyade toplumsal yaşamın değişik alanlarına tekaböl eden yeni bir formöl öne sürmekteydi. Gökalp’e göre her cismin kendisine ait bir boyu, uzunluğu ve derinliğu olması gibi, toplumsal yaşamın da “Asriyet”, “Milliyet” ve “Beynelmileliyet” olmak üzere üç yüzü vardır. Her üç ögenin de kendi arasında uyumlu olarak çalışmasını Gökalp toplumsal yapının parçalarına benzetmektedir. Onun için bu durumun ne kadar doğru olduğu dildeki değişime uygulanarak görölebilirdi.

Türk kültürünün hakim unsuru olan Türk dili de Gökalp’e göre “asriyet” in, “milliyet”in ve “beynelmileliyet’in talepleri doğrultusunda oluşturulmalıydı. Dolayısıyla dilde “muasırlaşma” kavramlarda, “beynelmileliyetleşme” terimlerde ve “millileşme” de imlada ve gramerde kendisini göstermeliydi (Sadoğlu, 2010, s. 191).

Gökalp aynı zamanda İslam ve Türk kimliğu arasında kurulan koşutluğu da net bir şekilde ifade etmiştir. Gökalp’e göre Türk kimliğinin sigortası İslam beynelmileliyeti idi. Cumhuriyet döneminde batılılaşmanın ve laikliğin anahtarı olarak

görülen harf devrimini Gökalp, “din topluluğundan ayrılma” olarak tanımlamıştır (Gökalp, 2014, s. 75-79).

Gökalp’in “milliyet” kavramını bir kültür ortaklığı şeklinde tasvir etmesi, Kemalist ulusçuluk anlayışına önemli bir ideolojik katkı sağlamıştır. Kemalist ulusçuluk ve Cumhuriyetten önceki Türkçülük akımı arasında Ziya Gökalp’in düşünceleri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde köprü görevi görmüştür. Fakat özgün tarafları olmasına rağmen Ziya Gökalp’in ulusçuluk anlayışı Cumhuriyet öncesinde hakim olan mevcut anlayışın “Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğün” etkilerini taşımanın yanında Doğu- Batı arasındaki kültürel farklılıkları ve medeniyet kavramlarını da yapay bir şekilde aşmıştı. Berkes’in de ifade şekliyle Gökalp’in ulusçuluğu, geleneksel Batı karşıtlığından kurtulamamıştı (Sadoğlu, 2010, s. 197).

Batı karşıtlığı düşüncesi asıl Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk’ün reformları (devrimleri) ile aşılabilecekti. Ziya Gökalp ile Kemalist ulusçuluğun tam olarak ayrıldığı nokta da net bir şekilde Kemalist ulusçuluğun Batıdan ve Batılılaşmadan yana tutum sergilemesiyle olmuştur.

Cumhuriyet döneminde bu sorun Mustafa Kemal için ancak “Maddi ve manevi topyekûn inşa” ile çözümlenebilir idi. Falih Rıfkı Atay’ın ifade edişi ile ‘Mustafa Kemal, Deniz kızı masalına inanmıyordu. Ya balık, ya insan vardır.. geri bir memlekette medeniyet meselesi halledilmedikçe hiçbir meselenin halledilemeyeceğini biliyordu. Şarklı-garplıya inanmıyordu. Ya Şark ya Garp vardır’¹¹.

İlk olarak Batılılaşma ve ulusal bir devlet kurma fikrine karşı çıkan dini ve milliyetçi ayaklanmaları bastırma yolunda reformlar yapan Mustafa Kemal, şeyh ve dervişleri toplumda müstesna kılan tüm sembolik görüntüleri kamusal alandan silmiştir. Osmanlı toplumunda belirli grupların liderleri olarak görülen ve önemsenen şeyh ve dervişlerin bağlı bulunduğu tekke ve türbeler kapatılmıştır (Yardımcı, 2022, s. 181).

Cumhuriyet döneminde kültürel alanda yapılan ihtilallerin nihai hedefi, batılılaşma ve ulusçuluk arasında kurulan ilişkiden yola çıkarak Gökalpçi sentezden kalan tüm gerginlikleri gidermektir. Bu anlamda romantik Türkçülüğün “ulusal

¹¹ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul: Betaş Yayınları, 1998, s.435.

kültür” ismi altında diriltmeye çalıştığı tüm kurumları, Kemalizm Batılı ve laik bir Türk kimliği inşası yolunda bir engel olarak görüyordu.

Kemalist seçkinler olarak adlandırılan bu küçük grup, Türkiye'nin “ortaçağlaşmasını” Batı ile romantizme değil, ulus-devletlerin varlığını sürdürebildiği dünyada hayatta kalma düşüncesi temelinde bir ittifak yoluyla aşma ihtiyacı düşüncesiyle hareket etmişlerdir (Ciddi, 2009, s. 27-29).

Batı bunu Türkiye’de her ikisi de bulunmayan güçlü bir sermaye tabanı ve sermaye sahibi sınıflar sayesinde başarmıştı. 1923’te Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye’nin modern bir devlet olmasına yardımcı olmak için Mustafa Kemal’in yanında sadece bir avuç askeri bürokratik yetkili vardı. Türkiye’yi geri kalmışlığın gölgesinden çıkarmakla yükümlü oldukları inancına bağlı kalan da bu elitti. Seçkinlerin ideolojik arka planı, siyasilerin, yöneticilerin ve bürokratların Türk devletinin nasıl olması gerektiğini nasıl algıladıkları üzerinde de büyük bir etkiye sahipti. Arka planlarını iki büyük akım renklendirdi: Ziya Gökalp'in fikirleriyle birleşen Tanzimat reformizmi. Bu etkilerin günümüze kadar sürdüğü söylenebilir (Ciddi, 2009, s. 27-29).

Cumhuriyet dönemini önceki dönemlerden farklı kılan en önemli özellik, geleneksel görüşün de temsilciliği görevini gören İslam-Osmanlı temellerinin yerine karşıtı olarak ulus egemenliğinin ve bağımsızlık ilkesinin temel alınmasıdır. Çünkü çağdaş Batı uygarlığı esas alındığında ana ilke gelenekçiliğin aksine devrimcilikti (Girgin O. , 2020, s. 230). Bu bağlamda 1922 tarihinin aralık ayında saltanatın kaldırılması ile padişah devlet başkanlığından çıkartılmış, 3 Mart 1928 tarihinde ise Anayasa’dan devlet ile din arasındaki ilişkiyi kuran madde tamamen kaldırılmıştır (İnan, 2022, s. 222-223).

Cumhuriyet kurucu kadrolarının, ulus inşası anlayışı doğrultusunda bir ulus bilinci meydana getirerek bu bilinç çerçevesinde ulusal yurttaş profilinin oluşması için bir dizi reforma girişmişlerdir. Saltanat ve hilafetin kaldırılması ile halk egemenliği temelinde bir Cumhuriyet rejimi ilan edilmiş bunun yanında eğitim ve öğretimde birliğin sağlanabilmesi amacıyla tüm okulları ayırım yapmaksızın Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılmıştır.

Osmanlı toplumundaki geleneklere ve dine dayalı olan aile ve miras hukukunun yerine daha seküler olan ve Cumhuriyet rejiminin önem verdiği kadınların daha fazla kamusal alanla temas etmesinin önünü açan medeni kanun 1926 tarihinde kabul edilmiş; tekkelerin kapatılması doğrultusunda kanunlar yapılmış; yine 1926'da saat ve takvimler batıya göre düzenlenmiş bunun yanında 1928 yılında batı rakamları kabul edilmiş ve 1931'de eski ölçüm birimlerinde de düzenlenmeye gidilerek Batı'ya uygun olanlar getirilmiş; fesin yasaklanması gibi reformlarla kılık kıyafetle ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Kurt, 2012, s. 107).

Kamusal alandan İslam'ı uzaklaştırmak, Durkheim'ın ifade ettiği şekliyle, toplumun organik yapısının korunmasında bazı sorunlara neden olmuş gibi görünmekteydi. Ortaya çıkan bu boşluk ilerleme ve bilimin üstünlüğü düşünceleri temelinde milliyetçiliğin güçlenmesi ile doldurulmaya çalışılmıştır (Alakel, 2011, s. 15-16).

İslam dini resmi alandan çıkarılmış olup birleştirici bir etmen olarak Türk kültürü içerisindeki yerini korumuştur. İslam, Kemalist politikada Türk kimliğinin pasaportu olarak görünüyordu. Nitekim laikleşme ve batılılaşma adına aynı dinin kamusal alandan çıkartılması da zorunluluk olarak görünmekteydi (Sadoğlu, 2010, s. 211). Berkes'in de ifade ettiği gibi Mustafa Kemal, dinin toplumsal dayanışma ve birliğini sağlama rolü olduğu gibi tarikat ve şeriat giysisi içerisinde ulusal reformları baltalayan önemli bir güç olduğunu (paradokslu bir durum) görmekteydi (Dinçer, 2014, s. 111). Bu nedenle ulusallaşma sürecinde özellikle bu duruma dikkat edilerek politikalar yapılmıştır.

En basit ifadesiyle Kemalist ulusçuluk Batı Medeniyeti'ne dahil olmanın bir gereği olarak ulusal kültür arasındaki paradoksları eşitleyen yeni bir denklemdi (Sadoğlu, 2010, s. 199). Bu nedenle romantik Türkçülüğün "ulusal kültür" adı altında güçlendirmeye çalıştığı tüm kurumları, Kemalizm Batılı ve seküler kimlik inşası sürecinde bir engel olarak görmekteydi. Bunun için yapılması bir zorunluluk haline gelen şey, günlük yaşam da dâhil olmak üzere radikal bir zihniyet değişiminin ortaya çıkmasına kadar Osmanlı- İslam kültürünün tamamen tasfiye edilmesiydi. Şapka devrimi nedeniyle 25 Ağustos 1925 günü Kastamonu'dan İnebolu'ya geçen Atatürk'ün yapmış olduğu konuşmada açık bir şekilde ifade ettiği gibi "Türkiye

Cumhuriyet'i halkı; fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetinde'' idi (Kılıç, 1995, s. 539).

Kemalistler, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern bir ulus devlet haline getirilmesini, Mustafa Kemal'in sözleriyle, ''çağdaş uygarlık seviyesinde ileri ve uygar bir ülke olarak'' hayat sürmesini istiyorlardı (Ahmad, 1995, s. 80).

Mustafa Kemal Atatürk'ün Batı yanlısı politikalarının temel gayesi Tanzimat'tan itibaren varlığını sürdürün ikircikli kurumsal yapıların (geleneksel/modern kurumlar) kaldırılması idi. Toplumsal ve siyasi yapılar da dini kurumların etkilerinin azaltılması ve toplumsal sadakatin devlet ve millet simgelerine yöneltilmesi idi. Milliyetçilik esasında Türklük ile onur duymak ve devletin kültürel kimliğinin benimsenmesiydi (Alakel, 2011, s. 17).

Cumhuriyet döneminde yapılan reformların en önemlisi Türkçe reformuydu. Gellner'in ifadesiyle ulusların var olması için bazı nesnel koşulların olması gereklidir; standart bir kültürün oluşabilmesi için de kendisini üzerine inşa edebileceği ulusal bir dil gereklidir (Gellner, 2018, s. 35). Bütün ulusçulukların yaşamış olduğu temel sorunlardan birisi olan dilin ''yabancı unsurlardan'' arındırılması girişimi Türkiye'de de benzer bir şekilde uzun bir süre gündem oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen dil politikaları bir taraftan batılılaşmanın bir gereği olarak görülen köklü zihniyet değişiminin, diğer taraftan ise ulusal birlik ve beraberlik endişelerinin etkisi altında şekillendirilmiştir.

Cumhuriyet dönemiyle sözcükler etrafında yoğunlaşan dil devrimi, ulusçu nedenlerin yanı sıra Batı değerlerinin özümsemesini de hedeflemiştir (Sadoğlu, 2010, s. 201). Örneğin kullanılan alfabenin değiştirilmesi ile daha çok okuma ve yazmada sağlayacağı kolaylıklar üzerinde durulmuş fakat böyle bir değişikliğin sonucunda geçmişin tasfiyesine ve Batı ile kültürel bir bütünleşmenin anahtarı olabileceğine çok az kişi ihtimal vermişti (Zürcher, 2016, s. 222-223).

Yeni alfabeğe geçiş haklı gerekçelere dayanmasının yanında Türk toplumunun Osmanlı'nın ve Ortadoğu'nun İslami geleneklerinden ayrılması, Batılılaşma yolunda ilerlemesi ve yeni kimliğin pekişmesi adına ideolojik amaçlarla da atılan bir adımdı (Zürcher, 2016, s. 223). Harf devrimini açıklamak ve haklı göstermek için birçok kanıt ileri sürülmüştür. Arap harfleri, Türk dilinin seslerini karşılamaya elverişli değildi;

öğretimi ve öğrenilmesi güç, basımı zahmetli ve maliyetli idi bu nedenle eğitim ve kültürün yaygınlaştırılmasında engel teşkil ediyor idi. Bu gerekçeler yersiz değildir, yeni yazının fonetiğinin okur-yazarlıkta yüksek oranda bir artışa ve yayınların geniş alanda yayılışına yol açtığı kuşkusuzdur (Lewis, 1993, s. 277-278). Nitekim değişimin asıl amacı Türk toplumunu Osmanlı ve İslami geleneklerden ayırmak ve Batı'ya doğru yönlendirmek idi (Zürcher, 2016, s. 223). Geçmiş ve Doğu'yla olan ilişkinin kesin olarak kesilmesi yeni Türk Devleti'nin nihai olarak Batı medeniyetinin içine alınması amaçları doğrultusunda harf devrimi ile önemli bir adım atılmıştır. Berkes, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi durumunu “Türk fikir hayatının bağlarının İslam ananesinden Garp kültür ananesine çevrilmesi” şeklinde ifade etmektedir (Berkes, 2020, s. 209).

Sorun öncelikle “yeni bir kafa” oluşturmakla ilgiliydi, Yunus Nadi'nin tabiriyle “Yeni harflerin hakiki manası, hakikaten ve maddeten Avrupa'ya iltihak etmiş bir Türkiye” demekti (Sadoğlu, 2010, s. 201). Batılılaşmayla ilgili olarak Kemalizm'in dil reformundan beklentisi, ilerleyen zamanlarda yaratacağı zihniyet değişikliği idi. Dolayısıyla dil çalışmaları, Türkçe'nin yalnızca “yabancı” sözcüklerden arındırılmasıyla sınırlı kalmamış bunun yanında dil unsurunun algılama ve düşünme eylemlerinin üzerindeki etkisi de dikkate alınarak Osmanlı-İslam kavramları da hedef alınmıştır. Kemalizm, batılılaşma ile ilgili olarak dil devriminden asıl beklentisi uzun mühlet de meydana getireceği zihniyet değişikliği idi (Sadoğlu, 2010, s. 201).

Kemalist dil politikalarının hem kavram hem de sözcük itibarıyla Türkçeyi geçmişin etkilerinden temizleme girişimleri kültürel alanda yapılan diğer devrimleri de destekler nitelikteydi. Yaratılmak istenen dil de asıl amaç Türk ulusunu diğer Müslüman toplumlarından farklılaştırılması ve Batı medeniyetinin seküler düşüncelerini tamamen karşılaması idi. Bu doğrultuda dil reformu süresince uygulanmakta olan “tasfiye” hareketinden Batı kökenli kelimeler fazla etkilenmemiştir. Nitekim tüm dillerin Türkçeden türetildiği düşüncesinin Güneş Dil Teorisi'nin 3. Dil Kurultayı'nda resmileşmesi sonucunda Batıdan transfer edilen kelimelerde daha fazla artış olmuştur (Sadoğlu, 2010, s. 202).

Cumhuriyet döneminde Batı uygarlığı ve Türk ulusçuluğu arasındaki yapısal tezatlık teorik olarak ortadan kaldırılmıştı ancak “geleneksel ile modern” ya da “eski

ile yeni'' arasındaki gerilim pratikte varlığını sürdürmeye devam etti. Bu duruma karşı Türk kimliği, Batı'nın medeni uluslar ailesinden birisi olarak, Osmanlı-İslam karşıtlığı üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı kimliği yalnızca ulusallaşmanın önündeki bir engel değil artık Türk kimliğinin de ötekisi idi (Sadoğlu, 2010, s. 203-204).

Cumhuriyet dönemindeki dil reformlarının bir diğer amacı da çağdaş yurttaşlar yetiştirmektir. Çünkü Batı kültürü, her insanın aydınlanmaya ulaşarak taşıdığı olanakları açması, bilim ve sanat değerleriyle kişiliğini oluşturması gerekliliğini getirmiştir (Gökberk, 2011, s. 144-145). Çağdaş uygarlığın ön koşulu olarak bilinçlenmiş, akla uymayan değerler karşısında kısa yoldan yetiştirilmesinde dilin önemli bir yeri vardır (Gökberk, 2011, s. 144-145).

Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Kemalist seçkinlerin siyasi projelerinden birisi de kültür sahibi, etkin ve çağdaş yurttaşlardan meydana gelen modern politik bir toplum inşa etmek idi. Fakat böyle bir politik toplum herhangi bir kök üzerine inşa edilemezdi. Bu nedenle Türk olmak Kemalizm için belirli bir etnik değerden ziyade politik bir toplumu ve ona mensup olan yurttaşları tasvir eden bir kimlikti (Öğün, 2000, s. 134).

Ulus kavramı ve dil arasında sıkı bir ilişkinin varlığı her zaman kabul edilmektedir. Ulusla ilgili olarak daha önce verilen çoğu tanımlamada da dil, ulusun en önemli öğelerinden birisi olarak ifade edilmiştir. Anderson Amerika kıtasında yükselen milliyetçilik hareketlerini Avrupa'daki benzerlerinden ayıran temel unsurun, "dil birliğinin" Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik akımlarında önemli bir yer edinmesi olduğunu ifade etmektedir (Anderson, 2006, s. 88-89). Ulusal hareketler ulus-devletlerini kurduktan sonra dil daha çok, siyasi bir mekanizmanın aracılığı ile bir ulusa ait ve onu tanımlayan bir faktör haline gelir (Şen, 2004, s. 58).

Dili kullanarak insana bilgiler ne kadar kolay aktarabilirse, aktarılan bilgilerde o kadar kolay kavranıp benimsenir. Bu yüzden uluslaşma yolunda olan toplumlar kültür dillerini de ana dilleri temelinde oluşturmuşlardır. Bu nedenle Kemalizm yeni bir ulus ortaya çıkarırken kendi vatandaşlarını yetiştirebilmek için ulusal standart bir dile de ihtiyaç duymaktaydı yapılan dil reformlarını önemli yapan bir diğer neden de istenilen yurttaşların inşası sorunsalıydı.

Cumhuriyet döneminde dil aynı zamanda oluşturulmak istenen ulus devlette Türk milli kimliğini ortaya çıkarmakta en önemli etmenlerden birisiydi. Nitekim Anderson'da Atatürk'ün Latin alfabesini zorunlu hale getirmesini İslami kimlik karşısında Türk ve Türkiye milli bilincini yükseltmek amacıyla yapmış olduğunu ifade etmektedir (Anderson, 2006, s. 66)¹². Atatürk'ün kendisi de Türk milleti için dilin önemini şu sözlerle ifade etmiştir;

“Milli duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli duygunun gelişmesinde başlıca etmendir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır”¹³.

Atatürk'ün dil devrimi hususundaki görüşleri de oldukça eskiye dayanmaktadır. Henüz idadi (lise) dönemlerindeyken güzel yazı yazmaya gösterdiği özen ve ülke sorunlarına karşı yakın ilgi duyması, gençlik yıllarının düşünce ve yazı hayatı bakımından en canlı iki merkezi olan Selanik ve İstanbul gibi kentlerde geçirmiş olması, dil devrimindeki projesinin hazırlık yılları sayılabilir. Namık Kemal'in ülkücü düşünceleri, Türk Derneği ve Genç Kalemler'in ideallerini ifade ettikleri yayınlar, Mehmet Emin (Yurdakul)'un yurt gerçeklerini yalın bir Türkçe ile kaleme aldığı şiirleri ve son olarak dönemin önemli düşünürlerinden birisi olan Ziya Gökalp'in tesiri, onun dil hakkındaki düşüncelerini şekillendiren faktörler olmuşlardır (Korkmaz, 1963, s. 34).

Dil reformu tasarısının Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncesindeki eskiliğine dair bazı örnekler verilebilir:

- II. Meşrutiyet'in ilanının birkaç yıl öncesinde Bulgarlı türkolog İvan Monolov ile olan sohbetinde Batı medeniyetine girmemize engel olan unsurun Arap harfleri olduğunu belirterek bu meselenin bir gün tahakkuk edeceğini söylemesi,

¹² Anderson ek olarak Atatürk'ün bu yolla Türk milliyetçiliğini Batı Avrupa'nın modern, Latin alfabesini benimsemiş medeniyetiyle ilişkilendirmeyi de hedeflemiş olduğunu belirtmiştir. Bknz; Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s.66.

¹³ Doğan Atılğan, **Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2006, Ankara, s.52.

- 1918 tarihinde Ruşen Eşref Ünaydın'a, Enver Paşa'nın yazıda Arap harflerini birleştirmeden yazmasını ve tüm ünlü harflerin belirtilmesine yönelik işaretlemelerin kullanımına ilişkin yaptığı Hatt-ı Cedid adındaki denemesi hakkında "iyi bir niyet fakat yarım iş, hem de zamansız" ifadesini kullanması,
- Daha Kurtuluş Savaşı bitmeden 1922 tarihinde Türkiye'nin ilerleyen günlerde Batı medeniyetine dahil olmasından ve Latin harflerinin kabul edilmesi olanağını dile getirmesi Mustafa Kemal'in bu konu hakkındaki düşüncelerini gösteren örneklerdir (Korkmaz, 1963, s. 34-35).

Atatürk Medeni Bilgiler'de ulusal Türk kimliğini güçlendirmeye yarayan faktörler olarak; "dil birliği", "yurt birliği", "ırk ve menşei birliği", "tarihi karabet" ve "ahlaki karabet" gibi öğeleri ifade etmektedir (Sadoğlu, 2010, s. 213). Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti devletine olan bağlılığını kabul eden herkes "Türk" kabul edilmekteydi. Atatürk içinde "Türk ulusu" ifadesinden kavranması gereken durum, hiçbir ayrıma bakılmaksızın "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı"dır (Sadoğlu, 2010, s. 213).

Kemalist ulus projesi net bir şekilde teritoryal ve siyasal aidiyeti esans alan temelde yurttaşlık bağları üzerine inşa edilen politik bir ulusçuluk modeli idi ve kültürel açıdan da Türk kimliği etrafında homojen bir toplum oluşturma çabasına girişmekteydiler. Bu nedenle Kemalist ulusçuluğu, esasen "ulusun birliği" ve "ülkenin bütünlüğü"nü gaye edinen bir proje olarak da görmek gerekir.

Milli his ile dil arasındaki güçlü bağın farkında olan Atatürk, "Türkleştirme" aracı olarak "Türkçe"den faydalanmak istemekteydi. Nitekim 1930'lu yıllara gelindiğinde Kemalist ulusçuluğun söylemleri "dil" ve "ulus"u neredeyse eşitler nitelikteydi bu aynı zamanda uluslaşmada da yeni bir sürecin başladığını göstermekteydi.

'İnsanın kendisiyle birlikte doğan o özel sıradan göz aşık için neyse, dil de (tarihin kendisinin kıldığı anadili) yurtsever için odur' der Anderson (Anderson, 2006, s. 179). Kemalist ulusçuluğu da yorumlarken temelde yurttaşlık bağlarına dayalı fakat

bu soyut bağılığı dil temelinde güçlendirmeye çalışan siyasal bir ulusçuluk modeli şeklinde yorumlamak gerekir (Sadoğlu, 2010, s. 215).

2.2 Ulusal Dilin Toplumsal Kabulü İçin Kullanılan Araçlar

Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilen köklü reformların amacı bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasal ve sosyal açıdan gelişmiş ileri çağdaş bir toplum seviyesine ulaştırmaktı. Bu nedenle dil reformunun amacı da Türkçenin kendisini yenileyebilme gücünü kazanması sonucunda işlerlik kazanarak toplumun edebiyat, bilim, teknik ve sanat gibi alanlardaki gereksinimlerini karşılayabilecek ileri düzeyde bir kültür dili durumuna gelmesiydi (Korkmaz, 2005, s. 37). Bu amaç doğrultusunda dilin toplumsal kabulü için eğitim, radyo-televizyon, basın gibi alanlarda önemli çalışmalar yapılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 23 Nisan 1923 Ankara ve 1 Haziran 1923 İstanbul olmak üzere Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından Türk Ocakları tekrar açıldı (Karaoğuz, 2007, s. 55). Osmanlı'nın son dönemlerinde daha çok kültürel alanda çalışmalar yapan Türk Ocakları'nın asıl amacı ilmi, sosyal ve iktisadi alanlarda Türklerin ilerlemesiydi ve bu amaç doğrultusunda Türk dili ve kültürünün gelişimine katkı sağlamaktı. Türk Ocağı mevzuatında amaçlanan gaye şu şekilde ifade edilmekteydi: “Cemiyetin maksadı akvam-ı İslimiye'nin bir rükn-i mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır” (Çağlayan, 2018, s. 110).

Erken Cumhuriyet dönemi içerisinde Türk Ocakları laik, seküler ve milliyetçi ilkelerin hakim olduğu Kemalist ideolojilerin toplum tarafından benimsenmesi ve konsolide olması için mesai harcamışlardır. Ulusal dilin toplumda yaygınlaşması için yoğun mesai yapan Ocaklar özellikle doğuda Türkçenin yaygınlaştırılması ve Türkçe dışındaki dillerin kamusal alandan tasfiye edilmesi üzerinde odaklanıyordu (Çağlayan, 2018, s. 111).

Daha çok Kürtçe ve Arapça lisanın hâkim olduğu Vilayat-ı Şarkiye'de Türkçenin konuşma dili olması üzerinde durulmuştur. Türkçenin hâkim olmadığı

bölgelerde (Mardin, Siirt, Diyarbakır gibi) Ocaklar açılmış ve Türkçenin yaygınlaşması için halka çeşitli seminer, kurs ve konferanslar verilmesi yoluna gidilmiştir. Bazı Ocaklar kurum içinde Türkçe dışında bir dilin konuşulmasını yasaklamıştır. Fakat özellikle kırsal bölgelerde geleneksel yaşamın hâkimiyetinin devam etmesi, nüfusun düşük olması, okullaşma ve okuryazar oranının düşük olması gibi birçok sebepten dolayı Türkçe bölgede istenilen düzeyde kabul görmemiş ve bu nedenlerle kamusal alanda da Türkçe fazla yaygınlaşmamıştır (Çağlayan, 2018, s. 117-125). 1925 tarihinden sonra özellikle Şark velayetlerinde Türk Ocakları'nın sayısındaki hızlı artışın önemli sebeplerinden birisi Türkçeyi yaygınlaştırmak ve Türk milli kimliği etrafında halkı birleştirmek idi. Bu bağlamda Şark vilayetlerinde bulunan Türk Ocakları esasen Türk dil ve kültürünü yayarak “ulusal bütünlüğü güçlendirme” işlevi görüyordu (Çağlayan, 2018, s. 112).

Türk Ocakları 1931 yılında hükümet tarafından kapatılmış on ay sonra yerine halkevleri açılmıştır. Açılan halkevleri/halkodalarının da esas gayesi Kemalist ideolojinin çağdaşlaşma yeniliklerini güçlendirmektir. Halkevleri toplam dokuz şubeden oluşmaktaydı, bu şubelerden birisi “Dil: Edebiyat ve Tarih” şubesiydi halkevleri yöneticileri için bu şubenin önemi büyüktü (Akış, 2020, s. 211). Şubenin temel amaçlarından birisi de halka Türkçeyi öğretmektir. Bu amaç çerçevesinde halkevleri özellikle Türkçenin hâkim olmadığı daha çok Kürtçe ve Arapçanın yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine çalışmalarına ağırlık vermiştir. Halkevleri Türkçenin öğrenilmesi için “Halk Dershaneleri ve Kurslar” şubesini açarak halka Türkçe okuma-yazma kursları açmıştır (Akış, 2020, s. 216).

Türk dili için bilimsel çalışmalar yapılmış eski Türkçe eserlerdeki sözler derlenmiş, halk dilinde olan fakat yazı diline henüz geçmemiş sözler toplanmış, Türkçe kökenli sözler araştırılmış, dile ait yazılar yazılmış ve öz Türkçe sevgisini halka aşılama amaçlanmıştır. Bu doğrultularda konferanslar verilmiş tiyatro gibi sanatsal faaliyetlerden yararlanılmış ve öz Türkçe olmayan bazı köy ve sokak adları incelenerek değiştirilmiştir (Doğaner, Halkevleri, 2021).

Cumhuriyet'in ilan edildikten sonra yapılan reformlardan birisi de Latin harflerinin 1 Kasım 1928'de kabul edilmesi olmuştur. Öğrenme güçlüğü, yaşanan zorluklar gibi sebeplerden ötürü Arap alfabesinden vazgeçilmiştir. Latin alfabesinin halk arasında yaygınlık kazanması ve benimsenmesi için halkı farklı alanlarda Latin

harflerini öğretme amaçlı faaliyetler sürdürülmüştür (Kara, 2020, s. 115-166). Bu nedenle halk eğitimi için Millet mektepleri açılmış ve kuruluş amaçları şu şekilde ifade edilmiştir; ‘Yeni Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını sağlamak ve büyük halk kitlelerini okuryazar bir hâle getirmektir’ (Kara, 2020, s. 129).

Millet mektepleri, okuma çağı geçmiş fakat Arap ve Türk harflerinin her ikisini de bilmeyen vatandaşlara dört aylık bir eğitim verirken Arap harfleri bilen ama Türk harflerini bilmeyen vatandaşlara Türkçe öğretmek için iki aylık bir eğitim vererek iki ayrı grupta faaliyetlerini sürdürmüştür.

Yeni harflere halkın ilgisini çekmek ve okuma-yazma öğrenmenin faydalı olduğunun halka anlatılması amacıyla bir propaganda örgütü meydana getirilmiştir. Bu örgüt okuma-yazmanın faydalarını topluma anlatmaya yönelik sinema ve tiyatro salonlarında oyunlar düzenlemişler, gazino ve kahvehane benzeri yerlerde konferanslar vermişler, köy ve kasaba gibi yerlerde ise pazar, panayır, sergi, koşu vb. tarzlarda halk kitlelerinin toplandığı alanlarda konferans vermek, eğlence düzenlemek ve propaganda çalışmaları yapmak şeklinde eylemlerde bulunmuşlardır. Millet Mektepleri’ne halkın devam etmesinin sağlanması için ise dönemin yayın organları ve basın kullanılmıştır (Kara, 2020, s. 131).

Türkçenin ulusal bir dil olarak toplum arasında kabul edilmesi için yapılan bir başka önemli çalışmada eğitim alanında olmuştur. Değişen eğitim politikaları doğrultusunda Cumhuriyet döneminde birçok öğretim programı düzenlenmiştir. Bir ‘‘mihver ders’’ olarak görülen ve öğrencilerin diğer derslerdeki başarılarında da etkili olan Türkçe dersi programlardaki önemini her zaman korumuştur (Ulus & Aytan, 2018, s. 48).

Okullarda verilen Türkçe eğitimi, ailede kazanılan ve devamlı gelişen dilin planlı ve programlı bir şekilde öğretilmesinde önemli bir aracı görevi görmüştür. Okullarda alınan eğitimde eğitim dilinin Türkçe olması dilin toplumsal alandaki gelişmesinde Türkçe dışında alınan derslerinde katkı sağlamasına imkân tanımıştır (Girgin Y. , 2011, s. 12). Türkçe derslerinin önemi Harf İnkılabı ile daha fazla artmış Arapça ve Farsça dersleri tamamen kaldırılarak Türkçe derslerine farklı bir içerik kazandırılmıştır (Ulus & Aytan, 2018, s. 49).

Radyolar da Cumhuriyet döneminde Türkçenin toplumun geneline nüfus edebilmesi için önemli çalışmalar yapan bir başka önemli etkidir. 6 Mayıs 1927 tarihinde Cumhuriyet döneminin ilk radyo yayını, İstanbul Radyosu'nda halka müzik dinletilerek yapılmıştır. Kurulduğu ilk yıllarda sınırlı yayın saati olan radyolar daha çok Türk ve Batı müziği üzerine yayınlar yapmaktaydılar (Doğaner, 2020).

Radyonun toplumsal bir fonksiyonu olduğu ve halkın eğitiminde de kullanılabileceği düşüncesi kurulduktan birkaç yıl sonra fark edilmiştir. Buna paralel olarak Maarif Vekaleti tarafından radyo da 1930 yılı ocak ayında çeşitli konularda konferansların verilmesinin yanı sıra haftada iki günü Fransız ve Almanca dersleri, altı günü ise Türkçe dersi verileceği duyurulmuştur (Milliyet Gazetesi, 1930, s. 1). Radyo sadece müzik alanında değil dil ve tarih tezlerinin halka anlatılması bağlamında kültürel alanda da katkı sağlamıştır. Özellikle Halkevlerinin dil ve tarih şubelerinde verilen konferanslarda İsmet İnönü ve Recep Peker'in anlattıkları İnkılap Derslerinin radyolarda da yayınlanması buna örnektir (Doğaner, 2020).

1923' te Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte gazete organları tarafından da halkın cumhuriyetin inkılaplarını benimsemesi yönünde yayın politikaları izlenmiştir. Buna paralel olarak gazetelerde dil reformunun halk tarafından benimsenmesi için çalışmalar yapılmış olup gazete sayfalarında kullanılan dilde Türkçe kelimeler¹⁴ her geçen yıl artarken Arapça ve Farsça kelimeler gittikçe azalmaya başlamış aynı zamanda Batı kökenli kelimelerde kullanılmaya başlanmıştır (Kaya, 2008, s. 321).

Yeni alfabenin 1 Kasım 1928'de yasallaşmasından önce ise basında bir geçiş süreci yaşanmış yeni alfabe yasallaşmadan önce gerek kurumlar gerekse halka yönelik yeni harflerin öğrenilmesi ve kullanılması yönünde dört ayı kapsayan yoğunlaştırılmış bir hazırlık dönemi öngörülmüş ve uygulanmıştır (Zorlu & Temel, 2019, s. 63).

Gazeteler aynı zamanda dilin halk tarafından kabul görmesi için millet mektepleri ve radyo gibi farklı kollardaki kurumlara da destek vermiş, “millet mektepleri müdavimlerine mahsus kıraat sütunları” (Cumhuriyet Gazetesi, 1929, s. 3) başlığıyla hikâye ve maniler yayınlamakla beraber Cumhuriyet gazetesi tarafından milli musikiye katkı amaçlı bir beste yarışması başlatılmış olup beste yarışmasına ek

¹⁴ Gazetelerde kullanılan Türkçe kelimelerin oranları gazeteden gazeteye değişiklik gösterebilmekte idi.

olarak öz dille yazılacak şarkı sözleri de yarışmaya dâhil edilerek öz Türkçeleştirme hareketi müziğin diline de yansımıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1934, s. 1).

Gazetelerde çocukların Türkçe öğrenmesi içinde çalışmalar yapılmış örnek olarak Milliyet gazetesi çocuklar için “Çocuk Mecmuası” adıyla Türkçe gazete yayınlamaya başlamıştır (Milliyet Gazetesi, 1929, s. 7).

3. BÖLÜM: YAZILI DİLDE YAPILAN DÜZENLEMELER

3.1 Latin Harflerinin Kabulünün Mecliste İlanı

Birbirinden farklı ulusların olduğu ve kültürel anlamda farklılıkları bir arada barındıran Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra yeni kurulan genç Cumhuriyet, mevcut azınlıkları ve farklı kültürleri yok saymasa da tek millet ve tek devlet kurgusu üzerine inşa edilmeye çalışılıyordu (Çiçek, 2017, s. 74).

Cumhuriyet devrimleri arasında Kemalizm'in "Uluşçu" tabiatını en iyi sembolize eden devrimlerden birisi Latin harfleri idi. Çünkü Arapça ve Farsçanın etkisi altında olan Türkçeyi, özgün bir yapıya kavuşturan ve dilin İslami kaynaklardan ayrışmasını sağlayan bir araç olmuştur. Uzun yıllardır iç içe olduğu Arap kültüründen artık farklılaşmış bir yapıya sahip olacak, etkisinden çıkacaktı (Sadoğlu, 2010, s. 215).

21 Şubat 1923'te Cumhuriyet döneminde alfabenin değiştirilmesi ile ilgili ilk öneri Kazım Karabekir Paşa önderliğinde toplanan "Milli İktisat Kongresi"nde gündem olmuştur. "Latin Harfleri"nin kabul edilmesi hakkında Ali Nazmi ve arkadaşları tarafından önerge verilmiştir. Nitekim Kazım Karabekir başta olmak üzere sunulan önerge katılımcı delegelerin büyük bir kısmında sert tepkilere neden oldu. Kongre başkanı Kazım Karabekir, Latin harflerine dair teklifi, İslam birliğini olumsuz etkileyebileceği gerekçesiyle reddetmiştir (Ülkütaşır, 2009, s. 42-43).

Kazım Karabekir, 5 Mart 1923'te bu konu hususundaki düşünce ve görüşlerini de topluma "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz" beyanıyla açıklamıştır. Karabekir bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; 'Latin harflerini savunanlar yabancıların propagandalarından etkilenmekte ve ülkeye zararlı bir fikir sokmaya çalışmaktadırlar. Türk dilini ifade edecek hiçbir Latin harfi yoktur. Bu fikirler Türk toplumunu etkilerse bütün İslam alemi üzerimize hücum eder ve birbirimizi yeriz'.¹⁵

¹⁵ Mehmet Biçici ve Zeynep Yıldız Özlü, "Harf İnkılabı Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çıkan Tartışmalar ve Karşıt Görüşler", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C.VI, S.1, 2020, s.185.

Alfabe tartışmalarının yoğunluk kazandığı bu dönemde konuyu TBMM de gündeme ilk defa 25 Şubat 1924 tarihinde Şükrü Saraçoğlu (İzmir Milletvekili) getirmiştir. Saraçoğlu, gösterilen tüm çabalara rağmen okuma-yazma oranının hala beklenenin çok altında olduğunu söylemiş bunun asıl nedeninin ise Arap Alfabeti olduğunu ifade etmiştir (T.B.M.M, 1924, s. 335-336).

Saraçoğlu'nun açıklaması Meclis dışında basında da büyük tartışmalara neden olmuştur. Hüseyin Cahid, Latin harfleri aleyhinde yazan Mehmet Ali Tevfik'e cevap vererek Şükrü Saraçoğlu'nu desteklemiştir (Ertem, 2021, s. 392). Antalya Milletvekili Rasih (Kaplan) Hoca Hüseyin Cahid'e '...on beş seneden beri birçok şeyi yıktık; fakat rica ederim, yerine ne koyabildik? Şimdi de Latin harflerini kabul etmemiz mi kalmıştır? Türk harflerinde ne fenalık gördük?'¹⁶ diyerek çıkmıştır.

1925 yılı Latin harfi tartışmaları bakımından durgun geçse de tekkelerin kapatılması, yeni takvim ve saatlerin kullanılması şeklinde önemli devrimlerin yapıldığı bir yıl olmuştur. Bununla beraber öncesinde ilan edilen Takrir-i Sükun Kanunu da alfabe inkılabına uygun bir ortamın zemininin atılmasında oldukça fayda sağlamıştır (Ulu, 2014, s. 283).

Bakü merkezli 1926 yılının 26 Şubat ve 6 Mart tarihleri arasında gerçekleşen I. Türkoloji Kongresi'nde Latin alfabesine dair münakaşalar yeniden gündem olmuştur. Gerçekleştirilen bu kongreye farklı yerlerden katılan 71 Türkolog dahil olmuştur. Falih Rıfkı Atay kongrede alınan kararları "Latin Harfleri" başlığı ile bir makalesinde ele almış oldukça önem verdiği bir gelişme olarak ifade etmiştir.

Avram Galanti de "Bakü Türkoloji Kongresi'nin Gayri İlmi Bir Kararı" adındaki yazısı ile Kongre'de alınan ıslahat hakkındaki karar için lisanımızı fakirleştirmek dışında bir şeye yaramaz sözleriyle Azerbaycan'ın Latin harflerini kabul etmesine tepki göstermiştir (Ulu, 2014, s. 283). "Hayat Mecmuasındaki Latin Harfleri Meselesi" başlıklı makale de harf değişikliği hakkındaki görüşlere yer verilmiştir. Makalede; asırlarca kullanılan bir milletin yazısının hemen değiştirilemeyeceğini fakat eğer Latin harflerinin kullanılması gerekliyse Arap

¹⁶ Rekin Ertem, *Elifbeden Alfabe Türkiye'de Alfabe Tartışmaları*, İstanbul: Dergah Yayınları, Nisan 2021, s.392.

harflerinin yanında ikinci bir dil şeklinde kullanılabilineceği görüşleri sunulmuştur (Ulu, 2014, s. 283).

Gerçekleşen Kongre sonrası Akşam gazetesinin Mart ve Nisan (1926) aylarında yapmış olduğu ‘‘Latin harflerini kabul etmeli mi etmemeli mi?’’ başlıklı ankete, gazeteci, yazar, edebiyatçı ve akademisyen olmak üzere farklı kesimlerden aydınlar katılarak görüşlerini bildirmişlerdir. Ankete katılan aydınların büyük bir kısmı Latin alfabesine geçişin sakıncalı olacağı yönünde görüş belirtmişlerdir. Latin alfabesi aleyhine görüş bildirenlerin arasında Kemalist kültür devrimlerine baştan itibaren faal olarak katılacak olan Halil Nimetullah (Öztürk) ve İbrahim Necmi (Dilmen) gibi isimlerin olması, o dönem için alfabe değişikliğinin karşılaşılabileceği güçlüğü göstermektedir (Sadoğlu, 2010, s. 223).

Latin harflerine geçiş konusunun açıkça gündeme getirilmesi, ülke içinde ve dışında konuyla ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz: Latin alfabesine geçilmesinin uzun vadede nesiller arasında büyük bir kopukluğa neden olması, kültürel kaynakların değersizleşmesi ve İslam dünyası ile bağların kopacağı şeklinde birçok gerekçe ileri sürülmüştür (Çiçek, 2017, s. 39-40).

Kültürel anlamda muhafazakâr olan aydınların Latin alfabesi konusundaki hissedilen rahatsızlığın sebebini anlamak mümkündür. Mehmet Fuad Köprülü ile Zeki Velidi gibi Türkçü akımının öncüleri de Latin harflerinin kabulünü (uzun vadede) ‘‘kültür buhranına’’ yol açacağı nedeniyle hatalı görüyorlardı (Sadoğlu, 2010, s. 223).

Basın ve kamuoyunda da tartışılmaya başlanan Alfabe Devrimi tartışmalarının yaşandığı 1925-1928 yılları arasında Latin harfleri ile yeni yazıya geçişe ilişkin muhalefet edenler çoğunlukta idi. Muhalefet kanadındaki siyasetçi, yazar ve düşünürler, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e miras kalan köklü yazılı kültürü yok edecek Latin harfli Yeni Türk Alfabesi’nin yerine, Arap harflerinden oluşan mevcut yazı sistemindeki revizyonlar ile milli bir alfabenin oluşturulabileceğini savunmaktaydılar. Alfabe Devrimi’ni destekleyenler ise Arnavut Milli Alfabesi ile Azerbaycan’daki Yeni Türk Alfabesinin okuryazar oranının artışına ve uluslaşma siyasetine sunduğu katkıları öne çıkarmışlardır (Niyazioğlu, 2021, s. 72).

Tartışmaların parlamentodan gazete sütunlarına taşınması ile tutumunun ne olacağı merakla beklenen Mustafa Kemal, şartların olgunlaşmasını bekliyordu. Aşamalar halinde ilerlemeyi öngörerek uygulamayı kademelere bölen ve amaca ulaşmak için adım adım ilerleme yanlısı usta siyasetçi için bu tartışmalar, aslında alfabe reformunun, yani Latin alfabesine doğru yönelmenin birincil kademesini oluşturmaktaydı (Sadoğlu, 2010, s. 224).

TBMM, 1928 yılında resmen konuya dahil olarak Mecliste Latin harflerinin kabulünün müzakerelerinin yapıldığı oturumda, kararın en kısa sürede kabulünün gerçekleşeceğini belirtmiştir (Levend, 1960, s. 400-401). Mustafa Kemal de çok sevdiği ve büyük ümitler beslediği Mustafa Necati'yi çağırarak, dil işleriyle uğraşacak bir komisyonun kurulmasını emretmişti. 23 Mayıs 1928'de Bakanlar Kurulu kararıyla "Dil Encümeni" resmen teşekkül etmiştir (Ertem, 2021, s. 476).

Encümenin üyeleri milletvekili, akademisyen, eğitimci ve hariciyecilerden oluşmaktaydı. Bu isimler Falih R. Atay, Ruşen E. Üneydin, Yakup K. Karaosmanoğlu gibi milletvekillerinden ve diğer Fazıl Ahmed, Ragıp Hulusi gibi eğitimci kadroların oluşturduğu isimler olmuştur (Ertem, 2021, s. 476). 26 Haziran 1928 tarihinde çalışmalara başlayan heyet, temmuz ayında raporu tamamladı. İbrahim Grantay tarafından kaleme alınan rapora göre Dil Encümeni, İstanbul konuşma diline uygun ortak ve edebi harfleri içeren Latin alfabesi temelinde yeni bir harf sistemi meydana getirmiştir (Levend, 1960, s. 401).

Alfabe raporunun ilk taslak önerisi günümüzde kullanılan Türkçe alfabeyle oldukça yakın olmakla beraber (ö), (ü), ve (ğ) harflerinin yer almadığı, 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'nde kabul edilen Yeni Türk Alfabesi'ndeki Arapça yazıda ince k (kef) harfinin yerini alan (q) harfinin ve Arnavut milli alfabesinde kalın h (ha) harfi yerine kullanılan (x) harfinin de yer aldığı 29 harften oluşmaktaydı (Niyazioğlu, 2021, s. 73). Encümen tarafından Yeni Türk Alfabesi için belirlenen harflerin okunuş şekli Fransız Alfabesi'ndeki harflerin okunuşları ile benzerlik göstermekteydi (Niyazioğlu, 2021, s. 73).

Yeni harfler konusunda tüm bu gelişmeler olurken, Türkiye'deki alfabe çalışmalarına yakın ilgi duyan Batı ülkeleri de Dil Encümeni'nin çalışmalarını elçileri aracılığıyla takip ederek süreçten haberdar oluyorlardı. Çünkü Latin harfleri Batı

ülkelerine aitti. Bu Devrim, Latin harflerinin aracılığı ile bir kültürün köklü değişimine neden olmakla beraber gerçekleştirilecek değişiklik, Türkiye'yi Batı'ya daha çok yaklaştıracaktı (Çiçek, 2017, s. 56).

Dil Encümeni'nin alfabe raporu resmi makamlar tarafından kabul görmüş olmasına rağmen henüz Latin alfabesi doğrultusunda hukuki düzenlemelerin yapılmamış olması bu raporun bir öneri niteliği olmakla sınırlı kalmasına ve bu nitelikten öteye gidememesine neden olmuştur.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, Sarayburnu (Gülhane) Parkı'nda 9 Ağustos 1928 tarihinde verdiği söylev ile yeni alfabenin onaylandığını ve yakın zamanda hukuksal düzenlenmesinin de yapılacağını kısacası harf devriminin başladığını kamuoyuna açıkça şu sözleri ile ifade etmiştir: 'Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenkdar zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendisini gösterecektir. Asırlardan beri kafamızı demir çerçeve içinde bulduran anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz...'.¹⁷

Kaynaklara tarihi nutuk olarak geçen bu konuşmadan sonra, Dolmabahçe'de devlet erkânına yeni alfabenin öğretilmesine başlanmıştır. Bu ilk derslere bazı milletvekilleri, Cumhurbaşkanlığı maiyetindeki memurlar ve yüksek düzeyde bürokratlar katılmıştır (Ülkütaşır, 2009, s. 73).

Bu söylevden sonra, 23 Ağustos 1928 tarihli gazetelerde 25 Ağustos tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda önemli bir toplantı yapılacağı bildirilmiştir. Toplantıda, Mustafa Kemal ile beraber tanınmış gazeteci, yazar, profesör ve devletin ileri gelenlerinden yüzün üzerinde bir topluluk hazır bulunmuştur (Çiçek, 2017, s. 70).

Toplantıda İbrahim Necmi (Dilmen) yeni Türk harfleri ile ilgili yaklaşık iki saat süren bir ders vermiştir. Bu derste yeni harflerin yazılış şekilleri ile Türkçe kelimeleri Latin harfleriyle yazarak göstermiştir. Milletvekilleri de kara tahtanın başında uygulamalar yapmıştır (Çiçek, 2017, s. 71). Devam eden toplantı da yeni harfler konusu tartışılmış, bu toplantıların sonunda Başbakan İsmet İnönü, okuryazar

¹⁷ M. Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.64.

oranını arttırmanın ve milleti cehaletten kurtarmanın yolunun ancak yeni Türk alfabesi ile mümkün olacağını söylemiştir.

İsmet Paşa bu toplantı sonunda Türk alfabesinin, toplumun temel ihtiyacı olduğuna ve ancak Arap alfabesinden arındırılarak öz diline uygun olabileceğini vurguladığı üç maddelik bir öneride bulunmuştur (Ülkütaşır, 2009, s. 64). Öneri, toplantı sonunda tahtaya yazılarak, orada bulunan katılımcılar tarafından okunarak oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir (Ülkütaşır, 2009, s. 77).

Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan bu birkaç günlük çalışmalar aslında Dil Encümeninin yapmış olduğu çalışmaların arkasından hazırlanan yeni Türk alfabesinin en üst düzeyde tartışıldığı bir “yüksek istişare şurası” niteliğindedir (Çiçek, 2017, s. 71). Nuran Savaşkan Akdoğan bu durumu “yeni yazının uygulamaya geçirilebilmesi için en üst düzeyde meşruiyet kazanması” şeklinde ifade etmektedir (Akdoğan, 2010, s. 46). Mustafa Kemal ise düzenlemiş olduğu yurt gezileriyle de yeni alfabeyi halka bizzat kendisi tanıtmıştır.

Dil Encümeni'nin gözetiminde Alfabe Komisyonu'nun çalışmalarını tamamlamasının ardından Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilen düzeltmeler ile yeni Türk alfabesi son şekline getirilmiştir. TBMM'nin açılışı ile beraber hemen ele alınan yeni harflerin kabulüyle ilgili kanun teklifi, Meclisin ilk oturumunda belirlenen komisyonun incelemesine sunularak aynı toplantının ikinci oturumunda maddeler 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir (TBMM Zabıt ve Ceridesi, 1928, s. 8). 3 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı Resmi Gazete'de “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Ertem, 2021, s. 544).

Latin harflerinin kabul edilmesini öngören kanun teklifinde gerekçe olarak Arap alfabesinin başta eğitim olmak üzere yaygın camiasında da yaratmış olduğu zorluklar gösterilmiştir. Bununla birlikte yazı dilinin yeniden düzenlenmesi çerçevesinde yeni alfabeden beklenen katkı da açıkça ifade edilmiştir (Sadoğlu, 2010, s. 226).

Yeni alfabeyi hazırlayan Komisyon'un amaçlarından birisi de dildeki Arap ve Fars etkisinin kırılmasıydı. Komisyon'un Arap harflerinin Türkçenin fonetiğine uymadığı iddiası haklı gerekçelere dayanıyordu. Çünkü Türkçede sekiz ünlü (vokal) harf varken, Arap alfabesinde sadece üç tane sesli harf bulunuyordu. Amaç yalnızca

Türkçe'nin bünyesinde uygun bir alfabe hazırlamak değildi. Yeni alfabe aynı zamanda Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin telaffuzuna da önemli bir sınırlama getiriyordu.

Dil Encümeni üyesi olan Falih Rıfkı Atay'a göre Yeni yazının, Arap dili ile bağdaşmayacağını savunanlar (bu açıdan) haklıydılar. Çünkü Arapça – Farsça kökenli kelimelerin telaffuzuna getirilen bu kısıtlama, Encümen'in bilinçli bir politikası idi. Amaç, Türk dilindeki yabancı kelimeleri köklerinden (orijinal telaffuzlarından) kopararak Türkçeleştirmekti. Bu yeni alfabenin kusuru olarak değil başarısının bir kanıtı olarak kabul edilmeliydi (Sadoğlu, 2010, s. 227).

Dil Encümeni'nin 26 Haziran 1928 tarihli raporunda, yeni alfabenin tam olarak uygulanabilmesi için on yıllık bir geçiş süreci öngörmüştür. Fakat kanun, bu öngörü yerine bir buçuk yıldan oluşan ancak aşamalı bir şekilde ilerleyecek bir geçiş sürecini öngörmekteydi. Bu kanun doğrultusunda 1928 Aralık, 1929 Ocak ve Haziran 1929 ile 1930 Haziran olmak üzere dört tarih zikredilmekteydi (Ertem, 2021, s. 545).

İlki resmi levha, tabela, reklam, ilan, sinema yazılarının, resmi ve özel olmak üzere tüm dergi ve gazetelerin yeni harfler ile basılmaya başlayacağı tarihtir. Ocak 1929, kitapların Türk harfleri ile basılmaya, banka ve şirketlerin işlemlerinde Türk harflerinin kullanılmaya başlayacağı tarihtir. Haziran 1929, bazı önemli yazışmaların Arap harfleri ile yapılmasına izin veren tarihtir. 30 Haziran 1929 ise bu tarihe kadar Arap harfli stenografi ile devlet dairelerindeki basılı resmi defter, cetvel gibi kırtasiye malzemelerinin son kullanma tarihidir.

Diğer önemli konu ise kanunun kişilere Arap harfleri ile yazılmış kitap, belge, gazete vs. okuma ve hatta yazmayı yasaklamamasıdır. Devlet dairelerinin ve devlet kontrollündeki kurumların ise devletin bu yeni yazısını kullanması mecburidir. Yalnızca Latin esasından alınan Türk harflerinin uygulanması, milletin mal varlığına zarar vermeden 1930 Haziranı'na kadar adım adım gerçekleştirilmek üzere ayarlanmış: kitapların eski harflerle basımı yasaklanmış; ancak devlet örgütü ile özel kurumların çalışmaları birden kesilmek istenmemiştir (Ertem, 2021, s. 545).

Öğretimde eski harfli kitapların kullanımı araştırma ve incelemeler dışında yasaklanmış piyasa ve kütüphanelerden kaldırılması da önerilmemiştir. Bu durum, 1939 tarihinde uygulanan bir Genel Kurul kararı ile açıklığa kavuşturulmuş; eski harflerden oluşan kitapların ders kitabı niteliğinde kullanılabileceği, okul ve kültür

kurumları ile kitabevelerine konulabileceği resmen belirtilmiştir (Ertem, 2021, s. 545-546).

Harf Devrimi, ulus devletin kurulması ve millileşmesinde de temel sembollerden birisi olmuştur. Ümmet yapılı bir toplumdan millete geçişte “ulus kimliğinin” bir değer haline getirilmesinde temel etkenin “milli alfabe” olduğu belirtilmektedir (Koçak, 2009, s. 301). Gerek politikacıların gerekse aydınların yazı değişikliği öncesi bildirmiş oldukları görüşlerinde, kabul edilecek alfabeyi “Türk alfabesi” olarak ifade etmeleri, İsmet Paşa’nın henüz oluşmaya başlamamış yeni alfabeyle 19 Temmuz 1928 tarihinde “Türk Alfabesi” adını vermesi harf devriminin yeni Cumhuriyet’in uluslaşma ve millileşmesi yolundaki önemini göstermektedir.

3.2 Latin Alfabesine Geçiş ve Basındaki Yansımaları

Latin Harfli Türk yazısının öğretilmesi ile ilgili uygulamaların Kanun’dan sonra başladığı düşünülse de gerçekte (1928) ağustos ayının başından itibaren bu konuda birçok faaliyetin hayata geçirildiği bilinmektedir. Türk basını Latin Harflerinin kabulü süreci boyunca önemli bir görev üstlenmiştir. Bunlardan ilki, harf kanununun kabul edilmesinin öncesindeki süreç içerisinde yürütülen çalışmaları, eleştirileri ve tartışmaları kamuoyuna duyurması olmuştur ki bu görevin niteliğini tanıtıcı olarak ifade edebiliriz. İkincisi ise yasanın Resmi Gazete’de yayımlanması ile kabul edildiğinin duyurulması itibarıyla kanunu uygulamaya geçirme misyonudur ki bu görev de yenilenen Türk alfabesi açısından alfabenin Türk yazı hayatına az bir süre içerisinde kazandırılmasında etkili bir yere sahip olmuştur (Parlatır, 2006, s. 130-134).

Cumhuriyet, Milliyet, Akşam, Tanin gibi dönemin yerel ve ulusal gazetelerinin sahifelerinde yeni alfabeyle dair derslere de alan açılırken, Vakit, Hâkimiyet-i Milliye gibi yayınlar bizzat ders niteliğinde yenilenen yazıya dair metinler basmaya başlamışlardır. O döneme ait neredeyse tüm yayınlar yeni yazı şeklinin kamuoyunda kabulü ve öğrenilmesi yönünde hareket ederek, harflerin tanıtımını içeren çalışmaları gönüllü olarak görev edinmiş ve harf değişikliğinin kökleşmesini sağlamaya çalışmışlardır (Kurt, 2013, s. 116).

Atatürk'ün Sarayburnu konuşmasından sonra yeni harfleri halka tanıtmak amacıyla çıkmış olduğu yurt gezileri basın tarafından büyük ilgi görmüştür. Basın, Atatürk'ün yapmış olduğu yurt gezileri süresince Latin harflerinin meşruluğunu sağlama yönünde yayınlar yaparak yeni harflerin halk tarafından benimsendiğini vurgulayan yayınlar yapmıştır (Kurt, 2013, s. 116).

Basın-yayın organları içerisinde Latin harflerinin uygulanması ve öğretilmesini ilk başlatanlardan birinin Milliyet gazetesi olduğu kabul edilmektedir. İbrahim Necmi (Dilmen) 1928 yılının 7 Mayıs tarihindeki gazetede, Latin harfleri örnekler göstererek kullanmış ve Arap harfleri ile karşılığını verdiği Latin alfabesini teklif etmiştir. Dilmen, mayıs ayı içerisinde kaleme aldığı diğer üç yazısında da Latin harflerinin Türkçede nasıl kullanılacağını örnekler vererek açıklamıştır (Çiçek, 2017, s. 76). Görüldüğü üzere Dil Encümeni henüz resmi olarak kurulmamışken, yeni harfler hakkında kampanya basın tarafından çoktan başlatılmıştı (Çiçek, 2017, s. 76).

Sonraki günlerde Milliyet Gazetesi, 24 Haziran tarihli sayısında Türkçede kullanılabilecek sesli ve sessiz Latin harfleri ile beraber onların karşılığı olan Arap harflerinin de bulunduğu bir tablo vermiş, 28-29-30 Haziran tarihlerinde ise deneme niteliğinde Latin harfleriyle yazılmış haberler kaleme almıştır. 16 Temmuz'da ise Latin harfleriyle yazılan bir mektup yayınlanmıştır.

Cumhuriyet gazetesi de 14 Ağustos 1928 tarihinde yeni harfler ile ilk yazısını yayınlamıştır (Çelik, 2015, s. 190). Yine Cumhuriyet Gazetesi 22 Ağustos'tan itibaren yeni yazının öğretilmesi konusunda ilk sayfanın sol tarafında vermiş olduğu haberler ile derslere başlamıştır. "İlk Ders", İkinci Ders"... şeklinde süren program, açıklamalı ve konu anlatımlıdır. İlk dersin içeriği, 1- sesli harfler, 2- sesli harfler ve 3- işaret bahislerinden oluşmaktadır. Gazetenin ilk sayfasının yaklaşık üçte birisini bu derse ayırmış olması, konuya verilen önemi göstermektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 1928, s. 1).

Yeni Türk Harflerinin kabulünden yaklaşık bir ay kadar önce, 1 Ekim 1928'de haftada iki gün yayımlanmak üzere "Türkçe Gazete" adı ile yeni harflerle basılan bir gazete çıkarılmıştır. Latin harflerinin ilk uygulandığı Türkçe Gazete, İstanbul'da Resimli Ay matbaasında basılmıştır (Ertem, 2021, s. 510). Gazete ilk sayısında çıkış amacını şu şekilde ifade etmiştir: 'Bu gazete yeni harfleri öğrenen herkese bir nevi

kıraat vazifesi görecektir. İçeriği de o surette hazırlanmıştır. Okuyucu bıkmaksızın, yorulmaksızın ve büyük bir alaka ve merakla gazeteyi baştanbaşa okuyabilir'.¹⁸ Gazete, yeni harflerin tanıtılmasından, kolaylıklarından, yurtdışındaki bilimsel çalışmalardan, icat, keşif ve sergilerden bahsetmiş: ünlü kişilerin biyografilerine yer vermiştir. Konular: kısa cümleler şeklinde verilerek resim, fotoğraf ve çizimler ile ilgili çekici hale getirilmeye çalışılmıştır (Ertem, 2021, s. 511).

7 Ekim 1928 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde kapı numaraları ve sokak levhalarının yeni yazı ile değiştirildiği haberi verilerek stenografi kurslarının açıldığı yazılmıştır (Ertem, 2021, s. 510). Gazeteler Latin harflerini kullanmada herhangi bir sınır belirlememiş, sayfalarının belirli kısımlarında veya başlıklarda da yer vererek harfleri öğretmek amacı ile ders konuları ile beraber levhalar da yayımlamışlardır.

1 Aralık 1928 tarihi itibarıyla gazetelerde tümüyle yeni harfler ile yazı yayımlarına geçiş gerçekleşmiştir. Latin alfabesine geçilmesinin ardından Cumhuriyet gazetesi 2 Aralık 1928'de yayınlanan sayısının ilk sayfasında "Dün gazeteler nasıl okundu" başlığı atılarak toplumun ilgisini çeken ve büyük bir heyecan ile bekledikleri yeni yazılar yayımlanarak gerçekleşen harf devriminin Türk milletinin istikbali açısından önemli ve hayırlı bir girişim olduğunun üzerinde durulmuştur.

1928'de yayımlanan Cumhuriyet Gazetesi'nde yeni Türk harflerini içeren karikatür yer almış, herkesin bu harfleri mutlaka ve mutlaka öğrenmesi gerektiğine dair sorumluluğunun olduğu mizahi bir yöntem ile gösterilmiştir (Kurt, 2012, s. 118). Latin harflerinin kabulü ile gazeteler yeni harflerin öğrenimini vatandaşlık (yurttaşlık) görevi olarak da göstererek bir an önce öğrenilmesini teşvik edici şekilde hareket etmişlerdir. 1929 yılının 1 Ocak'ta ise Türk basını tamamen yeni harfler ile yayınlar çıkarma başarısı göstermiştir (Parlatır, 2006, s. 133).

¹⁸ Ertem, a.g.e., s.510.

3.3 Eğitim Seferberliği ve Ulusal Kimliğin Yaratılmasında Dilin Kullanımı

Dil birliğinin sağlanması devlet ve toplum için en önemli öğelerden birisidir. Toplumunu oluşturan herkesin ortak dil ile konuşup yazması ile ulusu oluşturan tüm bireyler tarafından dilin sade ve anlaşılır olması önemlidir (Kili, 2006, s. 157).

Gellner, ulusları yaratan unsurun devlet ile bütünleşmiş yazılı bir anadili temel alan standart bir kültüre erişilmesi olarak görmekte ve bunun da eğitim ile sağlanabileceğini ifade etmekte idi (Gellner, 2018, s. 35). Harf İnkılabı milli bilinç ve milli kimlik gibi ortak kavramların oluşturulması açısından, Yeni Türkiye Cumhuriyeti döneminde atılan önemli bir adımdı (Türkmenoğlu, 2007, s. 166).

Latin harflerinin kabul edilmesiyle geniş anlamıyla Türkiye’de bir eğitim seferberliği başlamıştır. Bu seferberliğin amaçlarından birisi yeni harflerin öğrenilmesi ve öğretilmesi idi. Yeni yazının okul dışında kalan vatandaşlara öğretilmesi ve halk arasında yaygınlaştırılması amacı ile 11 Kasım 1928 tarihinde bakanlar kurulu tarafından Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimname onaylanarak 24 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir (Okur, 2005, s. 214). Bu bağlamda 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mektepleri (Ulus Okulları) açılarak ilk defa kitlesel bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. Toplamda elli iki maddeden oluşan yönetmeliğin ilk maddesinde okulların gayesi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdî ve umumî, hususî ve resmî bilcümle muharreratta Türk harfleriyle tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu *kanuna* müsteniden tatbikinde vuzuh ve vücuha iraeisi için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetten Türk milleti azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okuryazar bir hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi Teşkilatı yapılmıştır”¹⁹ Bu madde 1929 tarihinde yenilenerek şu şekilde değiştirilmiştir: “Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek ve ona hayat ve maişetin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmak maksadıyla Millet Mektepleri Teşkilatı vücuda getirilmiştir”²⁰

¹⁹ Resmi Gazete, 24 Kasım 1928, s.2.

²⁰ Resmi Gazete, 16 Ekim 1929, s.8396.

Talimatnamede yer alan bilgilere göre:

1. Çoğunlukla okul olan yerlerde dört ay süre ile eğitim veren Sabit Millet Mektepleri,
2. Bir okulu olmayan köy yerlerinde sadece bir dönem için açılan (1928 yönetmeliğine göre en az bir buçuk ay olan eğitim süresi 1929 yönetmeliği ile dört aya çıkarılmıştır.) Gezici Millet Mektepleri,
3. Devlet Kuruluşları, Belediyeler, Bankalar, Liman İdareleri, Tekel Müdürlükleri, Demiryolları ve Hapishaneler, Sermayesinin yarıdan fazlasının devlet tarafından karşılanan şirket çalışanlarıyla, daimi olarak en az yirmi memur, rençber veya işçi çalıştıran fabrika iş adamı, çiftliklerde kurulacak ve masrafları ilgili kuruluşlar tarafından karşılanacak olan Özel Millet Mektepleri,
4. Okulu olmayan köylerde yaşayan, yaşları 12-18 aralığında olan köy çocuklarının eğitilmesi ve yetiştirilmesi amacı ile il ve ilçelerin merkezlerine açılacak Köy Yatı Dershaneleri,
5. Okuma- yazma bilen vatandaşlara okuma-yazmayı sevdirmek ve yetişkinlerin ilgi alanları doğrultusunda bilgi sahibi olması amacıyla Halk okuma odaları açılmıştır (T.C. Resmi Gazete , 1929, s. 8396-8402).

Millet Mektepleri, vatandaşlara okuma-yazma öğretmenin yanında Hesaplar, Ölçüler, Sağlık Bilgileri ve Yurt Bilgisi derslerini vererek kendisine yetebilen, bilgili, çağdaş ve ülkesine faydalı birer Türk vatandaşı yetiştirmek için de çalışıyordu (Albayrak, 1994, s. 478).

Talimatname de yer alan bilgiye göre yaş aralığı 16-40 arası olan vatandaşlar bu okullara devam etmeye ve dışarıdan sınavlarını vererek belgelerini almaya mecburdular (Çakır, 2016, s. 48). Yönetmeliğin 49 ve 50. maddelerinde Millet Mekteplerine katılım sağlayarak belge alanların elde edecekleri kazançlar ile devamlılık göstermeyenlerin karşılaştıkları engeller belirtilmiştir. Buna göre 1931 tarihinin mayıs ayı itibari ile Millet Mekteplerine katılım sağlamayan ve belge alamayan vatandaşlar için mahalle ve köy heyetlerine üye olabilme ve bazı iş kollarında çalışabilmesi konusunda bağlayıcı hükümler getirmenin yanında makul bir para cezasının verilmesi de kararlaştırılmıştır (Çakır, 2016, s. 51).

1920'li yıllarda Millet Mektepleri 'nin açılması öncesi Yeni Türk Devletinde okuryazar oranı %9-10 dolaylarında idi. Ülkedeki okuma-yazma oranı yeni harflerin kabul edilmesi sonucunda daha da düşmüştür. Bu kötü gidişatı değiştirebilmek için Mustafa Kemal, halkın okuma-yazma öğrenebilmesini milli bir vazife olarak görmüştür. Başöğretmenliğini de bizzat Mustafa Kemal'in üstlenmiş olduğu Millet Mekteplerinin kuruluşu ile ülkenin her bir civarında eğitim seferberliği başlatılmıştır (Erkoyuncu, 2020, s. 24). Böylece sadece bir yıl içerisinde 17.000 civarı öğretmen ile 20.000'in üzerinde dersane açılarak, erkek-kadın olmak üzere 600.000'e yakın vatandaşa okuma-yazma öğretilmiştir (Tuncay, 1981, s. 237).

Diğer yandan Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ulus ve ulus-devlet inşa süreci boyunca eğitime ve özellikle ilköğretime öncelikli bir yer verilmiştir. Milli eğitimde ulus inşa etme amacıyla atılmış ilk önemli adım 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmuştur.

Aynı tarihte Türkiye'ye gelen Amerikalı uzaman John Dewey başkanlığı dahilindeki bir heyete milli eğitim politikalarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması için görev verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Talim ve Terbiye Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulla milli eğitim üzerinde bir denetim oluşturulmuştur. 1924 itibari ile Talim Terbiye Kurulunun iznini almayan hiçbir ders kitabı devlet okullarında okutulmamıştır (Türkmenoğlu, 2007, s. 165). Standart bir eğitimin amaçlandığı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile,

- Türkiye genelindeki bütün eğitim Maarif Vekâletine bağlanmıştır.
- Şeriye ve Evkaf Vekâleti ile özel vakıflar tarafından idare edilen mektep ve medreseler Maarif Vekâletine devredilmiştir.
- Şeriye ve Evkaf Vekâlet'inin bütçesinden okul medreselerine tahsis edilen ödenekler, Maarif Vekâlet'inin bütçesine devredilmiştir.

Bu yasa ile ülkedeki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış genç kuşakların ortak milli bir kültür içerisinde yetişmelerini ve bu yolla ülkedeki milli birlik ve bütünlüğün sağlanması hedeflenmiştir (Türkmenoğlu, 2007, s. 165).

Yeni Türk Harflerinin Kabulü ile Türkçenin eğitim dili olarak kabul edilmesi halkın kısa sürede ve daha kolay bir şekilde okuma yazma öğrenmesi açısından önemli idi. Okul, devletin ideolojik aygıtlarından birisi olarak bilginin, ulusal değerlerin ve

özellikle Türkçe'nin aktarılması konusunda temel bir öneme sahipti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun esasında yer alan "milletin duygu ve düşünce bakımından birliği" nin gerçekleştirilmesinde "okul" ve bu durumda Türkçe, Tarihi, Coğrafya ve Malumat-ı Vataniye dersleri mihver bir önem kazandı (Üstel, 2021, s. 128).

Erken Cumhuriyet döneminin en önemli özelliklerinden birisi hiç şüphesiz bir taraftan ilköğretim alanındaki okullaşma yönündeki çalışmalara hız verilirken, diğer taraftan da öğretimin içeriğinin ve eğitsel altyapısının yeni kurulan ulus devletin gereksinimleri çerçevesinde değiştirilmesi doğrultusundaki iradeci tavrıdır. "Millileşmek" ve "yurtseverlik" esasları üzerinde inşa edilmek istenen yurttaş, Cumhuriyeti ve inkılaplarını benimsemiş laik bir karaktere sahiptir. Bu doğrultu da genel de eğitim özelde ise yurttaşlık dersine büyük önem verilmiş, yurttaşlık eğitimi eğitim programlarının asli bir unsuru olmuştur (Elkatmış, 2014, s. 2).

1926 tarihli İlk Mektep Müfredat Programı'nda Yurt Bilgisi dersleri, temel amacı "yurttaş yetiştirmek" olan ilköğretimin gayesini doğrudan gerçekleştiren bir ders olması nedeni ile ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü bu ders öbür verilmekte olan dersler içinde bir telakki ve temerküz alanı teşkil etmekte idi. Yeni kurulan Cumhuriyet'te ilk eğitimin amacı vatandaş yetiştirmek, gençleri mensubu oldukları vatan ve millete intibak ettirmektir. Yurt Bilgisi dersi ise bu amacı doğrudan doğruya gerçekleştiren derstir. Bu sebeple diğer derslerin mihveri mahiyetinde idi.

1926 tarihli İlkmektep Müfredat Programı'nda Yurt Bilgisi dersinin hedefleri altı maddeyle özetlenmiştir:

1. "Çocuğa, etrafında olup biten işlerin, cereyan eden hadiselerin ahlaki, iktisadi ve hukiki... kısaca, içtimai manalarını idrak ettirmek,
2. Onda devlet, milliyet ve aile tesanüdüne iptina eden bir ahlakîyet hissi tevlit ettirmek ve yaşatmak.
3. Çocuğa içinde yaşadığı cemiyette kendisinin oynadığı ve oynayacağı rolü sezdirmek, onu, demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri hakkında esaslı bir fikre sahip etmek.
4. Çocuğa en geniş mana ile yurdunu ve milliyetini sevdirmek.
5. Türk say ve teşebbüsü ile meydana gelen ve aynı say ve ikdam ile işletilen müesseselere (mesela: şimendiferlere, seyrüsefaine, bazı fabrikalara, milli bankalara, vatani ve hayırperver cemiyetlere ve ilah...) bilhassa dikkati celp suretile çocukta

Türkün iktisadi ve medeni kudret ve kabiliyeti hakkında itimat ve iman tevlit etmek ve yaşatmak.

6. Çocuğu devlet teşkilatı ve hükümet makinesi hakkında esaslı fikirlere ve malumata sahip etmek’’²¹

Hasan Ali Yücel’e göre Yurt Bilgisi dersinin amacı “Türk elitini hakiki Türk vatanperveri olarak yetiştirmek’’ idi.

İlkokulun yurttaş eğitimindeki önemi, öğretim çağına girmiş çocuk nüfusun büyük kısmının ilkokula devam etmesi ve zorunlu ilköğretimden sonra eğitimlerini devam ettirmemeleriyle ilgiliydi. Nitekim Celal Antel, Maarifimiz ve Meseleleri’nde 1935 yılı istatistiğinden hareketle şehir ve kasabalardaki nüfusun 3.799.874, köylerde ise 12.400.952 olduğunu ifade ederek, Nüfusun %10’u hesabı ile şehir ve kasabalarda 379.974, köylerde ise 1.240.095 çocuk ilk tahsil hayatına girmiş bulunmaktadır.

Eğitimin başat hedefini oluşturan “yurttaşlar topluluğu’’ oluşturma projesinin pedagojik desturu ise “millilik’’tir. 1936 tarihli İlkokul Programı’nın da orta koyduğu gibi, ilkokul “milli yurttaş’’ tipinin üretim merkezidir. Bu bağlamda ilkokul eğitime giderek hakim olan ideolojik pragmatizm, programın her bölümünde kendisini hissettirir:

“ilkokul, çocuklara milli kültürü aşlamak mecburiyetindedir. İlkokulun, içinde yetişen bütün vatandaşları aynı milli ülkülere, aynı milli gayelere bağlamak için lazımgelen bütün bilgileri, itiyatları, alakaları, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi en önemli ödevidir. Millet, hayatı ve istikbali için zaruri gördüğü bütün kıymetleri ve ülküleri vatandaşlarına aşılamağı her şeyden önce ilkokuldan bekler. (...) okulda her derse, milli gayeleri tahakkuk ettirecek birer vasıta olarak bakılmalıdır’’²²

Okul, Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemlerde ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturmaktaydı. Çünkü ulusal değerlerin ve ulusal kimliğin bel kemiği olan Türkçe’nin aktarımının yanında “okul’’ inşa edilmek istenen seküler toplum – laik devlet projesinde eğitim ve denetimin tek bir merkez tarafından yönlendirebilmek ve biçimlendirebilmek avantajını da sunmaktaydı (Üstel, 2021, s. 127).

²¹ Füsun Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, ED: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, s.132-133.

²² a.g.e., s.138.

3.4 Matbaanın Ulusal Dilin Yaygınlaştırılmasındaki Etkisi

Dönemin kamuoyunda tartışılan Alfabe Devrimi'nin amacı, Türkçülük ideolojisini okuma yazma seferberliğinin yanında matbuat kanalı ile ülke geneline yaymak, benimsetmek, kabul ettirmek ve kalıcılaştırmak idi. Yeni Alfabe, Arap harfli eski Türkçe yazı karşısında, geometrik formla Latin harflerinin mekanik dizilimi sayesinde okuma-yazma öğrenimini kolaylaştırması özelliğiyle öne çıkartıldı; Cumhuriyet'in çağdaşlaşma ve millileşme projesi ile özdeşirildi.

Yeni alfabenin halka öğretilmesi amacıyla birçok alfabe kitabı yayımlanmaya başlamıştır. Bu kitapların 1928'de yılında basılanları, eski yazı ve yeni yazı ile birlikte verilmiştir. Eski yazıyı bilenlere yeni yazıyı öğretmek için alfabenin karşılaştırılmalı verilmesi uygun görülmüş ve böylece bir geçiş dönemi yaratılmıştır. Yabancı dil bilen ve Latin yazısına aşina olanlar ve okuma yazmayı sökenler için de 1929'dan itibaren Latin harfli alfabeler ve okuma kitapları basılmıştır.

Hakkı Tarık tarafından kaleme alınan “Bir Derste Yeni Alfabemiz” adlı eser 1928 yılında Vakit matbaasında 32 sayfa olarak basılmıştır. Kitapta yeni harfler, heceler, cümle yapıları incelenmiş ve sonda da yeni yazı ile 14 atasözü verilmiştir. Kitap Osmanlı kitapları gibi sağdan sola doğru düzenlenmiştir (Ertem, 2021, s. 571). Fransızca öğretmeni Ahmet Mazhar Bey tarafından “Herkes İçin Kolay Yeni Türk Alfabesi, Gazi Harfleri” adlı eser, 1928 yılında Mişel Zelliç Mahdumları Matbaasında 16 sayfa olarak basılmıştır. Kitapta yeni Türk harfleri büyük, küçük harf ve el yazısı olarak gösterilmiştir. K, Kh ve g farklılıkları örnekler verilerek açıklanmıştır.

Yine 1928 yılında Türk Neşriyat Yurdu tarafından “Dil Encümeni Tetkik Heyeti tarafından Tashih Edilmiştir” ibaresi ile “Yeni Türkçe Alfabe” kitabı yayımlanmıştır. Kitapta eski ve yeni yazı birlikte kullanılarak harfler, heceler ve kelimeler gösterilmiştir. Devlet tarafından da bu çerçevede birçok çalışma yapılmıştır bunlardan birisi 1928 yılında “Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi” kitabıdır. 24 sayfa olarak bastırılan kitap da yeni harfler, heceler ve kelimelerin yazılışları gösterilerek örnek metinler verilmiştir. Verilen örneklerde 44 atasözü ile 2 Nasreddin Hoca fıkrasına yer verilmiştir. Aynı zamanda kitabın sonunda Türk alfabe levhasına yer verilmiştir. Alfabe kitapları dışında kıraat/okuma kitapları da 1928 yılından

itibaren Dil Encümeni ve Milli Talim Terbiye gibi çeşitli devlet kuruluşları, kişiler ve yayınevleri tarafından bastırılmıştır (Ertem, 2021, s. 574).

Kitaplardan başka halkın gelip geçtiği, toplu halde bulunduğu yerlere de büyük boy alfabe levhaları basılmıştır. Levhalarda Matbaa büyük küçük harfleri, el yazısı büyük küçük harfleri verilmiştir. Çoğu gazete boyutunda olan levhaların alt kısmında Latin rakamlarına yer verilmiştir. Bunlardan ilki İkdam gazetesi tarafından 2 Eylül 1928 tarihinde “Türk Alfabesi Levhası” adı ile basılmıştır (İkdam, 1928, s. 2).

Ulusal dilin yaygınlaşmasında en önemli araçlardan birisi de Türk basını olmuştur. Türk basını, yazı devrimini yasa henüz kabul edilmeden önce desteklemiş; 1928 Ağustos’undan itibaren yeni harflerin kamuoyuna tanıtılması amacı ile sayfalarında geniş yer ayırmış (İkdam, 1928, s. 1-2), bazıları ise yeni alfabeyi kitap şeklinde basarak satmıştır. Ayrıca hemen hemen bütün gazeteler sayfalarında Türkçe dersleri yayımlayarak alfabenin çabuk öğrenilmesini sağlayacak tüm yollara başvurarak yazı devriminin en iyi okullarından birisi olmuşlardır.

Öğrenme işini kolaylaştırmak ve zevkli hale getirmek amacıyla Kıraat sayfalarında masal, şiir ve fıkralardan örnekler seçilmiştir. Bu iş öyle önem verilmiştir ki, bazı gazeteler iki sayfasını sadece bu amaca ayırmışlardır (Cumhuriyet Gazetesi, 1929, s. 4). Aynı zamanda “Türkçe oku, Türkçe yaz” başlıkları altında uyarılar yapılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1928, s. 4).

Yine devlet matbaası tarafından Latin harfleriyle basılan kitaplarda gazeteler aracılığıyla 1929 Ocak ayının ikinci yarısından itibaren “Devlet Matbaası Müdürlüğü’nün yeni bastığı yayınların listesi” başlığı altında ilanlarla kamuoyuna duyurulmuştur (İkdam, 1929, s. 4).

Devlet tarafından da basına ulusal dilin kabulü ve yaygınlaşmasındaki çalışmalarını teşvik etme amacıyla maddi destek verilmiştir. Gazetelere ortalama aylık 800-2250, dergilere 50-250 liralık destek verilmiştir. Devletten en fazla destek alan Milliyet, Cumhuriyet, Akşam ve İkdam gazeteleri olmuştur. Bu primler 27 Mart 1930 tarihinde 1575 nolu kanun ile başlatılmış olup, üç sene sürmüştür.

Ulusal dilin yaygınlaşması için yapılan bir diğer önemli çalışma da sözlük çalışmaları olmuştur. Yeni harflere geçildikten sonra, İbrahim Alaaddin ve bir heyet tarafından 1930 yılında Yeni Türk Lügâti adında acil ihtiyaçları karşılamak üzere iki

sözlük yayımlanmıştır. Yine II. Türk Dili Kurultay'ından sonra kılavuz çalışma kolu adı ile oluşturulan kurulda, Fuat Köprü ve Falih Rıfkı Atay gibi isimlerinde içerisinde bulunduğu bir ekip, Tarama Dergisini gözden geçirerek, yeni sözcükler türetmiş ve 1935'te Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya olmak üzere iki cilt şeklinde basılan cep kılavuzu başlıklı sözlük basılmıştır (Çağaptay, 2020, s. 254-255).

SÖZLÜ DİLDE YAPILAN DÜZENLEMELER

3.5 Dilin Sadeleştirilmesi Çalışmaları Çerçevesinde Güneş Dil Teorisi ve Türk Dilinin Kökenleri Tartışmaları

Güneş Dil Teorisi, dil felsefesiyle ilgili bir kuramdır. Dr. Phil H.F Kvergic tarafından 1935 yılında Atatürk'e gönderilen "Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi" adlı eser, Türk dilinin diğer diller ile olan bağlantısı hakkında yeni bir teorinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Levend, 1960, s. 431). Kvergic, bu teoriyle tüm dillerin Türkçeden türetilmesi hakkında bir iddia ortaya koymuyordu. Kvergic tezinde esasen antropoloji ile Freud'un psikanaliz yöntemlerinden faydalanarak Türk dilinin bazı başka dillerle akrabalık bağı olabileceği ihtimalini öne sürüyordu (Sadoğlu, 2010, s. 247).

Kvergic, bu tezinden hareketle Altay dilleri ile Hitit dilleri arasında benzerlikler ortaya koymuştur. Kvergic'in bu tezi Atatürk tarafından 1935 yılında hazırlanan "Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili: Notlar" adlı kitap hazırlanarak yayımlanır. Kitapta ileri sürülen düşünceye göre, dünyada hayatın kaynağı olan güneş, dillerin türeyişinde de temel unsur olmuştur. İnsan zihninde uyanan tüm kavramlar, güneşin verdiği ışıktan, aydınlıktan, parlaklıktan meydana gelmiştir. Bu nedenle insanlar ilk önce güneşe bir ad verme gereği duymuşlardır. Bu kavramı anlatan ilk söz ise Türk dilinin kökü olan "ağ" sözcüğüdür. Yani, dünya dillerindeki tüm sözcükler bu sözcükten doğmuştur (Akar, 2012, s. 313).

Böylece Kvergie'in tezinden çok daha kapsamlı ve iddialı neticelere ulaşılarak "Türk dilinin yalnız Hint – Avrupa, Hamitik – Semitik, Sümer ve saire değil, tüm dünyanın sesli kültürel dillerine öncü olduğu düşüncesini güçlendirecek yeni belgeler elde edilmiştir" (Sadoğlu, 2010, s. 247).

Güneş Dil Teorisi 1935 yılından itibaren gazete sütunlarında da işlenmeye başlanarak kamuya da açıklanmıştır. Güneş Dil Teorisi ile ilgili yazılar; Hakimiyet-i Milliye ismiyle yayın hayatına başlayan akabinde 1934 yılının 28 Kasım'ında Ulus ismini alarak; "Hakimiyet-i Milliye"yi kuran Atatürk'tür. Gazetemize Ulus adını da o verdi. Adımız andımızdır. Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz." Sözleri ile yayın hayatına devam eden gazete de yayımlanmıştır (Yıldızlı & Pekacar, 2017, s. 484).

Ulus Gazetesi; 4 Ekim 1935 tarihindeki sayısının ilk sayfasının sağ köşesinde "Dil Hakkında Etimolojik Bir Anket Başlığının Altında" sabah, sabahleyin, öylen, öyleyin, ikindi, ikindileyin, akşam, akşamleyin, yatsı, yatsıyın, yatsıleyin; gündüz, gündüzün, gündüzleyin, gece, geceleyin gibi kelimeleri sıralayarak; bu kelimelerin ilk ve asıl köklerinin neler olduğunu, bu kelimelerin nasıl teşekkül ettiğini, kelime köküne eklenen eklerin neler olduğu ve eklerin kelimelere kazandırdığı anlam farkları hakkında okuyuculardan görüşler istemiştir (Ulus Gazetesi, 1935, s. 1). 1. Anket sekiz gün boyunca devam etmiştir. 2. Ankette ise Güneş Dil Teorisinin felsefi zeminini oluşturan Gökyüzü ve Güneşle ilgili kelimeler bulunmaktadır. 2. Anketteki kelimeler; anketteki kelimeler; ışık, parlak, sıcak, ateş, gök, su, yer, toprak, yıldız ve yıl'dır (Ulus Gazetesi, 1935, s. 1). 3. Anketteki kelimeler ise; ağız, boğaz, gırtlak, dil, diş, dudak, alın, göz, burun ve kulak'tır (Ulus Gazetesi , 1935, s. 1). 4 Ekim 1935 tarihi ile 1 Kasım 1935 tarihi arasında bu şekilde üç ayrı anket yapılmış anketlere gelen cevaplarda aynı şekilde gazete de yayımlanmıştır.

Ulus gazetesi 2 Kasım 1935 tarihli sayısında da ilk sayfasının sağ köşesinde "Ulusun Dil Yazıları" başlığı ile "Millet ve Ulus" kelimelerini Güneş Dil Teorisine göre (Güneş Dil Teorisinin ismini vermeden) etimolojik olarak incelemiştir. Başlığın hemen altına ise, "her iki sözün ana kaynağı araştırılınca Türk kökünden çıkıyor" yazan bir cümle bulunmaktadır (Ulus Gazetesi, 1935, s. 1). Ulus gazetesinde yayımlanmaya başlayan etimoloji çalışmaları 22 Kasım 1935'e kadar isimsiz olarak

yayımlanmıştır. 1935 tarihinden başlayarak gazete sütunlarında da yerini alan bu tez III. Dil Kurultayı'nın da ana teması olmuştur.

Kvergiç'in eserinden çok daha önce Güneş Dil Teorisi'nin temelleri daha öncesinde Türk Tarih Tezi'nin²³ inşa ettiği tabanda yükselmiştir. Bu teze göre Orta Asya yalnızca Türk medeniyetine değil insanlığa ait tüm buluşların ana kaynağıdır. İlk dünya medeniyeti Orta Asyalı Türkler tarafından kurularak yapılan göçlerle Doğu'dan Batı'ya doğru taşınmıştır. Dolayısıyla Türkler yalnızca İslam medeniyetinin değil Batı medeniyetinin de kurucularıdır (Bayraktar, 2012, s. 146).

1936'da Dolmabahçe'de gerçekleşen III. Türk Dil Kurultayı toplantısı, yeni dil tezi olan Güneş Dil Teorisinin Türk Tarih Tezi ile bütünleşmiş bir hal aldığı kurultay olmuştur. Kongre'ye Prusya, Fransa, İngiltere, Moskova, İtalya gibi çeşitli yabancı Ülkelerden gelen davetlilerin katılım sayısının yüksek olması en çok dikkat çeken şey olmuştur (TDK, 1937, s. 12).

Oluşturulmak istenen Türk ulusal kimliği için ulusun tek dilinin Türkçe olmasına, Türkçenin diğer dillerin etkisinden kurtarılmasına ve tarih temelleri üzerinde bir dil olmasına gereksinim duyulmuştur. Bu doğrultuda Türk dilinin tarihsel geçmişi üzerine çalışmalar yapılarak Güneş Dil Teorisi ile Türk toplumunun güçlü bir tarihe sahip olduğunun gösterilmesi de amaçlanmıştır (Tayanç & İnce, 2020, s. 31).

Güneş Dil Teorisi, aslen basit bir akıl yürütmeye dayanmakta idi. Buna göre ilk insanı çevresini anlamlandırmaya iten etken, başka hiçbir şeyle kıyas kabul etmeyen ışık, sıcaklık ve hayatın kaynağı olan güneşti. Sesini kontrol altına alan insan, ilk kez güneşe karşı duyduğu sevgi, korku, hayret ve ilgisini anlatmaya çalışmıştır. İlk insanların güneşe verdikleri ilk isim "ag" idi. Bu isim sadece birkaç defa tekrarlanan ve uzatılarak telaffuz edilen "a" sesli harfidir. "a" harfi sürekli tekrar edilmesiyle yarım ünsüzle birleşip "ağ" biçimini alır. Kök annedir. Böylece ilk insanın telaffuz ettiği ilk anlamlı sözcük, güneşin varlığını anlatmak için kullandığı "ağ" ile yine güneşe atfedilen bazı sıfatlar (güç, ışık, aydınlık, bereket vb.) olmuştur. Bu noktada "ağ" sözcüğünün eski Türk lehçelerinde "yaratmak", "renk değiştirmek", "gök",

²³ Türk Tarih Tezi ile "Türk milletinin tarihi geçmişinin Osmanlı tarihinden ibaret" olmadığı gösterilmesi amaçlanmış ve bu çerçevede Türklerin eski çağlardan itibaren varoluşlarına vurgu yapılmıştır. Bknz; Özlem Bayraktar, "Güneş Dil Teorisi: "Batı" ve "Türk" Arasındaki Sınırı İdare Etmek", *Journal of Global Studies*, C. IV, S.2, Mart 2012, s.146-147.

“ışık”, “zeka”, “ateş” anlamları ile kullanılması, ilk ilkel dilin Türkler tarafından meydana getirildiğinin ispatı sayılmaktaydı. Teorinin Güneş Dil Teorisi olarak ifade edilmesinin nedeni de buydu (Tayanç & İnce, 2020, s. 31).

Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezine dayanarak şu kanaate varmaktaydı: Türk ırkının meydana getirdiği kültür modern dünya uygarlığına nasıl kaynaklık etmiş ise, Avrupa’dan Afrika’ya ve hatta Amerika’ya kadar bütün kültür dilleri de kök dil olarak Türkçeden türetilmiştir (TDK, 1937, s. 9-10).

III. Türk Dil Kurultayı’nın açılış konuşmasında Maarif Vekili Saffet Arıkan, konuşmasında Kurum’un çalışmalarındaki esas amacı iki madde ile açıklamıştır: “1. Türk dilinin şimdiye kadar tanıtılmamış olan yüksek varlığını ve tüm kültürel dillerin ana kaynağı olduğunu ilim dünyasının tamamına tanıtmak; 2. Yurt içinde yazı ve bilgi dili ile halk ve konuşma dili arasında elden geldiği kadar çok ve çabuk yakınlık ve bağlılık yaratmak”.²⁴ Maarif Vekil’inin koymuş olduğu bu hedefler arasında “özleştirme” ya da “arılaştırma” olarak ifade edilen sözcük üretiminden hiç bahsetmemiş olması anlamlı idi. Konuşma ve yazı dillerinin birleştirilmesi, maddi dil planlamasında “sadeleştirme” ye dönüşten başka bir şey değildi (Sadoğlu, 2010, s. 250).

TDK’nun genel sekreteri İbrahim Necmi Dilmen kurultayda yapmış olduğu konuşma ile Güneş Dil Kuramı ile önceden dilimize yabancı zannedilen dillerdeki varlıkların Türk kökeninden geldiğinin kanıtlanması sonucunda sahada sürdürülen dil çalışmalarına büyük ölçekte genişlik sağlandığının ve çalışmaların daha kolay yürütüldüğünü belirtmiştir. Dolayısıyla artık Türkçe için köken olarak yabancı bilinen kelimelerin aslında köken itibari ile Türkçe olduğu ispatlanmıştır. Bu nedenle halk dilinde genel olarak kabul görmüş olan sözcüklerin, sadece yabancı kökenlere ait oldukları sebebiyle dilden tasfiye edilmesi gerekmekte idi.

Dilmen bu aşamadan sonra TDK’nın “yeni bir dil yaratmak” ile amaçladığı şeyin “halk için yazılan, herkesin okuması ve bilmesi istenilen yazılarda ve ders kitaplarında konuşma diline elden geldiği kadar yakın, herkesin kolay anlayabileceği bir dil kullanmak” olduğunu ifade etmiştir (TDK, 1937, s. 12-13). Bu çerçevede Türkçeden tasfiye edilecek olan öğeler, halkın konuşma diline yabancı kelimeler ile sınırlı kalacak idi. Dilmen yapmış olduğu konuşmada, yeni dil politikasıyla gelinen

²⁴ Türk Dil Kurumu, **Üçüncü Türk Dili Kurultayı: Tezler, Müzakere Zabıtları**, İstanbul, 1937, s.9-10.

yerin dil devriminde “geri adım” olarak görülmesine karşı çıkararak muhataplarını şu sözleri ile uyarıyordu: ‘Güneş Dil Teorisi’ni yalnız dilimize lazım görünen ve karşılığı bulunmayan birtakım Arapça, Farsça ve Fransızca sözcükleri, Türkçe diyerek muhafaza gayretiyle ileri sürmüş zannedenler, pek büyük bir gaflet ve yanlışlık içine düşmüşlerdir’.²⁵

Dilmen, dil devriminde bu denli köklü bir politika değişikliğini pratik zorunluluklara bağlamak istemiyordu. Nitekim Çankaya’ya yakın isimlerden Yakup Kadri Güneş Dil Teorisini dil planlamasının “orta yol bulma çabası” olarak ifade etmiştir. Benzer bir şekilde dil çalışmalarına başından itibaren aktif olarak katılan Falih Rıfkı da Atatürk’ün özleştirme konusunda aşırıya gidildiğini fark etmesine bağlamıştır (Bayraktar, 2012, s. 147).

Güneş Dil Teorisi esasen Türk Tarih tezi gibi Kemalizm’in Batıcı ve ulusçu bileşimini çağdaşlaşmadan yana düzenleyen yeni bir çıkış idi. Teori, sözcüklerin etimolojik olarak Türklüklerini güvenceye alıyordu, ancak Türkçe’nin diğer ulus dilleri arasındaki “biricikliği” tehlikeye girmişti. Büyük medeniyetlerin Orta Asya’daki Türk ırkından ve tüm dillerin de Türkçeden türetildiğine ilişkin sav ancak özgüvenini kaybetmiş bir ulusun gururunu yeniden onarmaya yardım edebilirdi (Sadoğlu, 2010, s. 251).

Atatürk bu kuramı destekleyerek, Türkçedeki tasfiyecilik hareketini durdurmuş ve dilin olağan gelişme ve değişme sürecine bırakılmasını sağlamıştır. Bu yol ile dile de kültürel ve semantik bakımdan bir derinlik kazandırılmış ve Türkçenin fonetik sistemine uydurulmuş sözcüklerin dilden tasfiye edilmesinin önüne geçilmiştir (Akar, 2012, s. 313).

Teoriye dayanarak yabancı sayılan birçok kelimenin dilimizden çıkarılmasına gerek olmadığı kanaatine ulaşanlar oldu. Çünkü bu kelimelerinde Türkçe olma ihtimalleri vardı. Ayrıca Güneş Dil Teorisine yaslanılarak Türkçeyle ifade edilebilen yabancı kültür kelimeleri de Türk kelimesi olarak kabul edilebilirdi. Örneğin sosyal kelimesi soy ile termal kelimesi ter ile açıklanabilirdi. Çıkarılan bu sonuç, hem Arapça-Farsça sözcükleri muhafaza etmek isteyenlerin hem de Batılı sözcüklere Türkçe karşılık bulmanın gereksiz olduğunu savunanların talepleri ile kısmen örtüşür hale geldi (Levend, 1960, s. 439).

²⁵ Üçüncü Türk Dili Kurultayı, **a.g.e.**, s.12-13.

3.6 Türk Dil Kurumunun Kurulması ve Gündemi

Türk Ocakları ilim ve Sanat Heyeti'nin teklifi ile 1930 yılında Prof. Sadri Maksudi Arsal tarafından Türk dilini “düzeltmek, yabancı sözlere ayıklamak ve öztürkçe söz köklerinden bir edebi ve ilmi dil oluşturmanın gerekliliğini ispat etmek” amacı ile *Türk Dili İçin* adlı bir eser kaleme alınmıştır (Levend, 1960, s. 408). Sadri Maksudi, kitabı yazma gayesinin dili değiştirmek değil; “bozulmuş, Türkçeliğini kaybetmek yoluna girmiş olan yazı dilini Türkçeleştirmek” olduğunu vurgulamaktadır. Onun için dil ile ilişkilendirilemeyecek bir ulusçuluk hayal bile edilemezdi. Nitekim ulusal bilincin yükseldiği tüm topluluklar, hemen sonra dillerine sahip çıkarak yabancı dillerin tahakkümüne son vermişlerdi. Alman dil özleşmesini bu yolda örnek gösteren Sadri Maksudi, Türkçenin “ıslahı” için tam anlamıyla bir tasfiyeyi önermekteydi.

Sadri Maksudi'nin eserini beğenen Mustafa Kemal, kitabın başına yazmış olduğu not ile dil ve ulusal his arasında bir koşutluk kurarak Türkçenin yabancı dillerin baskısı altından kurtulabilmesi için sistemli ve düzenli bir dil planlamasının gerçekleştirilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Nitekim Dil Heyeti mevcut haliyle böyle bir faaliyet için yeterli değildi. Bunun üzerine 1932 yılının 11 Temmuz'unda Mustafa Kemal öncülüğünde Çankaya'da dil işleri hususuna dayalı bir topluluğun kurulmasına dair tartışma gerçekleştirilmiş, yapılan toplantının sonunda oybirliği ile “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” isimli bir derneğin kurulması kararlaştırılmıştır. Teşkilatın taslağı ve nizamnamesi genel hatları ile bizzat Mustafa Kemal tarafından belirlenmiştir (Levend, 1960, s. 408).

12 Temmuz 1932'de kurulan TDTC dil reformunun bilimsel zeminini sağlamlaştırarak çalışmalarını geniş alana yaymayı ve dilin Türkçeleştirilmesi çalışmalarını amaçları üzerine kurulmuştur (Özdoğan, 2015, s. 250). Adından da anlaşılacağı üzere TDTC resmi durumu itibarıyla bir dernek olarak örgütlendirilmiştir. Cemiyet'in yönetmeliğinde de ifade edildiği şekliyle Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan tüm vatandaşların derneğe üye olabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Türkçeyi hem yazı hem de konuşma dili olarak kullanacak halkın dahil olmadığı bir planlama dilin gelişimi için yeterli olmayacak idi.

1932 yılının 17 Ekim tarihinde Mustafa Kemal başkanlığında ilk toplantısını gerçekleştiren Türk Dil Kurumu, toplantısında dil devriminin amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

- “Türk dilini milli kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline getirmek,
- Türkçe’yi muasır medeniyetimizin önümüze koyduğu bütün ihtiyaçları karşılayacak bir mükemmeliyete erdirmek;
- Bunun için bugün yazı dilinde Türkçeye yabancı kalmış unsurları atmak, halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mahiyetçe ayrı iki dil varlığını ortadan kaldırmak ve temel unsurları öztürkçe olan bir dil meydana getirmek”.²⁶

Afet İnan’ın ifade ettiğine göre Mustafa Kemal, TDK için esasen iki ayrı etkinlik kolu belirlemiş idi. Bu faaliyet alanlarına göre; Cemiyet’in öncelikli görevi Türk dilinin sadeleştirilerek daha yalın bir hale getirilmesi, böylelikle halkın kullandığı yazı ve konuşma dili arasındaki birliğin sağlanması noktasında çalışmalar düzenlemektir. Ardından Türk dilinin kurallarını kesin bir şekilde tespit edecek ve Türkçenin terim ve söz hazinelerini güçlendirmek için yaşayan halk lehçelerinden ve eski yazılı metinlerden tarama ve derleme yapacaktı (İnan, 2022, s. 294-295). Cemiyet’in diğer amacı ise Türkçenin diğer dillerle olan ilişkisinin tespiti için genel dilbilimi (filoloji) çalışmaları olacak idi. Her iki amaçta da Cemiyet’in tüzüğünde “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır bir yüsekliğe eriştirmek” şeklinde ifade edilmiştir (Sadoğlu, 2010, s. 236).

Dil sorunu çok boyutlu bir iş olduğundan, kişisel ve dağınık çabalar ile çözümlenemezdi. Bu yüzden Türkçe diline ait kelimelerden oluşan bir sözlük oluşturulacak, dilbilgisi ve sentaks kuralları tespit edilecek, Türkçenin ekler dizisi oluşturulacak ve Türkçe’nin diğer farklı diller ile olan ilişkilerine dair araştırmalar yapılacak idi. Türkçenin, yabancı kabul edilen unsurlardan arındırılması ve o kelimelerin yerine kullanılacak kelimelerin üretimine başlanacaktı. Bu işlerin kişisel çalışmalar ile başılamayacağı, başlı başına bir kurum ve özel bir örgütün gerekliliği ortadaydı. Mustafa Kemal, bu gereği Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ni kurdurarak yerine

²⁶ Ahmet B. Ercilasun, “Tarihi Akış İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, **BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi**, S.1, 2004, s.17-18.

getirmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan kurumun Başkanı ise Samih Rifat olmuştur.

Dolmabahçe Sarayı'nda 26 Eylül 1932 tarihinde başlayan ve Ekim'in 5'ine kadar devam eden I. Türk Dili Kurultayı sonunda topluluğun faaliyet alanları altı farklı alana ayrılarak filoloji, sentaks, etimoloji, lügat, lengüistik ve derleme gibi çeşitli alanlarda çalışmalarını sürdürmüştür.

Türk Dil Kurultayı'ndan sonra Cemiyet'in en önemli gündem maddesi sözcükler üzerinde yoğunlaşmıştı. Kurultay doğrultusunda Türkçe içerisinde yer alan kelimelere dair yapılan çalışmalar ve bu çalışmalar sonucu alınan hükümler doğrultusunda Türkçe'nin yabancı kökenli kelimelerden arındırılarak sözcüklerin tasfiyesini ve öztürkçe sözcüklerin üretimini içeren özleştirme ile ifade edilmekteydi.

Yerel ağızlardan yapılan derlemeler ile yazılı metinlerin taramasından elde edilerek oluşturulan ve köken açısından öztürkçe olan sözcükler, yabancı karşılıklarının yerine öneriliyordu. II. Türk Dil Kurultayı'nda (1934) cemiyetin ismi Türk Dil Araştırma Kurumu, III. Kurultayda (1936) ise Türk Dil Kurumu ismini alarak değişmiştir.

3.7 Dil Kurultayları ve Yapılan Tartışmalar

Mustafa Kemal, Türk Dili Tetkik Cemiyeti henüz çalışmalarını gerçekleştirmeden önce, bir kurultay altında tüm fikir ve kalem sahiplerini bir araya getirerek toplamayı planlamıştır. Kurultayda Türk dilinin geçmişine, bugün gelmiş olduğu nokta ile istikbali üzerine fikirler sunularak, görüşler ortaya konulacak, çalışma alanları çeşitli kollara ayrılarak esas program düzenlenecek ve dil, böylelikle millete mal edilmiş bulunacaktı (Levend, 1960, s. 409).

26 Eylül 1932 yılında İstanbul'da I. Türk Dili Kurultayı'nın toplanması ile Kemalizm için de önemli ideolojik bir adım daha atıldı. Dolmabahçe Sarayı'nda toplanması planlanan kurultaya kadın-erkek olmak üzere bütün yurttaşlar üye sıfatı ile davet edilmiştir. Yabancı dil bilimciler de üye olarak kurultaya katılabileceklerdi.

Katılımın yüksek tutulmasının yanında kurultay da dil reformuna bilimsel bir meşruluk kazandırma kaygısı da hissedilmekte idi. Kurultay çalışmalarının ağırlık merkezi, Türk dilinin geçmişi Hint-Avrupa ve Avrupa-Asya dilleri ile olan ilişkisine dair hazırlanan tezlerin okunması olmuştur.

Samih Rıfat Bey, I. Türk Dili Kurultayı'nın ilk günkü açma nutkundaki konuşmasında daha çok dil inkılabının siyasi tezleri üzerine bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının başlangıcında ‘Türk dilinin kendi milli kudretleri içerisinde inkişafını aramak maksadıyla kurulan şu kurultayın, yalnız yüce gayesiyle değil, bir yandan üstünde bulunan devirlerin tarihiyle, diğer yandan kurulduğu bina altındaki milli manzarasıyla bu neslin evlatlarına ilham ettiği birçok manalar vardır...’²⁷ ifadesinden sonra konuşmasının devamında Osmanlı dönemini vurgulayarak Osmanlı düzeninin Türk kökenli olmayan devşirmeler aracılığı ile sağlanmasının bir sonucu olarak Türklüğün hor görüldüğü bir dönem olarak ifade etmekte ‘Şark ve garp memleketlerinde bugün bile halk lisanının kıymeti Orta Asyalı bir Türk’ün anladığı kadar takdir edilmiş değildir’(...) ‘...Selçukilerle beraber Orta Asya’dan İran ve Anadolu’ya geçen Türkler, Karahanlıların milli halk diline verdikleri ehemmiyeti onlar kadar takdir etmiş olsalardı bugün Türkçe şark ve garbın en işlenmiş, en müttekâmil lisanlarından biri olacaktı’²⁸ şeklinde ifade etmektedir.

Samih Rıfat Bey’in konuşmasında vurguladığı bir başka konu da dil reformunun batılılaşma ile olan bağlantısı olmuştur. Avrupa’daki çoğu dil bilimcilerine göre Türkçe, genellikle şarka özgü fikirleri temsil eden skolastik bir dil yapısını içermekte idi. Rıfat’ın ifadesine göre ise ‘bize dört beş asır evvelki fikirler ve kanaatleri telkin edip durmakta’ idi. Halbuki Dil reformu, Batılılaşma yolunda ana unsur olarak görülmekteydi (Ceyhan, 2007, s. 35). Konuşmasının sonlarında ‘dilimizi millileştirmek ve halk için bizim istifade edeceğimiz hazineler tüm lisanlardan fazladır’ (Maarif Vekaleti, 1933, s. 10) şeklindeki ifadesi ile Samih Rıfat, Güneş Dil Teorisi’nin de ilk ışıklarını göstermiştir.

Yine Mehmet Şeref Aykut’ta Kurultay’da Türkçe’nin tekrar eski görkemine kavuşturulması gerektiğini vurgulayarak Türkçe’nin yakın yüzyıllar süresince, yazılı dilde kaybolurken konuşma dilinde serpiildiğini ifade etmiştir (Çağaptay, 2020, s. 250). Bir diğer konuşmacı olan Reşit Galip Bey de konuşmasında yazılı ve sözlü Türkçe

²⁷ Maarif Vekaleti, **Birinci Türk Dili Kurultayı: Tezler ve Müzakere Zabıtları**, İstanbul, 1933, s.1.

²⁸ a.g.e., s.5.

arasındaki bu çatlak sebebiyle “şu anda öğretilen dile Türkçe demenin zor olduğunu, zira bu dilin ülke nüfusunun yalnızca onda biri tarafınca anlaşılabilmesini” dile getirdi (Çağaptay, 2020, s. 250). Bu sorunun çözümlenebilmesi için, ilk olarak sözlü ve yazılı dil arasındaki uçurumun giderilmesi ve Türk dilinin özleştirilmesi gerekmekte idi.

Reşit Galip Bey kurultaydaki konuşmasının devamında ise Türk dilinin son yirmi iki yıl süresi boyunca yapılan çalışmalara karşın hala aynı durumda olmasını ve dilin ilerleyememesinin; dilde yapılan çalışmaların devamlılığının ve hedefinin olmamasından kaynaklandığını belirterek sekiz asırlık dönemi Türk dili için kargaşa dönemi olarak zikretmiştir. Türk tarihinin sekiz asırlık döneminden bir milliyetçilik ve kurtuluş nasıl meydana gelmedi ise, Mustafa Kemal Atatürk ile kurtuluş başlamış, onun harf ve dil reformları ile milli bir toplumun esasları atılmış idi (Maarif Vekaleti, 1933, s. 14). Reşit Galip, konuşmasında “Osmanlı ile ilişkimizi biran evvel kesmek, milli kültürün istikbali için kati bir zarurettir” şeklindeki ifadesi ile Osmanlı hakkındaki tavrını da net bir şekilde belirtmiştir.

Türkçülük ve batıcılık arasında kurulan ilişkisinde belirtildiği konuşma metninde Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler tehdit edici öğeler olarak görülürken batıdan alınmış olan kelimelere bir tehdit unsuru olarak bakılmamıştır. Reşit Galip Arapça ve Farsçayı işgalci olarak görmekte ve bu dillerin ilerlemede Türk’ün önünde bir bariyer olarak durduğunu ifade etmekte idi (Maarif Vekaleti, 1933, s. 14-15).

Dokuz gün boyunca süren I. Türk Dil Kurultayı’nda bu iki konuşma dışında çoğunlukla dil meselesine doğrudan değinilmesine karşın ileri sürülen tezler de yine mevcut tezlerin çerçevesinde ele alınmıştır.

Bunların en önemlilerinden birisi de milliyetçilik meselesi ve Türk dilinin arkaik Avrupa dilleri ile olan ilişkisidir. Samih Rıfat Bey’in açılış nutkunda belirttiği ‘Norveç’te iki yazılı dil vardır. Eski burjuva tabakası Dano-Norveç lehçesini muhafaza ediyor. Demokrat partiler ise bilhassa köylü tabakası arasında konuşulan Landsmaal lehçesini bununla birleştirmeye gayret ediyorlar’²⁹ şeklindeki benzetmesi gibi Türk dilinin de her çeşit yabancı etkilerden uzak olarak gösterdiği güçlü edebi yetkinliğin halk dilinde sürdürülmesi ve yazı dilinde sönmesi biçiminde tezahür ettiğinin kanıtlanması çalışmalarıydı. Bunun en açık savunmasını yapan Mehmet Saffet Bey “Biliyoruz ki

²⁹ Birinci Türk Dili Kurultayı, a.g.e., s.10.

her muasırlaşma ve teceddüt hareketinin başında milliyetçilik geliyor. Milliyetçilik cereyanının kuvveti bir milletin tekâmülünün en büyük miyarıdır. Yeter ki bu, şuurlu bir cereyan halinde olsun. İşte biz Türkler bugün Yüksek Rehberimizin liderliği altında bu hareket ve cereyanın, bu şuurlaşmanın içinde bulunuyoruz³⁰ şeklindeki sözleri ile Türklüğü ve dolayısı ile henüz dış tesir altında kalmamış olan halkın dilinde milliyetçiliği savunmakta idi (Maarif Vekaleti, 1933, s. 81-82).

Ahmet Cevat Bey ise kurultayda Sümerlerin konuştuğu dil ile bizim konuştuğumuz dili karşılaştırarak, Türkler ve Mezopotamya halkı arasında bir ilişki kurmuştur. Sümerlere dair sunduğu tezinde onların gerçekte Türk olduğunu ve M.S. 1000 yıldan çok daha önce buralara göç ettiklerini belirtmiştir. Sümerlerin insanlık tarihine yaptıkları katkılardan dolayı tüm batının dikkatini üstlerine çektiğini ve bu medeniyetin İndo-Öropeen ailesi ile bir bağının olmadığını Doktor Herman'ın makalesini üzerinden ispat etmeye çalışmıştır. Cevat, dört ay süren çalışmaları sonucunda Sümerlerin Türk oldukları sonucuna ulaşmıştır (Maarif Vekaleti, 1933, s. 81-82).

Agop Martayan Bey de kurultayda medeniyet tarihinde öne çıkmış olan uygarlıkların dilleriyle Türk dili arasında bir bağ olduğunu belirterek, karşılaştırmalı olarak vermiş olduğu örnekler ile Hititlerin de Türk olacağı tezini öne sürmüştür. Türk, Sümer ve Hint-Avrupa dilleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Agop Martayan “Alp” sözcüğünün Türkler tarafından yaygın olarak kullanılmasına dikkatleri çekerek Türklerin Alp Irkına ve Hint-Avrupa dil grubuna dahil olduğunu söylemiş ve “Etilerin de sonradan gelme anasının dilinden tamamen ayrı ve Türk diline yakın Protohattı ve Balai” dillerini kullandıklarını belirtmiştir.

Kurultayda ileri sürülen tezlerin araştırma fikrine tek karşı çıkan Hüseyin Cahid (Yalçın) olmuştur. Cahid “dil düşündüklerimizi, istediklerimizi karşımızdakilere anlatmak için kendi yaptığımız sun’i bir alet midir, yoksa bizim idaremizden müstakil, tabii bir müessese midir?” sorusu ile kurultayda yeni bir tartışma başlatmıştır.

Hüseyin Cahid, dil planlamasının açıkça zorunlu ve gerekli olduğunun kabulü üzerine hazırlanan kurultayda, dilin “tabiatın terakkü kanunları” ile ilişkili olarak dillerin

³⁰ a.g.e., s.111.

“zoraki müdahaleler ve kararlarla değiştirilemeyeceği” görüşünü savunmakta idi. Aslında Cahid, dilde değişmeye değil; bir devletin müdahalesine karşı idi. Cahid’e göre “son yirmi beş yıl içinde gittikçe kuvvetlenen sade dil cereyanı bugün Arapça ve Acemce terkipleri dilimizden söküp götürmüştü”. Bundan sonra da aynı süreç devam edeceğinden dolayı dil planlamasına bir lüzum yok idi (Sadoğlu, 2010, s. 238).

Hüseyin Cahid’in tezi başta Samih Rifat olmak üzere Hasan Ali (Yücel), Fazıl Ahmed (Aykaç), Ali Canip (Yöntem), Köprülüzade M. Fuat ve Fazıl Ahmet (Aykaç) gibi isimler tarafından karşılanmıştı. Hüseyin Cahid, Hasan Ali Yücel’e göre “determinist olmaktan ziyade fatalist bir felsefeyi” savunuyordu. Dil de diğer toplumsal kurumlar gibi dışarıdan müdahaleyi kabul edebilirdi. Bunun yanında toplumsal kurumların, doğal bir takım gelişme yasalarına bağlı olduğuna kimsenin bir itirazı olmazdı. Ancak yapılması gereken bu yasalara “esir” olmak değil, aksine toplumsal kurumları bilim aracılığı ile “insan iradesine” tabi kılmak idi (Sadoğlu, 2010, s. 239).

Hüseyin Cahit’e benzer bir eleştiri de Fuat Köprülü tarafından gelmiş idi. Köprülü’ye göre en aşırı determinist teoriler bile toplumsal olaylarda insan iradesini inkar etmemişlerdi. Üstelik tarihi tecrübe de bunun aksini göstermekte idi. Bu doğrultuda Fuat Köprülü “milli şuura ve milli imana dayanan insan iradesinin, şu son asırda milli lisanların inkişafına, hatta bazı ölü sanılan dillerin yaratılışına hep birlikte tanık olmamış mıydık?” (Levend, 1960, s. 411-414) diyerek tasarlanan dil reformunun başarılı olabilmesi için tüm güçlere harekete geçmeleri için çağrı yaparak 26 Eylül 1932 tarihini Türk Rönesans’ının ilk adımı olarak görmüştür (Çağaptay, 2020, s. 251).

Kurultay’a sunulan tezler; Türk dilinin ortaya çıkışı ve aşamaları, Hint-Avrupa dilleri ve öteki dünya dilleri ile olan ilişkilerini ve reformun genel niteliklerine dair tezler olmak üzere üç kategori altında toplanmıştır. Bu bağlamda kurultaya Samih Rifat, Reşat Nuri, Agop Martayan, Saim Ali, Ahmed Cevat ve Ali Canip Kurultay’a birer tebliğ sunmuşlar idi. Hasan Ali Yücel’in ifade ettiği şekli ile bu tebliğlerin sonunda “dilimiz Türk olmadıkça düşünümüzün Türk olmayacağı, düşünümüz Türk olmadıkça da bir Türk kültürünün varlığına imkan bulunamayacağı canlı, özlü bir hakikat olarak ortaya konulmuştur” (Sadoğlu, 2010, s. 239).

Yine Kurultay'ın kabul etmiş olduğu yedi maddelik çalışma programı ile kolların görevleri daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmişti:

1. “Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint- Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.
2. Türkçenin tarihi inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.
3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, ıstılah lügati, Türk sarfı (gramer), nahvi (sentaks) tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv ve lügat yapılırken, ıstılah (terim) konurken Türkçenin bütün lahikalarının (eklerinin) araştırılmasına, bu lahikaların ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenilmesine ehemmiyet verilmelidir.
4. Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.
5. Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanlar dilimize çevrilmelidir.
6. Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarıda Türk dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.
7. Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi bir yer verilmelidir”.³¹

I. Türk Dili Kurultayı yayın organları tarafından da ilgi ile takip edilerek kurultaydaki gelişmeler kamuoyu ile de paylaşılmıştır. Dönemin önde gelen gazetelerinden birisi olan Milliyet Gazetesi 26 Eylül 1932 tarihli sayısının ilk sayfasında büyük harfler ile Kurultay'ın başlangıcını “dil inkılabı hareketi bugün başlıyor” başlığı ile ifade ederek yine aynı başlığın altına kırmızı harfler ile “Türk milleti ve Türklük bu azametli inkılap ile bugün müebbet tarihinin yeni bir dönüm noktasına giriyor” şeklindeki başlıkları ile yayımlamıştır (Milliyet Gazetesi, 1932, s. 1). Yine aynı tarihte yayımlanan Cumhuriyet Gazetesi de benzer bir şekilde ilk sayfasında “ilk dil kurultayı bugün toplanıyor” başlığının altına ikinci bir başlık olarak kırmızı harfler ile “bu tarihi toplantıda büyük rehberimiz Gazi Hz. de hazır bulunacak ve müzakeratı takip buyuracaklar” şeklindeki başlıklar ile yayımlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi , 1932, s. 1). Gazetelerin hemen hemen tümü kurultayda gelişen olaylar hakkında sayfalarında günü gününe geniş yer vermiş ve kurultayda tartışılan konular hakkında kamuoyunu da bilgilendirmişlerdir.

³¹ Birinci Türk Dili Kurultayı, a.g.e., s.456.

Tüzük gereğince 18 Ağustos 1934 yılında Dolmabahçe’de açılan II. Türk Dili Kurultayı, 23 Ağustos Perşembe gününe kadar altı gün sürmüştür. Başkanlığını I. Kurultay’da olduğu gibi TBMM reisi Kazım Karabekir Paşa yapmıştır. Karabekir Kurultay’da Türk boylarının Orta Asya’dan çıkışları ile yerleştikleri yerleri aydınlatmalarının ardından içlerine girmiş oldukları alanlarda çeşitli farklılıklara uğramaları sonucunda çoğunluğunun dillerini unutmalarının yanı sıra öz benliklerini de kaybetmiş oldukları çalışmasını ileri sürerek “Türk Ulus ve uruklarının buldukları yerlerde de binden artık yıldan beri, türlü siyasa ve din baskısı ve zorluğu, onları öz Türk dili üzerinde işleyip onu yükseltmekten geri bıraktı. Bu çağların siyasa ve din kurumları ise, Türkçeyi yükseltmeğe çalışmak şöyle dursun, tersine olarak, onun değerli özünü bozmak için ellerinden geleni yaptılar”³² sözleriyle Osmanlıyı suçlamış bu eleştirisinin bir parçası olarak da İslamiyet’i ele almıştır. Osmanlı siyaset anlayışının ve dolayısıyla dinin bir neticesi olarak Türk dili ulus içerisinde varlığını devam ettirmiş olsa da bir köşede olgunlaşmamış olarak durmaktaydı.

Kurultay’a sunulan tezler ikiye ayrılmış, bir kısmı genel oturumlarda okunmuş diğer kısmı da komisyonlar tarafından incelenmiştir. Kurultaya Sovyet İlim Akademisi’nin iki üyesi ve İstanbul Üniversitesi’nden bir Alman profesör de katılım sağlamış idi. Konferans süresince Dünyaya medeniyetin Türkler tarafından geldiği ve Türkçenin bütün dünya uygarlıklarına ilham verdiği tekrarlanmıştır. Türk dilinin başka diller ile olan ilişkisinin incelendiği ve terimler sorununun tartışıldığı kurultay doğrultusunda devlete ait olan resmi yayımların ve duyuruların “öztürkçe” yapılması meselesinde resmi kurumlar içerisinde eş güdüm oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti daha kurulmadan önce, tarih tezinin doğrultusunda Türk dilinin eskiliği, tarihten önceki hali, Ari ve Sami dilleri ile olan ilişkisi hatta bunlara kaynak oluşu üzerine çalışmalar başlamış idi. I. Türk Dili Kurultay’ındaki tezler de bu iddia ile hazırlanmıştı. II. Türk Dili Kurultay’ında da daha çok bu çalışmalara ağırlık verilerek daha bilimsel temeller de ele alınmıştır. II. Türk Dili Kurultay’ının yedi maddede toplanan ilk maddesi “Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır” şeklinde idi (Levend, 1960, s. 429).

³² Türk Dil Kurumu, **İkinci Türk Dil Kurultayı, 1934 Müzakere Zabıtları, Tezler**, Ankara, 1934, s.11-12.

Ahmed Cevad Emre, ‘‘Türk yapılış karakteri ve Türkçenin Hint-Avrupa dilleri ile mukayesesi’’ adlı tezi ile bugünkü Türk dilinin binyıl önceki Türkçe olduğunu öne sürmüştür. Ahmed Cevad Emre’ye benzer bir şekilde Yusuf Ziya Özer’de Ural-Altay dilleri ile Türkçenin münasebeti başlıklı çalışmalarıyla Türkçenin kökenini ve eskiliğini tarihin derinliğinde arayan ve Hint-Avrupa dilleri ile olan bağlantısını araştıran başka bir kurultay üyesi idi.

Özer bu bağlamda Mançu, Fince, Moğolca ve Tunguz dillerini mukayeseli olarak incelemiş ve Türkçe kelimelerin bazılarının bu dil ailelerinden almış olduğu şekiller ile İndo-Avrupai dillere geçiş usullerini belirlemiştir. Özer yapmış olduğu incelemeler sonucunda İndo-Avrupai diller üzerinde Türkçenin yanı sıra Ural-Altay lehçelerinin de var olduğunu öne sürmüştür (Ceyhan, 2007, s. 53).

Özer yapmış olduğu incelemeler sonucunda şu sonuçlara varmıştır:

- ‘‘Ural-Altay dillerinin birçok lügatleri açık Türkçedir.
- Bu dillerin bir kısım lügatleri fonetik değişmelere uğramış Türkçedir.
- İndo-Avrupai ve semitik dillerde mevcut olup Türkçe ile halledilmez gibi görünen kelimeler Ural-Altay lehçeleri tariki ile bu dillere geçmiştir’’ (Türk Dil Kurumu, 1934, s. 72).

Bu çalışmalarda daha çok kelimeler arasındaki benzerlik esasına dayanılıyor. Türk dili ile yabancı diller arasında akrabalık bulabilmek büyük bir başarı sayılıyordu.

Kurultayda Türk dili ile Hit-Avrupa dillerinin bağlantısı sıklıkla gündeme getirilmeye başlanmıştır. Kurultay üyelerinden Şevket Aziz ve Saim Ali Dilemre de Türk dilinin Hint-Avrupa dil ailesinden daha eskilere dayandığını ileri sürerek Hint-Avrupa dilleri üzerinde Türk dilinin gramer olarak da önemli bir etkiye sahip olduğunu vermiş oldukları örnekler ve çalışmalar dahilinde açıklamaya çalışmışlar, Türk dili ile bu diller arasında akrabalık bağı olduğu iddiasında bulunmuşlardır.

Naim Nazım Onat da Kurultay’da sunmuş olduğu ‘‘Türk dilinin Sami dillerle münasebeti’’ başlıklı tezi ile Sami diller üzerindeki Türk dilinin etkisini ispatlamaya çalışmıştır. Onat yapmış olduğu çalışmaya istinaden Arapçadaki kültür sözlerinin hemen hemen hepsinin Türk köklerinden meydana gelmiş olduğunu iddia etmiş kurultaydaki sözlerini ise şu cümleleri ile sonlandırmıştır: ‘‘Görüyorsunuz ki Arap dili çok eski zamanlardan beri türlü Türk lehçelerinin tasrif ve tasarrufundan doğmuştur.

Dünyada en yaygın dillerden sayılan Arapça Türkçemizin hemen hemen tasrifileşmiş daha doğrusu ezilmiş bozulmuş bir şeklinden başka bir şey değildir. Tarihin en eski varlığı olan bizler, bütün dünyaya dil vermiş, medeniyet vermişiz; bununla ne kadar öğrensek yeri vardır. Bununla beraber dünya dillerine kaynak olduğu halde asırlarca benimsenmeyen, yüz üstü bırakılan köklü, zengin dilimizi biz ne zaman dünyanın en yüksek dili haline getirebilirsek, asıl o zaman öğrenmekte haklı olacağız’’³³ (Türk Dil Kurumu, 1934, s. 103) şeklinde ifade etmiştir.

³³ İkinci Türk Dil Kurultayı, **a.g.e.**, s.103.

SONUÇ

Dil ulus kavramının inşasında ve ulus-devlete dair yapılanmada önemli bir unsur olmuştur. Dil, ulusal bütünlüğün sağlanmasında tek başına her zaman yeterli bir öge olmasa da belirleyici bir etmen olarak öne çıkmıştır. Her ülkede, milliyetçiliğin öne çıkması ve kurumsallaşması doğrultusunda dil tartışmaları yaşanmış ve belirli dil politikaları uygulanmıştır. Bu nedenle belli amaçlar çerçevesinde dile müdahalede bulunmak, hemen hemen çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de geçerli olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde sarayın ve yönetici seçkinlerin kullandıkları dil ile halkın konuştuğu dil birbirine benzerdi. Nitekim İslami kuralların baskın olduğu medreseler ve saray hayatında genellikle Arapça ve Farsça kullanılmış ve dolayısıyla bu dillerin öğrenimi teşvik edilmiştir. Arapça ve Farsça dil ve edebiyatın yanı sıra yaşam şeklini de etkilemiştir. Saray ve çevresi tarafından özellikle yazı dilinde halkın günlük hayatta kullandığı Türkçe ve halk edebiyatından farklı olarak içinde Arapça ve Farsça kelime tamlamalarının da olduğu ve halkın çoğunluğunun anlamadığı Osmanlıca ile Divan edebiyatı da kullanılmaya başlanmıştır. Ağır bir anlatımın hakim olduğu ve süslü bir dilin edebiyatta kullanılmasının marifet olarak görüldüğü bu dönemde Türkçe edebi açıdan kaba bir dil olarak görülerek yetersiz bırakılmıştır.

19. yüzyılda Avrupa’nın da etkisi ile Osmanlı İmparatorluğu’nda başta yönetim, eğitim, hukuk ve haberleşme olmak üzere yapılan düzenlemelere paralel olarak yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye’de Tanzimat Dönemi ile başlayan bu değişim süreci, Cumhuriyet Dönemi ile beraber devam etmiş, bu süre zarfında ulusçuluk ile dil arasındaki ilişki şekillenmiştir. Bu doğrultuda üç farklı eğilim söz konusu olmuştur. Bu eğilimlerden üç tarihsel aşama olarak da bahsetmek mümkündür. Buna göre Tanzimat, yazı dilinde “sadeleştirme” ye yönelmenin başladığı dönem olarak; Jön Türk dönemi dile dayanan yeni bir ulusun oluşturulmaya çalışıldığı dönem olarak; Cumhuriyet dönemi ise, dil aracılığı ile Osmanlı nüfusunun Türkleştirilmeye çalışıldığı dönem olarak ifade edilebilir.

Tanzimat'tan kısa bir süre sonra gündeme gelen dili sadeleştirme girişimi, ideolojik bir tavırdan çok, basit bir iletişim sorunu olarak ifade edilmiştir. Tanzimat reformları ile yönetim aygıtlarının yeniden düzenlenmesi, artan bürokratik işlemler, yaygın eğitimin ortaya çıkardığı görece okur-yazar kitlesi ve matbaa kullanımının yazılı iletişimde sağlamış olduğu kolaylıklar yazı dilinde köklü bir değişimin yapılmasına imkan sağlamışlardır.

Tanzimat Fermanı ile birçok alanda reform gerçekleştiren devlet, halk ile olan ilişkisinde de daha basit ve anlaşılır bir yazı dili kullanmak zorunda idi. Nitekim bu dönemde Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamaların etkisi altında yalnızca eğitilmiş sınıflar tarafından anlaşılabilen bir dildi. Sorun, gazete gibi halka yönelik yeni edebi türlerin ortaya çıkması ile kendini daha güçlü bir şekilde hissettirdi. Halk tarafından anlaşılmadığı gerekçesiyle bu dönemde ortaya çıkan gazetelerde Türkçenin, Arapça ve Farsça sözcüklerden kısmen arındırılarak konuşma dili ile yazı dilinin birleştirilmesi şiddetle savunulmuştur. Osmanlıcanın içerisinde yer alan yabancı sözcüklerin kaldırılması, dilin sadeleştirilmesi, alfabe değişikliği vb. konulara dair tartışmaların yaşandığı dönemde, Osmanlı aydınları konunun çözümüne dair önerilerde bulunmuşlardır.

Tanzimat reformları ile modern bir devlet yaratmanın yanısıra toplumsal yapının da geleneksel millet sisteminde modern yapıya geçmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dilde sadeleşme çabalarıyla başlayan dil çalışmalarının öncelikli amacı yapılan reformların halka doğru bir şekilde ulaştırılması ve anlaşılması olmuştur. İstenilen modern toplumda halkların birbirine bağlanması ve siyasal parçalanmanın olmaması yönünde İmparatorluk yeni bir bağ olarak Osmanlılık ideolojisini öne sürmüştür. Osmanlılık ideolojisinin toplumda kabul görmesinin yolu olarak Türk dili, oluşturulmak istenen ortak kültürün en önemli unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Türkçesi bu anlamda Osmanlı Devlet adamları için tebaayı Osmanlılaştırmanın en önemli aracı durumundaydı. İttihat ve Terakki'nin son dönemine kadar varlığını sürdüren Osmanlılık düşüncesi, 1876 Kanun-i Esasi'sinde de vurgulanmasına rağmen uygulamada başarı kazanamamış ve tebaanın dile dayalı entegrasyonu gerçekleştirilememiştir.

Jön Türk döneminde, dil sorunu yeni bir boyut kazanmıştır. Dilde sadeleşme eğiliminin yanında Osmanlılık politikasının başarısızlığı devleti kurtarmayı

amaçlayan Osmanlı aydınları arasında “Türklük” vurgusunun güçlenmesine neden olmuştur. Dönemin Türkçü yayın organları tarafından da resmi Osmanlıcılığa karşı, Türkçe konuşanlardan oluşan yeni bir bütünleşme ideali dile getirilmiştir. Siyasal alanda bir destek bulamayan dil Türkçülüğü maddi dil planlaması açısından sadeleşmenin sınırlarını zorlayarak dilin saflığına vurgu yapan dilde tasfiyecilik yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Ancak dilde tasfiyecilik anlayışı Osmanlıcı-İslamcı kesimler tarafından yoğun eleştiri almış, Türkçüler tarafından da fazla tutulmamıştır. Artık sorun, anlama-anlaşılma kaygılarının ilerisine geçmişti. Çünkü dil eğer ulusları birbirinden ayıran temel bir ölçüt ise, dilin bu durumda “Türk” karakterini koruması gerekmekte idi.

Bu arada Osmanlı Devleti’nde halk dilinin idari bir dil olarak benimsenmesi eğiliminde özellikle II. Meşrutiyet’ten sonra ivme kazanan Türkçe gazete, dergi gibi popüler edebi ürünlerin tedavüle girmesi de önemli bir etki sağlamıştır. Çünkü artık yayıncılık “kar” amacı taşıyan ticari bir faaliyete dönüşmüş, bu nedenle de daha fazla kar elde etmek isteyen girişimciler, halkın kullandığına yakın bir dili “yayın dili olarak” belirlemek durumdan kalmışlardır. 1913-1914 yılları arasında söz konusu olan yalnızca milliyetçiliğin yükselişi değil, aynı zamanda matbuat kapitalizminin de kendisini inşa sürecidir. Türkçülük kapitalist yayından destek gördüğü gibi, kapitalist yayıncılık da milliyetçilikten güç alarak bir anlamda onu ticari bir fırsat olarak görmüştür. Anderson’un ifadesi ile “Hayali cemaat” çok sayıda süreli yayın üzerinden yazılı metinlerle birlikte görselle de daha güçlü bir şekilde tahayyül edilmiştir.

Tüm dünyada milliyetçilik rüzgarının etkisini göstermesi Osmanlı İmparatorluğu’nu hem sınırlarının geniş olması hem de toplumsal yapısındaki farklılıklar nedeni ile etkilemiştir. Özellikle 19. Yüzyılda gerçekleşen ve 20. yüzyılda da devamlılığını sürdüren bağımsızlık hareketleri Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasının ve yıkılmasının önünü açmıştır. I. Dünya Savaş’ı sonrasında ise İmparatorluklar çağı son bulmuştur.

Cumhuriyet dönemi ulus inşası Kemalist ulusçuluk anlayışı doğrultusunda şekillenmiştir. Kemalist ulusçuluk yeni oluşturulacak olan ulus-devlet modelinde kendi siyasal varlığına sahip laik, batıcı ve modern bir milli kimlik inşa etmek

istemiştir. Bu nedenle Kemalist seçkinler Anadolu ülkesi ekseninde etnik bir milli kimlik oluşturulmasına önem vermişlerdir.

Dilin ulus inşa sürecindeki öneminin farkında olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının oluşturduğu Kemalist seçkinler Osmanlı'dan kalan Anadolu toprakları üzerinde Türk etnik temeline dayanan ulusal bir dilin var edilmesi hususuna çok büyük önem vermişlerdir. Türk ulusçuluğuna dayanan Türkiye Cumhuriyeti, zaman zaman yükselen etnik vurgusuna rağmen siyasal ulus modelini benimsemiştir. Yani “Türk ulusu” dilden hareket ile tanımlanmış bir bütün değildi. Türkiye Cumhuriyeti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı yurttaşlar topluluğunu ifade ediyordu. Bu bağlamda dil, yurttaşlara ulusal kimlik kazandırmanın da temel bir ölçütü olarak görülmekteydi. Kemalist ulus anlayışına göre Türk ulusunu inşa edebilmek için ilk olarak Türkçenin dışındaki tüm dillerin tamamen unutturulması gerekmekte idi. Buna paralel olarak Kemalist ulusçuluk anlayışı tek dilliliği benimsemiş iki ve çok dilliliği ise problem olarak görmüştür.

Dil, aynı zamanda Kemalist seçkinler için Türk kimliğinden üst bir kimlik var edebilme hususunda da önemli bir unsur olmuş bu amaç doğrultusunda Türkçe bürokrasinin dışında özellikle kitlesel eğitim ve matbaa aracılığıyla halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Ulusal kimliğin oluşturulabilmesi için toplumun batı uygarlığına dahil edebilecek yeni bir zihniyetin inşa edilmesi gerekmekte idi. Bu nedenle Kemalizm batılılaşma yolunda Osmanlı geçmişinden kalan kültürel mirası bir engel olarak algıladı. Latin harflerinin resmen kabul edilmesi sonucunda yapılan alfabe değişikliği dil reformunun ilk adımı olmasının yanında bu sürece önemli bir kolaylık da sağlamıştır.

Harf inkılabı ve dil devrimi ile okuma yazma öğrenimin de kolaylık sağlanmak istenmiş, dilde ikiliğin (halk dili – aydın dili ayrımı) ortadan kaldırılarak, halkın bu şekilde siyasal karar alma mekanizmalarına katılımını kolaylaştırmak, teşvik etmek ve toplumsal yaşama aktif olarak katılabilmesine olanak sağlanması hedeflenmiş. Aynı zamanda Latin alfabesinin kabulü ile gerçekleştirilen harf inkılabı ile Türkiye'nin doğu kültürü ve İslam kimliğiyle olan bağları kesilmiş ve Batı medeniyetine keskin bir yönelme gerçekleşmiştir. Alfabe devrimi ile Türkiye'yi Batı medeniyetinden ayıran engellerden birisi kaldırılmış, yapılan dil reformu ile Türk dilinin millileşmesi sağlanmıştır.

1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun esas kuruluş amacı Türk dilinin öz güzelliği ve zenginliğinin meydana çıkartmak idi. III. Türk Dil Kurultayı'nın gündemini oluşturan ve dayanak noktası Türk Tarih Tezi olan Güneş Dil Teorisi ile bütün dillerin Türkçeden oluştuğunun öne sürülmesi de bu amaç doğrultusunda atılan önemli başka bir adımdı.

Eğitim ve iletişimin belli bir seviyeye varması ile ulaşılan ve yurttaşları bir arada tutan Ernest Gellner'in ifade edişyle 'yüksek kültür' kavramı ortaya çıkar. Mustafa Kemal'in önderliğiyle oluşturulan Türk Dil Kurumu da bu amaç doğrultusunda Kemalist ulusçuluk anlayışının devletin temel ideolojisi olarak gördüğü Türk milliyetçiliğinin teorik ve düşünsel temellerini var edecek bir kuruluş olarak yüksek bir kültürün oluşturulabilmesi gayesiyle tasarlanmıştır. Kemalist seçkinler tarafınca tasarlanan Türk Dil Kurumu Türk milliyetçiliği düşüncesinin modernleştirici, laik ve batıcı karakterini ön plana çıkarmıştır. Türk milliyetçiliği ideolojisi, ulus inşa etmenin yanı sıra yeni kurulan devletin devamlılığını sağlamayı da amaç edinmiştir. Dil reformu girişimi Türk dilinin düzenli ve sistematik değişimine yönelik olmasının yanında Türkiye'de yeni oluşturulan modern ulus-devlette ortaya çıkan toplumsal ve kültürel değişimin de önemli bir unsuru olmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim politikaları ile Türkçe'nin ortak bir dil olarak kullanılmasının ve yaygınlaştırılmasının yanında yeni kurulacak olan ulus-devlette istenilen 'ideal vatandaş' profilinin kimliğinin oluşturulmasında da eğitimin fonksiyonu ve yeri vazgeçilmez olmuştur. Kemalist seçkinler tarafından Erken Cumhuriyet dönemi ulus-inşa süresi boyunca yeni bir kimliğin oluşturulmasında, reformların ve yeni kültürel değerlerin topluma benimsetilmesinde kitlesel eğitim ve matbaa etkin bir araç olarak kullanılmış; kitlesel eğitim ve matbaa ile dil ve ideolojiler toplumda yaygınlaştırılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ulus inşa sürecinde oluşturulmak istenen devletin laik ve batıcı karakteri dil politikalarını da etkilemiştir. Bu doğrultuda yapılan dil politikalarıyla Osmanlı ve İslam kimliği ötekileştirilmeye çalışılarak Türk kimliği üzerine bir ulus inşa edilmesi Kemalist seçkinlerin temel amaçlardan birisi olmuştur. Dil yeni Türk Devleti'nde "Türk kimliğinin" oluşturulması amacı doğrultusunda önemli bir politik araç olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akar, A. (2012). *Türk Dili Tarihi* (5 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akdoğan, N. S. (2010). Modern Ulus-Devlet Olma Yolunda Harf İnkılabı ve Uygulaması. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(3).
- Akış, O. (2020). Halka Türkçe Öğretmekte Halkevlerinin Rolü: Muş, Bitlis, Bingöl. *ATAD*, 3(2).
- Alakel, M. (2011). İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşa Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar. *Akademik Bakış*, 5(9).
- Albayrak, M. (1994). Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935). *ATAM Dergisi*, 29(10).
- Anderson, B. (2006). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Atay, F. R. (1998). *Çankaya*. İstanbul: Betaş Yayınları.
- Atbaş, N. E. (2017). Türk Gazeteciliğinin Yeni Edebiyatın Doğuşuna Etkisi (1860-1876). *Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atılgan, D. (2006). *Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Bakır, T. (2021, Haziran). Değişim ve Süreklilik Açısından Tanzimat'tan 2. Meşrutiyet'e Dilde Reform Arayışları: Osmanlıca mı, Türkçe mi? *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*.
- Balçık, M. B. (2017). *Milliyetçilik ve Dil Politikaları*. (T. Bora, & M. Gültekingil, Dü) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraktar, Ö. (2012). Güneş Dil Teorisi: "Batı" ve "Türk" Arasındaki Sınırı İdare Etmek. *Journal of Global Studies*, 4(2).
- Belge, M. (2009). Mustafa Kemal ve Kemalizm. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Kemalizm* (Cilt 2), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2020). *Atatürk ve Devrimler*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Berkes, N. (2021). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (32 b.). (A. Erdem, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Biçici, M., & Yıldız Özlü, Z. (2020, Mart). Harf İnkılabı Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çıkan Tartışmalar ve Karşıt Görüşler. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(1).
- Ceyhan, B. (2007). Türk Dil Kurumu'nun Kuruluş Sürecinde Mecliste ve Basında Dil Tartışmaları . *Yüksek Lisans Tezi* . İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ciddi, S. (2009). *Kemalism in Turkish Politics The Republican People's Party, Secularism and Nationalism*. London and Newyork: Routledge.
- Cucunel, H. (2004). Türk Dil Devriminin Ulus Devlet Olma Sürecine Katkısı. *Yüksek Lisans Tezi* . Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cumhuriyet Gazetesi . (1932, Eylül 26).
- Cumhuriyet Gazetesi. (1928, Ağustos 22).
- Cumhuriyet Gazetesi. (1928, Aralık 12).
- Cumhuriyet Gazetesi. (1929, Şubat 5).
- Cumhuriyet Gazetesi. (1929, Ocak 18).
- Cumhuriyet Gazetesi. (1934, Şubat 5).
- Çağaptay, S. (2020). Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite. T. Bora, Gültekin , & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Milliyetçilik* (Cilt 3), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, E. (2018). *Kemalist Ulus-Devletin İnşası*. İstanbul: Açık Kitap Yayınları.
- Çakır, M. (2016). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri 1928-1935 (Konya Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalışkan, D. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşası ve Dilde Milliyetçilik. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, M. (2015). Latin Alfabesine Geçiş Sürecinin Gazete Reklamlarına Olan Etkisi. *Global Media Journal TR Edition*.
- Çiçek, N. (2017). *Harf Devrimi'nin Kamu Yönetimine ve Yazışma Geleneğine Etkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çoban, M. (2012). Milliyetçilik Teorileri. *Türk Yurdu*(295).
- Develi, H. (2013). *Osmanlı'nın Dili*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Dinçer, H. (2014). Niyazi Berkes'e Göre Kemalizm ve Çağdaşlaşma . *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Doğaner, Y. (2020, Mart 3). *Cumhuriyet Döneminde Radyo*. Şubat 14, 2022 tarihinde Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları: <https://www.altayli.net/cumhuriyet-doneminde-radyo.html> adresinden alındı

- Doğaner, Y. (2020, Mart 3). *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*. Şubat 14, 2022 tarihinde Cumhuriyet Döneminde Radyo: https://www.altayli.net/cumhuriyet-doneminde-radyo.html#_edn56, adresinden alındı
- Doğaner, Y. (2021, Ocak 28). *Halkevleri*. Şubat 12, 2022 tarihinde Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halkevleri/> adresinden alındı
- Doğaner, Y. (tarih yok). *Halkevleri*. Şubat 12, 2022 tarihinde Atatürk Ansiklopedisi : <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halkevleri> adresinden alındı
- Elkatmış, M. (2014). İlköğretim Programlarının Yurttaş Profili. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi*(36).
- Ercilasun, A. B. (2004). Tarihi Akış İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili. *BAL-TAM Türklük Bilgisi*(1).
- Erkoyuncu, Ü. (2020). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler ve Kütüphanelerin Gelişimi (1928-1938). *Yüksek Lisans Tezi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertem, R. (2021). *Elifbeden Alfabe Türkiye'de Alfabe Tartışmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1990). *Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Garipler, C. (2014). Yahya Kemal'in 'Beyaz Lisan' Arayışı ve Yeni Lisan Hareketi. *100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Milli Edebiyat Çalıştayı Bildirileri* (s. 124). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı .
- Gellner, E. (2018). *Uluslar ve Ulusculuk*. (B. Ersanlı, & G. Göksu Özdoğan, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Gezgin, S. (2007). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Yayınları Fakültesi.
- Girgin, O. (2020). Türk Modernleşmesini Kavramsal Olarak Çözümlemeye Yönelik Bir Tartışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Girgin, Y. (2011). Cumhuriyet Dönemi (1929-1930, 1949-1981) Ortaokul Türkçe Öğretimi Programlarının İçerik, Genel ve Özel Amaçlarıyla Karşılaştırmalı Gelişim Düzeyi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1).
- Gökalp, Z. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Gökberk, M. (2011). *Değişen Dünya Değişen Dil*. (E. Gökteke, Dü.) İstanbul: YKY.
- Güzey, A. R. (2018, Aralık). Osmanlı'da Ekonomik Daralma-Eğlence Hayatı ve Matbaanın Kullanılmaya Başlaması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*(86).
- Hobsbawm, E. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik* (6 b.). (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İkdam. (1928, Eylül 9).

- İkdam. (1928, Aralık 1).
- İkdam. (1929, Ocak 21).
- İnan, A. (2022). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahraman, Ö. F. (2018). Paul Brass ve Seçkin Etnik Milliyetçilik Anlayışına Eleştiriler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(35).
- Kara, A. (2020, Haziran). Türkiye’de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi. *OTAD*.
- Karaoğuz, D. (2007, Kasım). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Türkçülük Üzerine Görüşleri’’. *Türk Yurdu Dergisi*(243).
- Karpat, K. (1972, Temmuz). The Transformation of The Ottoman State 1789-1908. *International of Middle East Studies*, 3(3).
- Karpat, K. (2017). *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasımoğlu, A. (2012-2013). Milliyetçilik ve Dil, Dil Milliyetçiliğinin Başarı ve Başarısızlıkları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(5).
- Kaya, H. (2008). Cumhuriyet Dönemi Gazete Haber Dili Üzerinde İstatistiksel Bir Araştırma (Cumhuriyet Gazetesi Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Kaynar, R. (1988, Temmuz). Atatürkçülükte Millileşme, Laikleşme, Çağdaşlaşma (Medeniyetçilik). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4(12).
- Kemal, N. (2019). *Osmanlı Modernleşmesi Meseleleri Bütün Makaleleri 1*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kili, S. (2006). *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıç, S. (1995, Haziran). Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 4(16).
- Koçak, O. K. (2009). Türkiye'de Reform Geleneği Açısından Dil ve Yazı Sorununun Dönüşümü ve Harf Devrimi. *Doktora Tezi* . İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1963). *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi* . Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Korkmaz, Z. (1995). Cumhuriyet Döneminde Dil Anlayışı. *Türk Dili Kurumu*(637).
- Köprülü, F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kurt, H. (2012). Harf Değişikliği ve Basının Yeni Harflere Geçerken Takındığı Tutum. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.
- Kurt, H. (2013, Haziran). Harf Değişikliği ve Basının Yeni Harflere Geçerken Takındığı Tutum. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi*(19).
- Kushner, D. (1979). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. (S. Ş. Ertem, Çev.) İstanbul: Kervan Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (5 b.). (M. Kırıatlı, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maarif Vekaleti. (1933). *Birinci Türk Dili Kurultayı - Tezler ve Müzakere Zabıtları*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Mardin, Ş. (2020). *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milliyet Gazetesi. (1929, Ocak 10).
- Milliyet Gazetesi. (1930, Ocak 10).
- Milliyet Gazetesi. (1932, Eylül 26).
- Niyazioğlu, M. S. (2021). *Alfabe ve Matbuat Türkiye'de Alfabe Devrimi ve Matbuat Rejimi 1928-1939*. Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM.
- Oba, A. E. (2020). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* . Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Odabaşı, İ. A. (2021). *Osmanlı Matbuat Kapitalizmi ve Milliyetçilik (1913-1914)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Okur, M. (2005). Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Ortaylı, İ. (2003). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özdoğan, M. (2015). Türkiye'de Ulus İnşası ve Dil Devrimi (1839-1936). *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3).
- Özkan, M. (2012, Ağustos). Yenileşme Sürecinde Türk Dili. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32(0).
- Özkırımlı, U. (2019). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Özyurt, C. (2004). Osmanlı'da Resmi Ulusçuluk ve Dil Politikaları. *Selçuk Üniversitesi Dergileri*, 3(3).
- Parlatır, İ. (2006). Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Uygulamada Türk Basınının Rolü. D. Atılğan içinde, *Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk*

ve Türk Dili Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Resmi Gazete. (1928, Kasım 24).

Rukancı, F., & Anameriç, H. (2009, Ağustos). Türk Matbaacılığının Önemli İsimlerinden Ahmed İhsan (Tokgöz) Matbaası. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*(54).

Sadoğlu, H. (2010). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları* (2 b.). (S. Kızılırmak, Dü.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Şen, Y. F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*. Ankara: Yargı Yayınevi.

T.B.M.M. (1924). *Bütçe Görüşmeleri*. T.B.M.M.

T.C. Resmi Gazete . (1929, Ekim 16). Kararname . *Millet Mektepleri Talimatnamesi* .

Tayanç, M., & İnce, A. (2020). Türk Ulusal Kimliğinin İnşasında Güneş Dil Teorisinin Rolü ve Önemi. *İMGELEM*, 4(6).

TBMM Zabıt ve Ceridesi. (1928). *Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Başvekaletten Gelen 1/266 Numaralı Kanun Layihası ve Muvakkat Encümeni Mazbatası*. TBMM.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/tbmm03005001.pdf> adresinden alındı

TDK. (1937). Üçüncü Türk Dili Kurultayı 1936 Tezler Müzakere Zabıtları. İstanbul: Devlet Basımevi.

Tekeli, İ., & İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1997). *Tarih Boyunca Türkçe'nin Yazımı*. Ankara: Simurg Yayınları.

Tulum, M. (2011). *Osmanlı Türkçesine Giriş*. (A. Güler, Dü.) Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tuncay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1928-1931)*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1934). *İkinci Türk Dil Kurultayı, 1934 Müzakere Zabıtları, Tezler*. Ankara: Türk Dili Tetkik Cemiyeti.

Türkmenoğlu, D. (2007). Tek Parti Döneminde Ulus İnşa Politikalarının Eğitim Boyutu. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*.

Tüzen, A. B. (2019). 1928 Harf Devriminin Türk Entelijansiyası Tarafından Yorumlanış Tarzları Üzerine Bir İnceleme . *Yüksek Lisans Tezi* . Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Ulu, C. (2014). Osmanlı'da Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*.

Ulus Gazetesi . (1935, Ekim 26).

- Ulus Gazetesi. (1935, Ekim 4).
- Ulus Gazetesi. (1935, Ekim 12).
- Ulus Gazetesi. (1935, Kasım 2).
- Ulus, B., & Aytan, T. (2018, Ocak). Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Türkçe Öğretimi Üzerine Yazılan İki Çalışma Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(2).
- Ülkütaşır, M. Ş. (2009). *Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstel, F. (2021). *Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. (T. Bora, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yardımcı, H. Ç. (2022). *Cumhuriyet ve Hissiyat Falih Rıfki Atay'da Modernlik, Ulus ve Duygular*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldızlı, M. E., & Pekacar, Ç. (2017, Nisan 26-28). Güneş Dil Teorisinin Gelişim Süreci. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Zorlu, Y., & Temel, F. (2019). *Harf İnkılabı ve Açıksöz Gazetesi Modernleştirme Aracı Olarak Bir Fikir Gazetesinin Rolü*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2016). *Milli Mücadelede İttihatçılık* (9 b.). (N. Salihoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.